

ULDUZ

Nº07 (602)

WWW.AZYB.AZ
WWW.AYB.AZ

AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ İYUL 2019

- ✓ **Balayar Sadiqin ekspertizası**
- ✓ **Şəfiqə Şəfanın özüylə söhbəti və yazısı**
- ✓ **Tənhalıq dövrünün adamları**
- ✓ **Böyükdən uşağa**
- ✓ **Səməd Vurğunun məktubları**
- ✓ **Tərcümə saatı**
- ✓ **Dərgidə kitab**

BU SAYIMIZDA

3

Balayar
SADIQ

Ədəbi vicdanın
gülümşəyən çağları

6

Şəfiqə ŞƏFA
özüylə səhbəti
və yazılışı

10

Bəhruz XƏLİL
Bir az gecikir
adamlar..

Rotterdamlı Erazmin
xoşbəxtlik və
bədbəxtliyinin sırrı

12

Kənan İSMAYIL
Susma, Tanrımlı

Xuraman HÜSEYNZADƏ
İtirilmiş yazıçı nüfuzunu
qaytaran əsər

16

19

Hidayət SÖNMƏZ
Eşq bağıını
ot basıb..

21

Şəhla ASLAN
Budanmış arzular

24

Aydın CAVAD
Motivasiya

25

Fidan MALİK QIZI
Mən səni sevirəm

29

Mar BAYJİYEV
Mənim çörəyim

36

Nazim ƏHMƏDLİ
Şəklimi
divardan as

38

Vahid QAZİ
Tənhalıq
dövrünün
adamları

41

Roma XOSROV
Şeir vaxtı

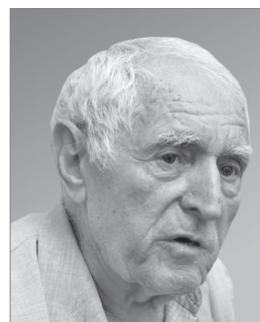
42

Səxavət SAHİL
Səməd Vurğunun
məktubları

Rəfail İNCƏYURD
Ayri-ayri

46

48

Vaqif NƏSİB
Üç ömrün
boğanağı

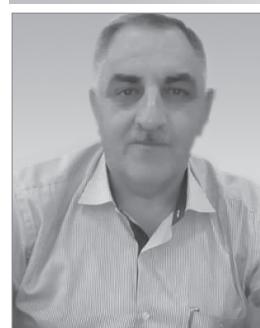
Təsisçilər:

Azərbaycan Yazarlar Birliyi və
«Ulduz» jurnalının kollektivi

66

İlham SƏMİMİ
Yığışır
getməliyəm...

68

Bilal ALARLI
Ağrıların
dərmanı söz

75

Zemfira
MƏHƏRRƏMLİ
Ana pişik
və yavruları

77

Əhməd
ƏLƏSGƏR
Dərgidə kitab

Baş redaktor
Qulu Ağsəs

Redaksiya heyəti

Tərənə Vahid
(Baş redaktor müavini)

Həyat Şəmi

Elçin Mirzəbəyli

Xəyal Rza

Səhər

Xanəmir

Rəsmiyə Sabir
Elxan Yurdəoğlu

Nuranə Nur

Anar Amin

Elmar Vüqarlı

Ələmdar Cəbbarlı

Qılman İman

Hafiz Hacxlal

Nisəbəyim

Fərid Hüseyn

Məşhəti Musa

Elşən Əzim

Seyfəddin Altaylı
(Türkiyə)

Xaqani Qayıblı

(Estoniya)

Baloqlan Cəlil

(Başqırdıstan)

Saodat Muxammadova

(Özbəkistan)

Nilufər Şıxlı

(Moskva)

Günay Səma Şirvan

(Voronej)

Bədii redaktor

Ədalət Həsən

Ünvanı: AZ1000, Bakı,

Xaqani küçəsi, 25

ulduz_dergisi@mail.ru

dursul@mail.ru

www/ayb.az

Telefon: 498-72-43

Çapa imzalanıb: 22.07.2019

«Ulduz» jurnalı redaksiyasında

yığılıb səhifələnib.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya»

MMC-də çap olunub.

Sifariş № 55, Tiraj: 300

Qiyməti: 2 man.

1967-ci ildən çıxır

Şəhadətnamə № 238

Nömrənin eksperti:

Həyat Şəmi

**«AZƏRMƏTBUATYAYIMI»
AÇIQ SƏHMDAR
CƏMİYYƏTİ**

«Ulduz» jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon «Mətbuatyayımı» şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**«QAYA»
MƏTBUAT YAYIMI**

«Ulduz» jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon «QAYA» mətbuat yayımı şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**«EKSPRESS»
MƏTBUAT YAYIMI**

«Ulduz» jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon «EKSPRESS» mətbuat yayımı şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

Jurnalın

1 aylıq abunə qiyməti – 2.00 man.

6 aylıq abunə qiyməti – 12.00 man.

Bakı şəhərində abunə yazılməq istəyənlər:

440 – 27 – 85

440 – 39 – 83

440 – 46 – 94

564 – 63 – 45

598 – 35 – 22

556 – 67 – 13

564 – 48 – 96

437 – 28 – 10

408 – 17 – 51

nömrəli telefonlara zəng edə bilərlər.

ISSN 0134-522 İNDEKS AZ 1000 2 AZN

Balayar SADIQ

ƏDƏBİ VİCDANIN GÜLÜMSƏYƏN ÇAĞLARI

*(“Ulduz” jurnalının iyun sayı
haqqında qeydlər)*

“Ulduz” jurnalının iyun sayının eksperti olmaq təklifini baş redaktor, hörmətli şair dostum Qulu Ağsəsdən alanda əvvəl bir az duruxdum. Çünkü jurnalın ötən saylarının birində də “ekspert” kimi çıxış etmişdim və təəssüf ki, “bədii mətn”ə münasibətimə görə xeyli “ədəbi düşmən” qazanmışdım. Cəmiyyətdə olduğu kimi, sənətdə də həqiqəti deməklə hamını razi salmaq mümkün deyil. Lakin müdriklər deyib ki, həqiqət harada olur-olsun, onu axtar, tap. Bədii həqiqətin axtarış yolları müxtəlif olsa da, nəticəyə varmaq yolu birdir və bu yolu “istedad” etiketi şərtləndirir.

Öncə bu ili “Nəsimi ili” elan etdiyinə görə cənab Prezidentə təşəkkür edirəm!

Milli-mənəvi dəyərlərimizə, ədəbiyyatımıza, bütövlükdə mədəniyyətimizə, onu inkişaf etdirənlərə və qoruyanlara böyük qayğı göstərdiyinə görə sağ olsun!

Ekspert kimi vəzifəmin icrasına başlamazdan əvvəl çox götür-qoy elədim. Əlimə qələm almazdan öncə xeyli özümü danladım və nəsihət etdim. Değim ki, qələmdaşlarının qəlbini dəymə; guya “yaxşı əsər” dediyinə qonorar çox veriləcək, yoxsa təbliğati genişlənəcək? Yaxud “zəif əsər” dediyini çap etməyəcəklər?! Beləcə, bu ekspert yazısını “ədəbi vicdanım”la vuruşa-vuruşa yazmağa başlayıram.

Söz bir qapıdır. Bu qapıdan keçmək üçün qapını döymək lazım deyil. Döyülməklə açılınır bu qapı, duyuyla, duyguya açılır. Duyusu, duymu olmayanın bu qapıda işi yoxdur. Dünya yaranandan bəri Sözlər qapıların, Qapılar sözlərin alın yazarıdır. İnsan ömrü də Söz kimi bir qapıdır. Zaman-zaman, fəsil-fəsil açılır; gah sevincin, gah da kədərin üzünə...

Bu duyu və düşüncələr içində “Ulduz”un altıncı sayının qapısını açıram. Qapın həmişə xeyrə açılsın, “Ulduz”!

Jurnalın bu sayında tanınmış şair dostum Qəşəm Nəcəfzadənin ekspertizası onun yaradıcı üslubuna xas olan maraqlı improvisərlə, tarixə qısa ekskursiya xarakterli lirik detallarla, həmçinin bədii mətnlərə münasibətin rəngarəngliyi ilə kreativlik nümayiş etdirir.

And olsun Seyid Əli Seyid Məhəmməd oğlunun – İmadəddin Nəsiminin ruhuna ki, jurnalda çıxış edən gözəl şair Adilə Nəzərin “özüylə söhbəti” səmimi təsir bağışlayır. Bu cümləni yazanda ədəbi vicdanım gülümsəyir, lakin müəllifin “yazısı”nı oxuyanda “ədəbi vicdanım” ona verdiyim “nəsihətləri” unutmaq istəyir, məni pərişan edir. Deyir, yox, mən deməsəm, ulu Nəsiminin ruhu inciyər. Allah, sən kömək ol, həqiqəti desəm, məqalə müəllifi, deməsəm, Nəsiminin əqidəsi əndişələnər. Nəsiminin misrasını dinləyirəm:

“Zahidin bir barmağın kəssən, dönüb həqdən qaçar”.

“Nəsimi yaradıcılığında dil və üslub təfəkkür hadisəsi kimi” məqaləsində müəllifin vətəndaşlıq mövqeyi konyukturaya uğradığı üçün yazıda elmi-nəzəri, irfanı və sənətkarlıq faktorlarının səthiliyi manipulyativ xarakter daşıyır. Məqalədə elmi fikirlərin təsdiqi üçün yalnız bir mənbənin adı çəkilir, halbuki Nəsimişunaslığın çağdaş ədəbiyyatımızda ciddi tədqiqatçıları var. “Haşıyə” hissəsi isə həcmə məqaləyə bərabərdir. Necə deyərlər, qulaq buynuzu keçib.

Məncə, islam fəlsəfəsinin incəliklərinə varmadan, hürufizmin, hürufi təliminin mahiyyətinə vaqif olmadan Nəsiminin bədii-fəlsəfi düşüncəsini, məfkurəsini kontekstdən çıxarıb da onun haqqında yazmaq naşı yanaşmadı. Nəsimi demişkən:

Səqahüm rəbbihüm xəmri ləbindən,
Bəyanü ayəti-Quran deyilmə?

Rüxü zülfün bəyaz ilə səvadı
Biri küfrü, biri iman deyilmə?..

Nəsimi kəşfi-əsrarını bildi,
Anı fəhm etməyən nadan deyilmə?

Gənc şair Tural Turanın maraqlı şeirləri onun istedadına güzgü tutur. İnanıram ki, o bu güzgünün tozunu tez-tez siləcək.

“Qısa fikirlər xəzinəsi” rubrikası jurnalın məzmununu dolğunlaşdırır.

Taleh Mansurun “Narciso Rodriguez” hekayəsinin ilk cümləsindən onun hələ də şair təxəyyülü ilə nasirlik etdiyini duydum. Gənc yazarın özü-nüaxtarış cəhdələri uğurludur.

Bununla belə, Taleh Mansurun “Narciso Rodriguez”ində Markesin “Dünyanın ən gözəl ölüsü” hekayəsinin xərif təsiri duyulur və bu, heç də gənc yazar üçün qüsür deyil. Onun bədii dilində müəyyən düzənsizlik olsa da, ümumən yazıçı xarakter yarada bilir. Bu, yazıçılığın əsas və önemli cəhətlərindəndir.

Vasif Əlihüseynin imzasına çoxdan bələdəm. Şeirləri poetik nəfəsin təravəti və səmimi ovqatı ilə maraqlıdır. Məzmun dolğunluğu, bədii ümumiləşdirmə bacarığı onun artıq püxtələşmiş şair imicini uğurla təqdim edir.

Fərid Hüseynin “Şər və Ab” yazısı üslub yeniliyi, düşüncə tərzi ilə seçilir. Müəllifin “poetik repor-

taj”ının informativ xüsusiyyəti diqqət çəkir. O, faktla işləməyi bacaran istedadlı qələm adamıdır. Klassik üslubda çağdaş improvisə elementləri müəllifin “səyahətnamə”sinin bədii sanbalını artırır.

Firəngiz Sabırqızı çağdaş qadın şairləri arasında uğurlu şeirləri ilə yadda qalır. Ənənəvi üslubda yenilik meyilləri onun poetik axtarışlarının səciyyəvi cəhətlərindəndir.

Bahəddin Salmanın “Qozbelin son duası” hekayəsi gənc yazarın uğurlu gələcəyinə böyük ümid yaradır. Müəllifin yazıçı manerası, cümlələrindəki bədii nəfəsin genişliyi, məxsusi müşahidə qabiliyyəti onun ədəbi nailiyyətidir.

Afaq Şıxlı maraqla izlədiyim şairlərdəndir. Məxsusi poetik ovqat, kövrək ruh, obrazlı düşüncənin bədii siqləti onun şeirlərinə xüsusi təravət qatır. Jurnaldakı şeirləri də “Şeir vaxtı”na səmimi poeziya nəfəsi getirib.

Emil Rasimoğlu müasir poeziyamızın bənzərsiz sənətkarlarından biri olan Əlisəmid Kür haqqında qələmə aldığı essesində zəngin bir dünyagörüş sərgiləyib. Sənətkarın portret cizgilərini irfani məqamla çağdaş həyatın harmoniyasında canlandıra bilib. Kiçik bir yazıda gənc yazarın Sözə, Sənətkara, Yurda, Həyata baxışı şairin yubiley gününün eyforiyasından daha qabarıldır. Əlisəmid Kür dünyaya gəlməmiş də dünya onun ruhunda mövcud olub. Yazının ən uğurlu detali onun həyatılıyıdır. İstedadın yolu həyatdan daha çox həyatılıkdən keçir.

BU SAYIMIZDA

3

Qəşəm NƏCƏFZADƏ
“Ulduz”lu sahərlərə salam...

6

Adila NƏZƏR
öyüzlü söhbəti və yazışı

12

Tural TURAN
Azadlığın an gözəli

18

Taleh MANSUR
Narciso Rodriguez

23

Vasif ƏLİHÜSEYN
İlki hamımız təkik...

25

Fərid HÜSEYN
Şər və Ab

31

Firəngiz SABIRQİZI
İki qolun arasında...

32

Bahəddin SALMAN
Qozbelin son duası

13

qısa fikirlər xəzinəsi

19

Gülay TAHİRİLİ
debut

50 Nizami TAĞISOY
təqrid

40

Afaq ŞİXLİ
Zaman! Tələşmə, dayan!

55

Parviz AXUND
nəşr

59

“SÖZ”
yaradıcılıq birliyi

65

Firuz MUSTAFA
tribuna

43

Emil RASIMOĞLU
Ağrılıar sevəlisi

69

Zəka
VILAYƏTOĞLU
Pancara

44

sorğu
gəlməyənlər

72

Zəfər
SƏFƏRİLLİ
səfər

48

Gülay TAHIRİLİ
debut

75

dərgidə kitab

ULDUZ

Təsisçilər:
Azərbaycan Yazarlar Birliyi və
«Ulduz» jurnalının kollektivi

Bas redaktor
Qulu Ağşəs

Redaksiyə heyəti
Təranə Vahid
(Bas redaktor müavini)
Hüseyn Hacıyev
Elçin Mərzəbəyli
Xəyal Rza
Sahar
Xanım
Rəsmiyə Sabir
Elxan Yurdəoğlu
Nursən Nur
Anar Arzum
Elmar Vüqarlı
Əhmədən Cəbbarlı
Qurban Əliyev
Hüffət Hacılzadə
Nisabəyim
Fərid Hüseyn
Mədrəsə Məmməd
Eşqan Əzim
Seyfəddin Altayı
(Tuncer)
Xəqani İyoblı
(Estoniya)
Bəsərən Cəfərov
(Bosniya-Hersek)
Səadət Muxammadova
(Özbəkistan)
Natalia Şekli
(Moskva)
Günay Səmə Şirvan
(Voronej)
Bədəl redaktor
Ədalət Həsən

İmərnə: A711000, Bakı,
Xəqani küçəsi, 25
ulduz_dergisi@mail.ru
dergi@ulduz.az
www.ulduz.az

Telefon: 498-72-43
Çapı imzalanmış: 21.06.2019
«Ulduz» jurnalının 1000 nüsxəsi
yığıb sabitləndir.
«Təhsil-Nəşriyyat-Poliqrafika»
Şəhərəməməli 100, 1000, Bakı.
Sifariş №646, Tiraż: 300
Qiyaməti: 2 man.
1967-ci iləndən cixır
Şəhərəməməli № 238
Nömrənin eksperti:
Balayev Sadig

4 | ULDUZ

“Tərcümə saatı”nda tanınmış rus nasiri Vasili Şukşinin “İmtahan” hekayəsi Zeynəb Əliqızının tərcüməsində maraqlıdır. Tərcümə, dilimizin məxsusi koloritində rus bədii təfəkkürünün və psixologiyasının ekvivalentini tapa bilib.

“Debüüt”də gənc şair Gülay Tahirlinin şeirləri ilə görüşdüm. İmza təzə, sözlər, fikirlər maraqlı, poetik təfəkkür “avrostil”də.

Bu şeirlərdə qadın danışır, lakin qadın ruhunun zərifliyi dekonstruksiya olunmuş haldadır. Gənc şairin axtarış meyillərini alqışlayıram. Arzulayıram ki, sevgi şeirlərinə öz duygularını qatsın, onun özünüifadə mətnində tanış notlar duyulmasın. Əlbəttə, Gülay öz poetik dünyasına qovuşacaq...

“Tənqid” bölməsində tanınmış ədəbiyyatşünas alim Nizami Tağısoyun məqaləsi öz elmi sanbalı ilə seçilir. Hiss olunur ki, alimin çağdaşlıq duyumu kifayət qədərdir. Dünya ədəbi həyatına bələdlik, həmçinin bu bilgini öz “ədəbi mətbəximiz”lə uzlaşdırmaq meyilləri də diqqətdən yayınmr.

Pərviz Axundun “Qüssəlinin dəftər-qələmi” adlı hekayəsi tipik azərbaycanlı yazarın ənənəvilidən doğan yazıçı olmaq istəyinə cəhddir. Bu qənaətdəyəm ki, gənc nasır çox mütləci etməlidir.

“Söz” yaradıcılıq birliyi təqdim edir” bölməsində gənc qələm adamlarının yazıları könül oxşayır. Çox sevindim. Bax, həqiqi ədəbi gənclik budur; təcrübəsiz, kəm-kəsirli, lakin saf, duru, ən əsası, istedadlı.

Cəmil Cəmilbəylidən bir misra:

“ayaqlarımı əlil arabasında oturub
meyvə-tərəvəz satan xalanın
yanında qoydum...”

həyati müşahidədən doğan işq dolu kədərin bədii müstəvidə inikası səmimidir.

Əliqulu Bədirliyidən bir misra:

“Gülüşün damladır, göz yaşın dəniz” – səmimi sevgi qoxuyur bu obrazlı düşüncə...

Nərminə Zeynalovadan bir misra:

“Darıxməq ətri gəlir,
Siz tərəfdən biz tərəfə”

poeziyanın kövrəkliyi, təravəti meh kimi oxşayır adamı...

Adilə Hacılıının “Mari” hekayəsindən:

“ – Mari, Mari, bəsdir bu güzgüylə danışdin”.

Və Adil Bəkirliyidən bir misra:

“Sənsizlik qürbətində
Vətənsizəm...”

Və sənsizəm!”

Bu gənclərin bədii mətnlərindən istedad ətri gəlir. Belə istedadlı gənclər jurnalın qapılarını

geniş açdığı üçün görkəmlı şair Qulu Ağsəsə və jurnalın yaradıcı kollektivinə təşəkkür edirəm.

“Tribuna” rubrikasında tanınmış dramaturq, yaziçi, filosof Firuz Mustafanın yazısı ustad qələminin qüdrətini dərhal hiss etdirir. Balkar xalqının taleyi fonunda Salih Qurtuyevin ədəbi bioqrafiyasına güzgü tutan müəllif, balkar xalq şairinin yubileyinə ünvanladığı bu məqaləni yubilyarın maraqlı misraları ilə tamamlayır:

“Bu gün narahatdır dünyamız bizim,
Yolların üstünü alıb toz-duman.
Geriyə baxıram, gecəm-gündüzüm
Geyilmış paltara bənzəyir yaman”.

İstedadlı nasir Zəka Vilayətoğlunun imzası da çağdaş ədəbi mühitdə seçilməkdədir. O, artıq öz yaziçi səciyyəsini məxsusi detallarla zənginləşdirir. Şair – misradan göründüyü kimi, nasir də cümlədən boylanır. Elə ilk cümlədən yaziçinin müşahidə bacarığının bədii mətndə necə “pəncərə” açdığını “Pəncərə” hekayəsində görürük:

“O pəncərə ilin bütün fəsillərində açıq qaldı”.

Bu hekayə Zəka Vilayətoğlunun yaradıcılıq uğurlarına daha bir naxış əlavə edir.

“Sorağı gəlməyənlər” rubrikasında qocaman şair Ağasəfa ilə “şeirimizin Anna Axmatovası” adlandırdığım istedadlı şair, “Ulduz”un əməkdaşı Fərqanə Mehdiyevanın müsahibəsi səmimi, kövrək və yaddaqlan ovqat aşılıyır.

“Dərgidə kitab” rubrikasında daha bir istedadlı gəncin uğuruna şahidlik edirəm. Furqan imzasının təqdim etdiyi yiğcam, lirik-psixoloji detallarla zəngin kiçik hekayələr onun gələcək yazıçı taleyinin qaranquşlarıdır. Ədəbi “falçılıq”dan uzaq olsam da, deyim ki, Furqan ciddi mütləcişini, yazıçılıq texnikasını inkişaf etdirə, nəsrümüz çox şey qazana bilər. Uğur olsun!

Qəribədir ki, mən yazımın əvvəlində “Ədəbi vicdan” ifadəsini işlədəndə jurnaldakı sonuncu müəllifin son cümləsinin belə bitməsindən xəbərsiz idim. O cümlə belədir:

“Qaçay əminin məni bağışlaması vicdan əzabımı daha da artırımdı, deyəsən...”

“Ulduz”un 6-ci sayına yazdığım ekspert yazısını tamamlayanda “ədəbi vicdanım”ın istedadlı gəncliyin yazılarından aldığı rahatlıq hissini sevin-dim. Onlar milli ruhumuzun, ədəbiyyatımızın gələcəyidir! Bir də var, gələcəyin ədəbiyyatı, bax “Ulduz” jurnalı onu yaradır.

Şəfiqə ŞƏFA

özüylə söhbəti...

Ağlım kəsəndən yazıram. Düzü, ağlımin kəsdiyi yaşı da dəqiqlik xatırlamır. Xatırladığım odur ki, qələmin ucuna maraqlı nə keçdi, vərəqlərə köçürmüşəm. Şeirlər, kiçik hekayələr, nağıllar, esselər, memuarlar... Həm də o vaxtlar mənim yaxşı qiraətçiliyim vardi. Nə sirdisə, indi bu qabiliyyətim özünü göstərmək istəmir. Amma həmin illərdə elə bir tədbir olmazdı ki, ordan səsim duyulmasın. Tədbir olmayanda özüm təşkil edərdim. Tətil vaxtlarında məhəllə uşaqlarını yiğib onlara nəsə oxuyardım. Yetər ki, sözümü deməyə yer olsun... Bizim uşaqlıq, yeniyetməlik dövrlərinin "sosial şəbəkə"si xatırə dəftərləri idi. Bir-birimizin fikirlərini, duyğularını, "status"larını bu dəftərlərdən öyrənərdik. Mənim şeir və esselərim üçün bu, göydəndüşmə idi. Demək olar ki, hər kəsin xatırə dəftərində məndən bir yaradıcılıq payı olurdu. İlk şeirim də məktəb yaşlarında çap olunub. O vaxt şəhər məktəbləri arasında şeir və hekayə müsabiqəsi keçirilirdi.

Qaliblər qəzətdə çap olunacaqdı. Təsəvvür edirsiniz, bu, bir məktəbli üçün nə deməkdir?! Sonra universitet illərində bir neçə şeir və hekayəm çap olunmuşdu. Ancaq müəyyən səbəblərdən yazımağa olmasa da, çap olunmağa ara verdim. Yaradıcılığım sandıq ədəbiyyatına çevrildi – düz 10 il! 2011-ci ildə sandığın ağızı açıldı... Cox hörmət etdiyim qələm adamlarının israrı ilə ilk kitabım çıxdı. Altı ildən sonra ikinci kitabım... Ədəbiyyatın hər qolunda var olsam da, gün işığını ilk olaraq şeirlərimin üstünə saldım. Bəlkə də, elə şeirlə başladığımdan, şeirlə ilk şöhrəti və sevinci daddığımdan... Bu, hardasa bir vəfa borcu idi. Məndən soruşanda ki publisistika, poeziya, tərcümə – bunlardan hansı səninçün daha vacibdir? Cavab verərəm – hamısı! Nəinki vacibdir, hətta vazkeçilməzdir. Publisistika az qala ömrümün yarısıdır: 15 il peşəkar olaraq bu sahədə çalışmışam. Tərcümə – birbaşa ixtisasımla bağlıdır: ingilis dili üzrə filoloqam. Nəsr – müşahidələrim, qeydlərim, xatırələrim, nəticələrim məni dinc buraxmir, onlar mütləq süzgəcdən keçib, bir az da "bəzənib-düzənib" boy göstərmək istəyirlər. Şeir... bax bu, mənim ən həssas yerimdir. Bu, digərlərindən fərqli olaraq, müşahidə, şərh, gəlinən qənaət deyil, birbaşa mənim hissələrimdir, dillə deyə bilmədiklərim, ürək ağrılarımdır! Şeiri əvvəlcə özüm üçün yazıram: duyğularımın ziqzaqında, ruhumun tügyanında özümü həmişə şeir yazaraq sakitləşdirmişəm. Şeir mənim üçün bir növ terapiyadır. Eyni təəssüratı oxucularda da yarada bilirəmsə, xoşbəxtəm. Yox, əgər mənim qədər bu şeirlərlə sakitləşə bilmirlərsə, o zaman məni xoş görüsünlər. Ədəbiyyatın başqa qollarındaki fəaliyyətimə göz atsınlar. Neyləyim? Şeir yazmasam, dəli olaram!..

...və yazısı

QAPIDAKI QADIN

Başım yazımağa elə qarışmışdı ki, saatın necə keçdiyindən xəbərim belə olmamışdı. Hərçənd vaxtlı-vaxtında yatan adam da deyiləm; gözlər kompüter monitoruna baxmağa, barmaqlar qara hərfləri taqqıldatmağa elə öyrəşiblər ki, yuxunu

çoxdan yatağındaca boğmuşam, qalan son nəfəsini də ehtiyatla sərf edirəm.

Ancaq bu dəfə lap aq eləmişdim: yazını bitirmək dərdiyələ kompüterdən qopmadan işlədiyimdən handan-hana başımı qaldıranda gecə saat dördə qaldığını gördüm. Yəni ustad demiş, səhərin rişxəndlə qırcanmasına az qalırdı. Saatin əqrəbləri elə bil mənə görə gecə növbəsinə qalmışdır. Mürgülü-mürgülü, tənbəl-tənbəl üzümə zillənib, az qala dilə gələcəkdilər. Nəhayət, barmaqlarımın gündəlik təzyiqindən yeyilmiş klaviatura düymələrini rahat buraxdım. Kompüteri söndürüb ağırlaşmış göz qapaqlarımın altında “əzilə-əzilə” yataq otağıma keçdim. Əynimə həsrət qalmış gecəliyimə gözəcə nəzər saldım. Hər dəfə bu zərif ipəyə kobud paltarlarla xəyanət etdiyimdən o da incik-incik büzüşüb stulun küncündə qalmışdı. Elə pallı-paltarlı özümü yerimə atdım. İstədiyim tək şey gözlərimi yuman kimi yuxuya dalmaq idi. Amma tərslikdən yuxu da gəlmirdi. O tərəf-bu tərəfə dönməkdən bezib yüzə qədər saymağa başladım. Otuzu təzə keçmişdim ki, qapının döyüldüyüni eşitdim. Eşitdimmi? Ya mənə elə gəldi? Bəlkə də, yuxarı mərtəbənin sakinidi?! Əyyaş ərin gecədən xeyli keçmiş gəlib qapı ağızında qaldığına çox qulaq şahidi olmuşdum. Yəqin, yenə də odur...

Qapı bu dəfə əvvəlkindən də bərk döyüldü. Yox, bu, qonşu qapısı deyil, elə düppədüz mənim qapımdı. Gecənin bu vaxtında kim ola bilərdi? Mənim qapımı gündüzün al işığında döyen olmur!.. Gecə kimin yadına düşmüşəm ki?.. Bəlkə də, köhnə sevgililərdən biridir, içib-içib mənim qapımda “sızıb”... Əsəbi halda yerimdən qalxıb dəhlizə qədər iti addımlarla getdim. Sonra hər ehtimala qarşı ehtiyat araya girdi. Sanki qolumdan tutub sürətimi azaltdı. Barmaqlarımın ucunda qapiya yaxınlaşdım. Qapiya çathaçatda bir də möhkəm döyüldü, amma qəribəydi, sanki qapı bayırdan deyil, qulaqlarımın içində döyüldürdü. Ola bilər ki, gecələr səs çox yayılır, daha yaxşı eşidilir, ancaq qulaq pərdəmi cirmaqlayacaq qədərmi?

Nə isə, çox əhəmiyyət verməyib qulağımı qapiya dirədim. Gözlüyün qapağını qaldırıb əvvəlcə ovcumu ora tutdum. Bir filmə görmüştüm. Daha doğrusu, filmə gecə döyülen qapıda kimin olduğunu bilmək üçün ev sahibi gözlükdən baxır və... qapının bayır tərəfində olan adam düz gözlükdən gülləni vurur... Güllənin nəticəsində yaranan qorxunc görüntü vaxtilə psixi durumumu

necə pozmuşdusa, o vaxtdan gecə-gündüz fərq eləməz, dəlikdən baxmadan öncə bir neçə saniyəlik ovcumu ora qoyub, guya qarşı tərəfə çasdırıcı vəziyyət yaradıram.

Qapının növbəti dəfə bərk döyülməsi artıq səbrimi tükəndirdi. Ehtiyatla gözlükdən baxdım: bir qaraltı vardı, amma formasız idi. Ha diqqətlə baxmağa çalışdım, bir nəticəyə gələ bilmədim. Geri çəkilib özümü danladım, bu qədər kompüter qabağında oturarsan, axırı belə olar, indi qıy gözlərini, görüm nə qədər qiyrısan.

Gözlərimi möhkəm sixib-açmaqla, görmə qabiliyyətimi itiləşdirməyə, fikrimi cəmləşdirməyə çalışdım. Bir neçə dəfə təkrarlayıb yenidən dəlikdən baxdım. Bu dəfə qara paltarlı, boz yaylıqli, orta boylu bir qadının olduğunu gördüm. Qadın? Bu saatda? Hə... dərkətmə beynimə çatan-da içim işıqlandı, dərin nəfəs aldım: bu alt qonşudu, hicablı qadındı, yəqin, yenə evlərinə su axıb, o da gecəylə qapını sındırır. Əlimi dəstəyə atıb qapını açdım. Salam əvəzi: “Sabaha qədər sizi sel aparmayacaqdı ki? Gözləyə bilərdiniz”, – deyə qabaqdangəlmişdik edərək sözə başlamaq istədim. Amma... qapının kandarında heç kim yox idi! Bu necə ola bilərdi axı? İndi bu dəqiqə qadını gördüm, qapını sındıracaqmış kimi döyürdü. Bəlkə, səbri çatmayıb, gedib?.. Ola bilməz. Mənim qapım blok meydançasının ən küncündə yerləşir, ordan pilləkənə qədər gedincə arxadan da olsa mütləq görərdim və ya o, qapının açıldığını eşidib geri dönərdi. Lənət şeytana!

Qapını tez kilidləyib hamama keçdim, əl-üzümə soyuq su çırpıb, beynimi aydınlatmağa çalışdım. Özümü çımdıklədim, üzümü sillələdim. Bəlkə, yuxudayam?! Otağa qayıdır pəncərəni açdım, gecənin soyuq havası üzümü yaladı. Pərdənin arxasında gizlənib həyətə oğrun-oğrun boylandım: görün kimsə blokdan çıxacaqmı? “Kimsə” nədi, gecənin bu saatında “nəsə” belə bayırda olmaz. Gözətləməkdən yorulub pəncərədən çəkildim. Şeytanı lənətlərimlə dəng eləyib yatağıma girdim.

Tak, tak, tak...

Ya rəbbim, bu kimdi?

Tak, tak, tak...

Yenə döyüür...

Vəsvəsə bütün hüceyrələrimə doluşdu. Dişlərim bir-birinə kilidləndi. Bədənim üçuna-yuna yatağımdan çıxdım. Elə bil əl-ayağımdan

daş asılmışdı. Dəhlizi ağır-ağır keçib, qapıya çatdım. Bu dəfə heç bir ehtiyat tədbiri görmədən gözlüyün qapağını qaldırıb birbaşa baxdım. Həmin qadın!.. Bəs bayaq hara yoxa çıxmışdı? Bəlkə, gecə-gecə oyun oynamaq düşüb könlünə? Bayaq mən qapını açana qədər ola bilsin ki, pilləkənə qaçaraq gedib. Mən ki pilləkəni gedib yoxlamamışdım. Axı niyə gecə vaxtı mənimlə belə zarafat etmək istəsin?

Yenidən gözlükdən baxdım. Bircə üzünü aydın görə bilsəydim! Amma diqqətlə baxdıqca qəribə, damarlı görüntüsünü əmələ gəlirdi, sanki insana yox, onun gözünün içində baxırdım. Elə bil yorğunluqdan ağı saralmış, damarların tor atdığı bir göz idi. Gözlər sahibindən öncə yaşılmışdı, çünki qapı arxasındaki qadın ümumi formasından gənc görünürdü.

Tərəddüd içində qıvrıklärən qəfil səs eşitdim:
- Açıqapını!

Bu səs... qapının bayırındanmı gəldi, beynimin içindəmi səsləndi?! Sanki kimsə ağızını qulağıma dirəyib qışqırdı. Ürəyim köksümdə təbil kimi döyüñürdü. Qulağımı yenə qapıya dirədim. Bu dəfə elə bil hənirini, nəfəsini alıb-verməsini, hətta boynumun yad nəfəsdən tərlədiyini belə hiss etdim. Əlimi atıb qapını açdım.

Yenə boşluq...

Yox, bu, gerçəklilik ola bilməzdi. Əgər yuxu deyilsə də, tamamən paranormal vəziyyət idi. Mənimlə "zarafat"ı edən bəni-insan deyildi, bu qara paltarlı qadın başqa məxluq olmaliydi. Üzünün görünməməyi, səsinin qulağı dəlib keçməsi, qapının arxasından nəfəsini boyun-boğazında hiss etməyim... Hə, əlbəttə! Belə məxluqlar yalnız mənim kimi zamanı səhv salanlarla oyun oynaya bilərdilər...

Keyimiş əllərimi dəstəkdən buraxmadan bir az da gözlədim, sonra qapını astaca çəkmək istəyəndə, kimsə onu zorla əlimdən geri dartdı. Qolumun gücü qalmadığından dəstək əlimdən asanlıqla sürüşdü, heç dirənməyə macal tapmadım. Aralanmış qapıdan rəngi qaçmış kimi ağappaq əl içəri girdi. Sonra hər şey elə sürətlə baş verdi ki, ardıcılığını izləyə bilmədim. Bir anda qara paltarlı qadın qarşısında dayandı. Qorxudan yerimdə necə qurumuşdumsa tərpənə, danışa bilmirdim. Gözlərim də dumanlanmışdı.

Gözlərimi yumub-açıdım, bir az da qıyb diqqətlə baxdım: siluetindən, üz quruluşundan qadın mənə çox tanış gəlirdi. Tanış formadan ürəyimə az da olsa təpər gəldi. Yox... nə cin-

şeytan, adı insandı! Özü də hər kimdisə, yaxın adamdı, bilir ki, gecəni yatmırıam, tək yaşayıram, ziyarətinin səbəbi də, yəqin, alacaqlı olmasındı...

- Bayaq qapını açanda arxasına baxmaq ağlına gəlmədi? Mən səni daha tədbirli adam bilirdim. Sən ki günorta vaxtı döyünlən qapını açmazdin, məni təəccübləndirdin, axmaq! - deyə qadının kal səsi eşidildi.

Yenə də səs sanki üzbüzdən gəlmirdi, birbaşa beynimin içində dillənirdi. Tanış səs idi. Gözümü yenidən qıyb diqqətlə qadının üzünə baxmaq istədim,ancaq arakəsmənin tutqun işığında seçə bilmədim. Mən bu səsi harda eşitmışəm? Bu qadını harda görmüşəm?

Hələ də key-key baxarkən qadın evi gözübağlı tanıyırmış kimi arxasına çevriləndən əlini elektrik düyməsinə uzatdı. Bir anda işıqlanan arakəsmədə gözlərim qamaşdı, əlimin arxası ilə yorğun gözlərimi ovuşdurub yenidən baxdım. Amma bu dəfə gözlərim gördüğünü qəbul etmək istəmədi. Yox, bu mümkün deyildi! Gözlərim yanılırdı: ya mən gerçək dünyada deyildim, ya da yuxu ilə reallığın arasındaki kabusla üz-üzəydim. Çünkü arakəsmədə, düz qənşərimdə dayanan qadın... mən özüm idim!

Ola bilsin ki, bütün bunlar xəstə, həmişəyoaq düşüncəmin məhsulu idi. Titrək barmaqlarımı döşəməyə, divara, arakəsmədəki ayaqqabıya sürt-düm. Cisimləri hiss edirdim axı... Yuxuda belə bir hissiyyat olmur, özümü çımdıkləyəndə barmaqların təzyiqi, duyduğum ağrı da gerçək idi. Beynimin künc-bucağındaki bütün idrakımı toparlayıb, bu arzuolunmaz görüşün necə davam edəcəyini gözləyərkən qarşımızda "mən" yenidən hiddətlə danışmağa başladı.

- Gözləmirdin, hə? Bir gün üz-üzə gələcəyimiz heç ağlının ucundan da kecmirdi. İndi qabağında qorxaq kimi büzüşmüsən. Halbuki illərdi mən sənin içində boğuluram, əzilirəm, kiçilirəm. Amma bu günün gələcəyini də bilirdim, zülmətdən işığa çıxdım. Mən başqa cür də qarşına çıxa bilərdim. Ancaq qapıdan gəlməklə səni yaxşıca qorxutmaq istədim. Deyəsən, bacardım da... - səs yenə də qarşidan deyil, beynimin içindən eşidilirdi.

- Yox, sən mənim təxəyyülümən, gerçək deyilsən. Mən indi qapının ağızında deyiləm, yatağımdayam. Sənsə yatmış beynimin uydurduğusun...

Bunu deyən kimi qadın üstümə əyildi, göz-gözə gəldik. İlahi, özümü kənardan, yad adam kimi görmək nə dəhşətdi?! Hə, düz deyir, heç

ağlımdan da keçməmişdi. Ən əsası, nə vaxtsa özümün özümdən qorxacağım ağlıma gəlməzdi. Qadının nəfəsindən rütubət qoxusu gəlirdi, amma paltarlarından mənim ətrim... Mənim içimdən çıxıbsa, bu paltarlar hardandı? Axi mənim qarderobumda heç vaxt belə paltar, belə yaylıq olmayıb?

Əlini uzadıb biləyimdən tutdu, uzun, sarımtıl dırnaqları dərimi incitdi.

– Qalx, gedək yatağına kənardan bax, gör ordasanmı? – Tanış səsin, yox, öz səsimin burulğanı əks-səda verərək qulaqlarında hərlənin qarışıdı.

Getmək istəmirdim, onun haqlı olacağından qorxurdum. İlahi, kabus olsun, cin-şeyatin olsun, canı olsun raziyam, amma məni özümlə qarşı-qarşıya qoyma!..

Kürəyimdə soyuq əsməcə sürüñürdü. Bədənimdən çıxmış müstəqil “mən”imlə yan-yanaya yataq otağıma doğru gəldik.

– Buna yataq deyirsən? Tək-tənha qıvrıldıgın, soyuqdan kiflənmiş yorğan-döşək... Sən təkcə özünü yox, məni də tənhalıqda qocaltdın. Bizə qismət olan hər şeyi öz əlinlə başqalarına ötürdün. Haqqını tələb etmədin. Hər şeydən asanlıqla imtina etdin.

Qorxu yavaş-yavaş yerini rahatlığa verdi, o, məni incitməyə deyil, aylıtmaga gəlmüşdi. İçimdəki güclü qadın! Bir vaxtlar yerimiz dəyişik idi – o bu bədənin əsas idarəcisi idi, indiki mən isə bir kölgədə estafeti gözləyirdim. Dışı-dırnağı ilə mübarizə aparan, bir baxışı ilə qorxudan, istədiyi hər şeyə nail olan bu qadın nə vaxt qaranlığa gömülüb yerini mənə verdi, bilmirəm, xatırlamıram. Ancaq o haqlı idi! İndiki aciz mən idarəni ələ alandan bəri tənha, yoxsul, uğursuzam.

– Fərsiz! – O, hiddətlə sözünə davam elədi. – Sənin bu bədəni heç nəyə nail olmadan çürütməyinə imkan vermərəm! Yerimiz dəyişməlidid. İndi sən qaranlıqda əli-qolu bağlı oturmalısan. Çəkil! İndi mənim dövrümdü!

Səs getdikcə piçiltilərə çevrildi, görüntü yavaş-yavaş oləzidi, sonra qəfil gəldiyi kimi də yoxa çıxdı. Bütün vücudumu yuxulu rahatlıq, dincilik bürüdü. Elə bil yupyumşaq buludların üstündə yırğalanırdım. Zülmət qaranlıqda harasa uçurdum; çəkisizlik dırnaqlarımdan başlayıb ayaqlarımı, ordan da üzüyuxarı xoş giziltiyələ qalxırdı. İndiyədək özümü bu qədər məmnun, dinc, qayğısız hiss etməmişdim.

Sonra qəfil təkanla oyandım. Sərsəm halda başımı çətinliklə hərəkət etdirib boylanmağa çalışdım. Çənəm keyimmişdi, ağırlaşmış göz

qapağımın arasından ətrafa baxdım. Hardansa günəş şüasının zolağı süzülüb, qarşımızdakı divarda özünə yer eləmişdi. Yarışürlü vəziyyətdə əzgin-əzgin dirsəklənib qalxdım. Harda olduğumu dəqiqləşdirmək üçün bir də ətrafi seyr elədim. Yataq otağının önündəki dəhlizdəydim. Bütün gecəni burdamı keçirmişdim? Quruca döşəmədə?! Axi yatağıma uzandığım dəqiq yadımda idi. Sonra... qapı döyülmüşdü... Kiminləsə danışırdım... Yox, xatırlaya bilmirəm. Gicgahlarımı ovuşdurmaq üçün əllərimi qaldıranda sol biləyimdə dırnaq izləri gördüm. Yuxuda dərimi cirmişdim? Bilmirəm... Amma içimdə qəribə bir rahatlıq vardı, sanki qollarıma güc gəlmüşdi. Çoxdandı yumşaq döşəyimdə heç bu cür bərk yata bilmirdim. Elə bil içimə nasosla enerji vurulmuşdu. Çox qısa müddətə əzginlikdən də heç bir əlamət qalmadı. Əl-üzümü yumaq üçün hamama keçdim. Həmişəki kimi ilk olaraq güzgüyə baxdım, amma həmişəkindən fərqli olaraq, işmiş göz qapaqları, yorğun, sallaq, narazı üz yerinə sıfətimdə qəribə soyuqqanlı ifadə vardı. Yanaqlarım qırmızı, gözlərim daha parlaq idi. Hələ o baxışlar... İndiyədək heç vaxt öz əksimə belə baxmamışdım. Sanki ovunu parçalamağa hazırlaşan diş aslan idim. Qeyri-ixtiyari gülümsədim. Sanki “Vaxt itirmə, görəcək çox işimiz var” – deyərək öz əksimə göz vurdum.

Bəhruz XƏLİL

***

Saxla əllərimi, tez qayıdacam,
bir az gözlərimdə su gətirəcəm,
bağrımın başında köz qayıdacam.
Darıxma, əzizim. Söz! Qayıdacam!

Dodağım çat verib bu soyuqluqdan
dodağın məlhəmdi, sürt dodağıma...
... Bir də bu yolları lənətə gəlsin,
elə hey dolaşır ayaqlarına...
Amma qayıdacam: Söz! Qayıdacam!

***

Elə bilmə, səndən sonra gün doğmadı dağlara,
Elə bilmə, səndən sonra qar su olub axmadı.
Elə bilmə, səndən sonra tərk edənlər olmadı,
Elə bilmə, tək sən oldun aldadan bu axmağı!

Bu yollarda az olmadı səfil kimi gəzdiyim,
Bu yollarda daş qalmadı dizlərimə dəyməyən.
Bu yollarda qarışqalar, bu yollarda sərçələr,
Bu yollarda ağaclar da dərd ortağım oldular.
Bu yollarda,
bu bozluqda tək sən oldun gözlərimə dəyməyən.

Adam birdən-birə dönüb Tanrı olmaz, a zalım,
Adam birdən-birə belə yoxa çıxmaz, sevdiyim...

Adam birdən-birə dönüb hava olmaz, a zalım,
Adam birdən-birə belə asılı etməz adamı!

***

Əvvəl ağacların kölgəsi, sonra özləri yıxlır...
Əvvəl insanların özü, sonra kölgələri yox olur.

Soyuqqanlı adamam, soyuqqanlı...
Qanın damarında donar, burax əllərimi...

Əvvəl bir künçə qısılır adam,
sonra ürəyi sıxlır...
Əvvəl xatirələr üst-üstə toplanılır,
sonra ruh bədəndən çıxılır...

Mərhəmətsiz adamam, mərhəmətsiz...
Ağlayarsan deyə, ölməyəcəyimi düşünmə.
Burax əllərimi!

***

Doldu göz qapaqlarına ürəyimin ağrısı,
bundan sonra az fərq edir, ağrıyırsa, ağrısın.
Xoşbəxt edə bilmədiyim, indi axı hardasan?

Gözləmək də bir iş deyil, mən də işdən qaçanam.
Düz on ildir yol gedirsən, düz on illik uzaqsan.
Getməyinə on il getdi, qayıdarsan haçana?!

Uzanmışam, başımı da söykəmişəm divara,
Divarların soyuğunda baş ağrısı keyiyir.
Əllərimdə gizilti var, qollarımda qıcolma,
Gözlərim də, hiss edirəm, son zamanlar göynəyir.

Sinəsindən cırılmağa başlayıbdır köynəyim.

***

Yumdum gözlərimi, yumdum, İlahi,
qoyun sürüsünə cumdum, İlahi;
hamı çoban bildi, canavar idim.
Adam gözləyirdim çox uzaqlardan,

gəlmədi, boynumu burdum, İlahi...
Gedənlər başımda daş izi qoydu,
gələnlər əlində çiçək gətirdi.
Mən isə acmışdım, çox üzüyürüm...

Sevdim bir gözəli, sevdim, İlahi.
Sevdim, utanmadım yaşimdən belə...
Sən də çox qəddarsan, çox yuxarıdasan,
elə daş atırsan göydən aşağı;
məni tanıyırsan başımdan belə.

Yaxşı ki, gülməyi unutmamışam,
qorxma, ölməyi də unutmamışam!

***

Rafiq Tağıının hekayəsindən sonra (Kənd uşaqlarının xatirələri)

Uşaq idik, tanımırkıq çimərlik,
kinolarda biz baxardıq dənizə.
Kəndimizdə göl var idi: dərin göl
süzdürərdik yasti-yasti daşları,
süzdürərdik bu üzündən o üzə.

Şəhərlərdən qonaq gələn qızlara
vurulardıq yay tətili boyunca.
Günortanın istisində həyətdə
toplaşardıq, oynayardıq doyunca.

İtirməyə nənələrdən başladıq,
cibimizə noğul qoyan olmadı.
Biz bilmirdik cavanlar da ölürlər,
biz bilmirdik: (heç indi də bilmirik)
başımıza ağıl qoyan olmadı.

Dörd qardaşdıq bir daxmanın içində,
böyükərək soyuqlaşıb daş olduq!
Hər küçədən bir daş tapıb özümüzə,
o daşlarla səmimi qardaş olduq.

Kimlərə ki vurulurduq ürəkdən,
məktub yazıb göndərirdik küləkdən!

***

Bir az gecikir adamlar:
bir az -
Hardasa bir ömür.

Bir az gecikir adamlar:
Hardasa sənin kimi.

İndi bir az əşyayam,
indi bir az bədənəm.
Sahibi köçkün düşən
unudulmuş vətənəm.

Nə yaxşı ki, gəlmisən!..

Yığışdır bu dağınıq, bu buz tutmuş adamı,
yığışdır. Ovcunda isit soyuq adamı...

Rotterdamlı Erazmın xoşbəxtlik və bədbəxtliyinin sırrı

"Rotterdamlı Erazmın kimin tərəfində olduğunu öyrənmək istədim. Bir nəfər tacir mənə cavab verdi: "Erasmus est hamo per se" – "Erazm həmişə özünün tərəfindədir".

Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrini bir yerə toplayıb qiymətləndirmək gərkərsə, mənim cəkimdə Erazmın yeri bir başqa olar. Necə ki, Tolstoy oxuduğu hər bir əsəri "5" ballıq sistemlə qiymətləndirəmiş, mənim də "5" verdiyim əsərlərdən biri Stefan Sveyqin Rotterdamlı Erazm haqqında yazdığı "Rotterdamlı Erazmın zəfər təntənəsi və faciəsi" adlı tarixi-bioqrafik ocerkdir. Kitabda dünya ədəbiyyatının orta əsrlər dövrünün görkəmli nümayəndələrindən olan Rotterdamlı Erazmın həyatı, yaradıcılıq prinsipləri, əsərləri, ideya və baxışları, dünyagörüşü, ölümü və vəsiyyəti yer alıb. Daha çox tarixi əsərlər müəllifi olan Sveyqin bu kitabını dilimizə Çərkəz Qurbanlı tərcümə edib. Əsərin və şəxsiyyətin elmi yükünün ağırlığından dolayı bəzi cümlələr çətin olsa da, başadışuləndir. Bu yazıya da istiqaməti həmin kitab verir.

Erazmın sükut içindəki orta yolu

"Öz dünya baxışını heç kəsə təlqin etmədiyi kimi, özünün də hansısa dini, yaxud siyasi inama çəkilməsinə ciddi müqavimət göstərirdi. Düşüncə müstəqilliyi onun üçün təbii bir hal idi və ruhən

tam azad olan bir insan dünyanın ilahi rəngbərəngliyinin pozulmasını onda görürdü ki, minbərdə, yaxud alim kürsüsünün arxasında kimsə qalxb öz şəxsi varlığından sanki Allahın onun, təkcə onun qulağına söylədiyi vəhy kimi danışır". Erazmın şəxsiyyətinin təbii ehtiyacı özünü bu cümlələrdə göstərir. Onun üçün məcbur etmək və məcbur edilmək yox idi, hər kəsi sevə bilər, yaxud hər kəsə rahatca etiraz edə bilərdi. Amma hər birini öz qaydası ilə: səssiz və sakit. Erazm müəyyən hallarda ən qatı düşmənini belə anlayır, yeri gəldikcə onun halına acıyr və yazılı gəlirdi. Bu mənəvi arınmanı ona sükut içərisindəki xarakteri vermişdi. Gənc yaşılarından ölümünə qədər toplum içinə qaynayıb-qarışmamış, sözünü heç vaxt sərt formada ifadə etmədən istədiklərinə nail olmuş Erazm üçün bu, yaşam tərzi idi. Həmin tərz onun xoşbəxtliyi, həm də bədbəxtliyi idi. İkişinin də ortaq sırrı əslində elə burada yatırıldı. Orta əsrlərin dini-ideoloji döyüş meydanında heç bir "gəmiyə" minməmiş, heç bir "ordunun" tərkibində döyüşməmiş Erazmı döyüş meydanının ortasında qaldığına görə gələn də, gedən də vururdu. Katolikliyin parçalandığı, reformizmin vüsət aldığı bir zamanda ortaya çıxmış protestantlıq, onun lideri Lüter, Erazmı onlara dəstək olmadığı üçün tənqid və təhqir edirdi. Lakin o, yəni Rotterdamlı yolun o biri üzündə də deyildi. Papa da ondan üz dön-

dərmiş, onun fikirlərini və "mühəribəsi" ni alqışlamadığına görə Rotterdamlının bütün kitablarını "qadağan olunmuşlar" siyahısına saldırmışdı. Amma Erazm bunların heç birinə görə narahat və peşman deyildi, qanlı orta yol onun üçün rəngarəng sağ və soldan daha xoş idi.

Vətənində vətənsiz qalmış humanist

Erazm köçəri idi. Lakin bu köçərilik istirahət, rahatlıq üçün deyildi, mənəvi aləmin məcbur etdiyi yurdsuzluq idi. Onun uğur yolu düşünülən qədər parlaq və rahat başa gəlməyib. Erazm 50 yaşına kimi ona verilən sədəqə hesabı pullarla, "az qala dilənib aldığı ruzi ilə" dolanır. Vətəni Niderlanddan tutmuş, İngiltərə, İtaliya, Almaniya və İsveçrədə köçəri ömrü yaşayır və elə də ölürlər. Amma bu da onun bədbəxtliyi deyildi, əksinə köçəri olmaq onun filosof xarakteri, zəngin daxili aləmi üçün bir xoşbəxtlik idi. "...Səssiz bir otaqda gözəl kitablar oxumaq və öz kitablarını yazmaq, heç kimin amiri və heç kimin təbəəsi olmamaq – Erazmin əsl həyat idealı bunlar olmuşdur" cümləsi də klassik nümayəndənin tək vətəninin öz "xoşbəxtlər ölkəsi" – kitablar və bilik aləmi olduğunun göstəricisidir. Çünkü onun həyatda ən çox zövq aldığı şey kitablar idi. Belə bir düşüncə formalasılı ki, Erazm xarici aləmin səs-küyü, "tumultus"-undan ("tumultus" – lat. səs-küy. Erazm alimlərin müəyyən bir təbəqədə məskunlaşması və klassik elm dili olan latin dilində danışmasının tərəfdarı idi. Bu səbəbdən latin dili onun ən sevimli dili olub) bezdiyi zaman otağına qapanar, günlərlə kitab oxuyar, əsər yazardı ki, həmin ağırlıq və travmanı üstündən ata bilsin.

Gözəllikdən məhrum birinin gözəllik eşqi

Rotterdamlı Erazm görünüşcə çox yaraşıqlı, baxımlı biri deyildi, amma hər zaman təbiətinin yüksək mədəni tələbatı onu gözəllik, səliqəlilik, estetika aşığı olmağa vadə edirdi. "Bu nəcib, bir az mühafizəkar, quru rahib sifətinə baxanda istəristəməz örtülü pəncərələri, soba istiliyini, kitab tozunu, yuxusuz gecələri və zəhmətli gündüzləri düşünməli olursan; bu qorxmaz çöhrədən heç bir istilik, heç bir güc süzülmür, əslində Erazm soyuqdan titrəyir, otağına qaxılıb qalan bu bəstəboy kişi həmişə şalax qollu, xəzlə süslənmiş qalın palṭarlara bürünür, əzablı yelçəkəndən qorunmaq üçün vaxtından əvvəl keçəlləşmiş

başına həmişə məxmər beret qoyur. Bu, həyatda yox, düşüncələr içində yaşayan insanın simasıdır ki, həmin insanın gücü bədənində cəmləşməyib, əksinə gicgahların arxasındaki sümüklü qüllənin içində yiğilib; gerçəkliyə qarşı müqavimət göstərməyi bacarmayan Erazmin həyatı gücü təkcə onun zehni fəaliyyətindədir". Cümlələr insanın gözünün qabağına Erazmin əzginlik və yorğunluğununu gətirir. İlk başlarda oxuduqca insan özü də ruhdan düşür, lakin son məqamlar rahatlıq verir, çünkü onun xoşbəxtliyi (bir daha) xarici görkəmdə deyil, daxili aləmdə və ya müəllifin təbirincə deşək, gicgahlarının arxasındaki sümüklü qüllənin içində idi. İnsanı azad edən də məhz o "sümüklü qüllə" deyilmə? Ən basılmaz qala, ən güclü müdafiə mövqeyi orada deyilmə? XVIII əsr Fransa materialistlərindən Helvetsinin bir ifadəsini xatırlayıram: "Eh, ağıl, ağıl... Sən, həqiqətən, böyük varlıqsan. İnsan səninlə zindanda da azaddır...". Rotterdamlını və onun ardıcıllarını da azad, yaraşıqlı edən məhz budur, xaricdən elə görünməsələr də, daxildən bunu hiss edə bilirlər.

O, həm də böyük estetika, zövq "dəlisi"dir. "...Süstləşmiş qanını axarda saxlamaq üçün hər dəfə burqund şərabından istifadə edir, ancaq şərab bir balaca turş olanda mədə-bağırsağı od tutub yanır. Ləziz yeməklər həvəskarı olan, Epikürün əsl şagirdi sayılan Erazmin dadsız təamlardan zəhləsi gedir, çünkü köhnə ət yeyəndə mədəsi üsyana qalxır, adı balıq iyi xirtdəyini qurudur". Bu seçicilik onun daim narazı, mız-mız biri olduğunun deyil, özünə və öz dünyasına dəyər verən şəxsiyyət olmasının bariz nümunəsidir. Erazm yalnız zərif və isti palṭarlar geyir, yalnızca təmiz yorğan-döşəkdə yatır, yazı masasının üstündə isə qətranlı ağac tilişkələri yox, bahalı şamlar yanır.

Xoşbəxtlik

Xoşbəxtlik nədir? Və ya sualı daha dəqiq好象: bir alimin, klassikin, sənətkarın, yaradıcının, yaxud da Rotterdamlı Erazmin və erazmkimilərin xoşbəxtliyi nədir? Pul, şöhrət, ev və sair? Yox! Xoşbəxtlik tərəfsizlikdə idi. Xoşbəxtlik elmin yuxarı təbəqədə tutulması, hay-küysüz müzakirə, heç kimin fikirlərinə qoşulmadan özün olmaq idi. Xoşbəxtlik kitablar idi.

Bədbəxtlik

Erazm bədbəxt idi. Ona kənardan baxanlar, onu yanlış qiymətləndirənlər üçün köçəriliyi, "meydanda hər iki ordunun əsgərləri" tərəfindən öldürüləyi, humanist olduğu halda, humanizm dəyərlərindən digərlərinə görə yayınmağı bədbəxtlik idi. Amma Erazm üçün əsl bədbəxtlik ömrünün sonunda oldu... Ömrünün son çağında ona doğma olan mənəvi rahatlıq yuvasından çıxdı, məcbur olunduğu mübarizəyə qoşuldu və Lüterə cavab yazısı yazıb yayımladı. Dinclikdən başqa nəsə istəməyən Rotterdamlı döyüş meydanına girmək üçün qılınc rolunu oynayan "İradə azadlığı haqqında" əsərini 1524-cü ildə naşirə təqdim etdi və aşiq olduğu latin dilində dedi: "Mea jacta est!" – "Püşk atılmışdır!". Daha sonra mənəvi bədbəxtliyi təkrar edir. Erazm dilə-disə düşür, lüterçilər bir tərəfə, artıq alman kəndliləri üşyançıları olan "Başmaq İttifaqı" ona müxtəlif adlar qoymağa başlayır: "Papanın sofisti"ndən tutmuş, "təkəbbürlü köhnə gədə"yə, "dəccalın davamçısı"ndan "vittenberqli ət parçası"na qədər... Və tərk edir, Erazm bir daha məskunlaşdıığı yeri tərk edir.

Son

Bütün ömrünü kosmopolit bir şəkildə, yurd-suz-yuvasız keçirmiş Erazmı qəribə bir hiss Brabanta – Niderlanda çağırır. Vətənin! Necə də yad idi onun üçün bu. Amma nədənsə ömrünün son ilində onu bir varlıq Brabantə dəvət edirdi, o varlığın adı ölüm idi. Lakin arzusuna qovuşmur. Artıq Erazmin xarakter və yaşamı onun taleyinə çevrilmişdi. Tanrı ona öz həyatına uyğun şəkildə ölməyi layiq gördü: köçəri, amma yurdunu qəlbində gəzdirən köçəri. 1536-ci ildə İsvəçrənin Bazel şəhərində Renessans ədəbiyyatının ən parlaq nümayəndlərindən biri və ya birincisi, alim, müəllim, rahib, yaxud da sadəcə, Rotterdamlı Erazm dünyadan köçür və yerini qızıl səhifələrə verir. Onun son nəfəsində möcüzə özünü göstərir: ali irsə məxsus, bütün ömrü boyu danışdığı latin dilini unudur. "...Donuqlaşmış dodaqlar birdən-birə uşaqlığında öyrəndiyi dildə "sevimli Tanrı" kəlməsini, həyatının ilk və son sözünü aşağı almanın ləhcəsi ilə söyləyir. Sonda bir dəfə də nəfəs alır və bütün bəşəriyyətə arzuladığı şeyi tapır: dincliyi...".

Nurlan AĞA

SUSMA, TANRIM

Tanrım,
Nitsşe yalan deyir,
ölməmisən,
sən dirisən!
Sən yarpaqsız ağacların,
saçsız qadınların
ümid yerisən...

Amma sən susduqca –
sinəm üstə
qadın saçları,
başım üstə
sənin yoxluğunu hiss edirəm...
Pozub əllərimin bəkarətini,
dua edirəm;
"Ey Yusifi o quyudan çıxaran Tanrım,
ağacları payızdan,
qadınları xərcəngdən,
sağ çıxar,
sağ çıxar..."

Kənan İSMAYIL

DİZLƏRİNƏ VƏTƏN DEDİM

Dodaqlarım alnında,
gözlərim əllərində,
nəfəsim saçlarında yuva qurub.
Yaxınların uzaqlığından,
adamların soyuqluğundan
qaçıb sənə gəlmışəm...
Bədənini yorğan elə üstümə...

Qaçıb tənha gecələrdən,
keçib doğma küçələrdən,
dizlərinə vətən dedim.
Dizlərini dərman elə dərdimə...

Kaş dizlərində qocalardı saçlarım,
payızda qocalan yarpaq misali...
İndi hey dizlərinə qaçır baş ağrılarım...
Ağrılarımı da götürüb,
dizlərinə gəldim,
gəldim sağaldasan məni...

ALİBİ

Bir qadın yarat, İlahi,
Sol ciynində mələk olmasın.
Torpaqdan yox,
Savaşdan yarat, İlahi...

Bir qadın yarat, İlahi,
Duaları sənin olsun,
Saçları mənim...

Xuraman HÜSEYNZADƏ

“Saçları-rənginə bənzər,
Səsi-ahənginə bənzər,
Yatağı-sinəsi olan,
Ləpəsi-nəğməsi olan
Bir dəniz yaratdı qoca.
O, sərhəd bilmədən üzdü,
Üzdü qitələr boyunca...
Tale firtına yaratdı,
Avar düşdü, qayıq batdı...
Fəqət sahil daşlarına
Həkk olunan bir iz qaldı:
“Qoca getdi, dəniz qaldı...”

“Qoca və dəniz” adlı bu şeiri böyük şair Məmməd Araz 1961-ci ildə Ernest Hemingueyin ölümünə həsr edib... Elə bu şeirin təsiri altında həmin dənizin sahilinə səyahət edək. O dənizi, ləpələri, sahili, delfinlərlə mübarizə aparan qoca Santyaqonu və balaca Maqolini xatırlayaq...

Hər kəsin yaddaşında ilişib qalan sözlər olur. Bu sözlər böyük yazıçılarla, şairlərə, elm adamlarına aid olarsa, onu oxuyanı daim məşğul edər – düşündürər. Nə vaxtsa yaddaşimdə ilişib qalan sözlərdən biri də yazıçı Hemingueyə aiddi: Onun “Qoca və dəniz”ində qoca istəyir, qayığa qonan quşa desin, qırğılar uçub sənin dalınca gəlir. Sonra fikirləşir ki, quş onsuz da onu başa düşməyəcək. Qırğıının nə olduğunu həyat özü ona öyrədəcək... Həyatın öyrətdikləri başqa nələrdir?

İtirilmiş yazılı nüfuzunu qaytaran əsər

Qoca dənizçi ilə balaca Maqolin

Havana yaxınlığında, Qolf Strimdə kiçik qayığı ilə bir yerdə tənha ömrürdü qoca balıqçı Santyaqo. Hər səhər yanaqları günəşin şəfəqləri ilə parıldayırdı... Səksən dörd gün dənizdə balıq ovlamağa çalışsa da, bir dənə də olsun balıq tutmaq qismət olur. Amma necə?

Qoca balıqçının Maqolin adlı balaca bir köməkçisi vardı. Lakin balıq ovlaya bilmədiyi üçün köməkçisi onu tərk edərək başqa balıq ovçularının yanında çalışmağa qərar vermişdi. Cənki ailəsi uşağın evə balıq ilə gəlməsini istəyirdi. Bundan başqa, ailə Santyaqonun uğursuzluğa mübtəla olduğunu düşünürdü. Balaca Maqolin isə qoca dənizçini çox sevirdi. Qocanın hər gün qayığı ilə əlibos geri dönməsi uşağı kədərləndirirdi.

Qoca balıqçı ilə balaca Maqolin dost olduqlarından bir-birlərini çox gözəl başa düşürdülər.

Santyaqonun klubunda beysboldan, böyük beysbolçu Di Maciodan, əvvəllər ovladığı balıqlardan söhbətlər edərdilər. Tənha yaşayan qoca yuxusunda gənc vaxtı getdiyi Afrikani və onun sahillərindəki şirləri göründü. Qoca balıqçı hər ovdan qayıdanda Maqolin onun yanına qaçır və ov üçün lazım olan ləvazimatları gətirərək qoca dostuna kömək edirdi. Maqolin bütün boş vaxtlarını qoca balıqçı ilə keçirir, Santyaqo da hər səhər onu yuxudan oyadır və sahilə bir yerdə gedirdilər. İndi Maqolin qoca balıqçıdan ayrılməq məcburiyyətində idi və bu, onu çox kədərləndirirdi... Qoca qayığını yükləyib ova çıxdıqdan sonra Maqolin sahildə onu gözləsə də, Santyaqo yenə də balıq tuta bilməyib geri dönürdi. Başqa balıqcılars uğursuz ova görə Santyaqonu məsxərəyə qoymağə başlamışdır. O isə günəşin doğmasını gözləyirdi. İndi tək istəyi ovdan əlibos qayitmamaq, dost-düşməni özünə güldürməmək və yaxşı balıqçı olduğunu hamiya göstərmək idi...

Bir gün Maqolin, tutduğu iki büyük balığı qoca dostuna verib onları ovu üçün yem kimi istifadə etməyini istəyir. Qoca, gecə yuxusunda uca dağlarda günəş sarısında gəzərək dəniz mavisində dolaşır. Sübh açılar-açılmaz o, Maqolini yuxudan oyadır. Qəhvələrini içdikdən sonra Maqolinin köməyi ilə qayığını dənizə tərəf çekir. Santyaqo bu dəfə daha uzaqlara getməyi düşünür...

"Məni məğlub etdilər, Maqolin!"

Uzaqlarda onu özünün ağlına gəlməyən macəralar gözləyirdi. Tilovuna böyük bir Qılınc balığı düşən Santyaqo dənizdə əməlli-başlı mübarizə aparmalı olur. Qılınc balığı qayığı dartaq ardınca aparacaq qədər güclü idi. Qoca tilovun ipini çəkməyə başlasa da, yerindən tərpədə bilmir. O, heç bir halda balığa məğlub olmayıcağını təkrarlayaraq öz-özünə danışır: "Kaş ki Maqolin də yanımda olaydı. Həm mənə köməklik edər, həm də nə qədər böyük bir balığı ovladığımı özü görərdi". Acdığı üçün yolda tutduğu balığı təmizləyərək yeməyə başlayır. Bir əli yaralanan Santyaqo ipi kəsərək başqa ipə calayır. Tutduğu balığın bir hissəsini də yeyərək yatmağa qərar verən qoca, üç gün idi ki dənizdəydi. Xeyli mübarizədən sonra qoca balıqçı mızrağı sancaraq balığı öldürür. Ən azı yeddi yüz kilo olan balığı daşımağın çətin olacağını düşünür. Çox keçmədən

iki köpək balığı qanın iyini hiss edərək qayığın arxasında düşür. Qoca bütün gücү ilə mübarizə aparsa da, köpək balıqları ovun xeyli hissəsini yeyir. Gecə düşəndə köpək balıqları yenidən hücum edir. Səhər açılanda bütün balıqçılar qayığın ətrafına yiğisir, heyrətlə balığa baxırlar. Balaca Maqolin qocanın yanına qaçır. Qoca isə artıq yuxudayı. Maqolin, qoca oyanana qədər onun yanından ayrılmır. Santyaqo kədərlə halda Maqolinə "Məni məğlub etdilər, Maqolin, məni məğlub etdilər" deyir. Maqolin dostuna ürəkdirək verir: "Səni böyük balıq deyil, digərləri məğlub etdi". Yorğun qoca yuxulayı, balaca dostu isə onun başının üstündən ayrılmır. Artıq nə olursa-olsun, ova onunla çıxacaqdı. Çünkü usta balıqçıdan öyrəniləcək hələ çox şey var idi.

"Günah olmayan nə var ki?"

"Balıq insanın hər cür kələyindən, hiyləsindən, qurduğu tələdən uzaqda, okeanın dərin yerində yaşamaq istəyirdi. Mən isə onu üzə çıxartdım. İnsan nəfəsi dəyməyən bir yerdə indi biz bir-birimizə bağlanmışaq, bir-birimizdən ayrılmarıq. Aramızdakı yaxınlıq günortadan başlayıb. İndi mənə də, ona da heç kim kömək edə bilməz."

Qoca balıqçının Tanrıının yaratdıqlarına - təbiətin gözəlliklərinə qiyməq istəməməsi bu gözəlliklərə münasibəti bir daha göstərir. Balıq insan hiyləsindən uzaq dərinlikdə yaşamaq istəyir. Təəssüf ki, insan hiylələrinin dərinliklərə gedib çatması başqa mənzərə yaradır: "Mən onu üzə çıxartdım və gözəlliyə qiymədim. Dərinliyə hiylə boşluğu doldu". Qoca balıqçının bu iniltisi, gileyi həm də insanlara ötürülən subliminal mesajdır. Santyaqo bütün gücünü balığı öldürmək üçün səfərbər edir. Bu, qocanın həssaslığına zidd olduğu halda tamah və maraq onu uzaq məsaflərə çəkir. Halbuki o, balıqlara yem ola bilərdi, həyatını itirərdi. "İndi mənə də, ona da heç kim kömək edə bilməz", - deyən qoca balıqçı əzab verdiyi qədər də əzab çəkir. Eyni zamanda etdiyi iş üçün özünə haqq qazandırır: "Dünyada elə hər şey günahdır. Günah olmayan nə var ki?! Bir də bundan qoy o adamlar narahat olsunlar ki, günah-savab işindən pul çıxardırlar".

"İnsan zülmə tabedir", - deyirlər. Santyaqonun dənizdə üzləşdiyi çətinliklər, köpək balıqlarına yem olmaq qorxusu çoxlarının üzləşdiyi problemdən - ehtiyacdən qaynaqlanırdı: "Balıqçı olmağım bir yandan öldürmək üçündürsə, o biri

yandan çörək ağacımızdır". Səməd Vurğun "Zəncinin arzuları"nda deyirdi: "Ehtiyac qul eylər qəhrəmanı da."

O, balığı yaralayır. Yaralı balıq isə onu qayıqla birgə ardınca çəkib aparır. Bu zaman qoca balıqcı balığın yaşamaq istəyinə qarşı çıxmışından xəcalət çəkir.

Ulduz ovu

"Yaxşı ki, biz adamlar ulduz ovuna çıxmırıq. Sevinirəm ki, ulduzları öldürməyə can atmırıq", - deyir qoca. Yerindən, yurdundan uzaq dənizdə gecə ilə baş-başa qalarkən ulduzlarla təsəlli tapır. Ulduzlar ona canının ağrısını da unutdurur: "Əgər ağrı varsa, deməli, həyat var", - deyir. Ulduzlar gecənin zülmətində, tənhalığın sükutunda ümid işığı kimi şölə saçır və ona qorxunu, tənhalığı unutdurur... "Təsəvvür elə ki, insan oğlu hər gecə ayın, ya da hər gün günəşin ovuna çıxır, onları tutub öldürməyə cəhd edir. Onlar da adamdan qaçırlar. Onda nə olardı, görəsən? Yaxşı ki, belə olmayıb, bu məsələdə bəxtimiz əcəb gətirib" - ulduzlara baxa-baxa xeyli düşüncələrə dalır...

Köpək balıqlarının onun əziyyətlə ovladığı balığı əlindən almasına baxmayaraq, yazıçı, qocanı qalib kimi oxucuya təqdim edir: "Bu qalibiyət onun düşüncələrində, mənəvi kamilliyində, yüksəlişində idi".

Əsərin sonunda qadın turistlə ofisiantın köpək balığının quyuğunun necə zərif olmasından danışması təsvir olunur. Həmin vaxt qoca yenə öz komasında üzüqöyülü uzanıb yatır, oğlan isə onun böyründə oturub keşiyini çəkir. Qoca yuxusunda yenə şirləri görür...

Özündən arxayıñ olan Heminquey

Yaradıcılığında yaranmış uzun fasılədən sonra Heminquey "Çayın o tayında, ağacların kölgəsində" romanını oxucuların ixtiyarına verir. Hadisələrin İkinci Dünya müharibəsi dövründə İtaliyada cərəyan etdiyi roman uğursuz əsər kimi qarşılanır. Hətta yazıçı haqqında parodiya və felyetonlar da yazılır. Heminqueyin haqlı iradları sükutla qarşılımasının səbəbi yazdığı əsərlərin məziyyət və keyfiyyətini hamidan yaxşı bilməsi, özündən arxayıñ olması idi.

Bu uğursuzluğun əvəzini yazıçı iki il sonra "Life" jurnalında dərc etdirdiyi "Qoca və dəniz" povesti ilə çıxır. "Qoca və dəniz" Pulitser

mükafatına layiq görülür. Beləliklə, Ernest Heminquey itirdiyi yazıçı nüfuzunu "Qoca və dəniz"lə bərpa edir. Bundan sonra o, yenidən milyonların sevimli yazıçısına çevrilir. İyirminci əsrin Heminquey klassikası adlandırılınan "Qoca və dəniz" 1954-cü ildə "Müasir üslubda təsiretmə"yə görə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülür. Yazıçı, əsərin əsas leytmotivinin "İnsanı məhv etmək olar, amma məğlub etmək mümkün deyildir" olduğunu deyirdi...

İSTİ YOLLAR

Xəyalında bir tərəddüd, səs-səmir:
Üst-başını qalın elə yolüstü.
Sən gördüğün fevrallara bənzəmir,
Soyuq olur bu şəhərin avqustu.

Bir mövsümün bir ömürlük hədəfi,
Irəlidə çox məqamlar, çox işlər,
Bir yuvanın, bir ocağın, bir evin
İstisində donub qalar gülüşlər.

Mənsizliyin geridəymış... Nə gözəl,
Mənli ömür nə verəcək, görəsən?
Mən sevgini bəxşiş verdim əlbəəl,
Bir Sən varsan, bir Sən varsan, bir də Sən.

Daha mən də yad elləri gəzmirəm
Ad gününçün.
Bax, yolumun üstüdür.
Bircə Sənin yanınağına dözmürəm,
Yollar daha uzaq deyil, istidir.

YAMAQ YANAQLAR

Dərin qopub yastiğına yapışar,
Sümüklərin gizildəyər, bilərsən.
Bilməzsən ki, bu dünyada qəzəb var,
Bilərsən ki,,
Nə deyim ki,
bilirsən.

Doğmaların uzaqlaşar, yadlaşar,
Yadlar gəlib yaxın olar beləcə.
Kimsə durub söhbət yayar, söz qoşar,
Sən özünlə tək qalarsan sadəcə.

Hidayət SÖNMƏZ

Təbəssümün pərdəsini çekərsən
Göz yaşının parıldayan qısmınə.
Yerdə daha nə qaldı ki, tökərsən
Əsəbinlə neçə acı söz mənə.

Sən əslində əzəlindən bilirdin –
Bu yol mənə axır gəlir nədənsə.
Bilirdin ki, bu əzabın, bu dərdin
Mən tərəfi ağır gəlir nədənsə.

İllər keçib – mən düşəli ömrünə,
Daha məni qarğımağa dilin yox.
Körpəmizin bələyi yox bürünə,
Yanağını oxşamağa əlin yox.

Çox məğrursan, yerə dəymir kürəyin,
Başında tac, sinən yerlə sürünür.
Güləndə də qan ağlayır ürəyin,
Yanaqların yamaq kimi görünür.

GEDƏ BİLƏRSƏN

Halal elə, nə versən,
Aparsan da, çox sağ ol.
Gedə bilsən, gedərsən,
Gedə bilsəm, yaxşı yol.

Dünya vəfadan kasıb,
Mən vəfasızın biri.
Eşq bağını ot basıb,
Bitmir üzüm, ənciri.

Bəxt hardasa var – dedim,
İntəhası tapılmaz.
Mən tək imandan yetim,
Məntək ası tapılmaz.

Söyüm havaya, suya,
Bir az içim, dəm olum.
Bir az məğruram guya,
Bir az da möhkəm olum.
Möhkəm olsam, nə dərdim,
Yazığın gələr - görsən.
Gedə bilsəm,
gedərdim.
Sən heç. Gedə bilirsən.

QƏLBİM

Gəldim, yenə Sənsiz darıxan evlə qovuşdum,
Bica yerə puç sevgini öz ömrümə qoşdum.
Bir dəfə də mən fürsət edib qəlbimi açdım,
Tapmir hələ də istədiyi həmdəmi qəlbim.

Mən kimdən umub gözləyim, ey gül, daha gecdir,
Taa can verirəm, saxta əlac qılmağa gecdir.
Dil alveridir, qəlbə ucuz söz baha keçdi,
Sayəndə səadət sanacaqmış qəmi qəlbim.

Zalım, mənə rəhm eyləmədin, zülmünə dözdüm,
Sən naz elədikcə düşünürdüm ki, əzizdim.
Rahat nəfəs al, mən daha Səndən ümid üzdüm,
Tənha qalacaqdır həmi cismim, həm qəlbim.

İNAM VƏ İNAM

Sən tək, qayğılar çox, hələ o kədəəər...
Səni qınamıram, küsmə, əzizim.
Mənisə bağırna basır gecələr
Ən yaxın dostlarım - sağ və sol dizim.

Sən əzab çekirsən, mən baş qatıram
Nəğməylə, şeirlə, üzdə gülüşlə.
Axşamlar hamidan rahat yatıram,
Gec də oyanıram, məni bağışla.

İnanmaq çətindir bəzən bir sözə,
Bəzən ən doğru and nağlı görünür.
Axi bu məhəbbət nə verər bizə?
Özü nə gündədir? Yerlə sürünür...

Yalanlar, şübhələr qapını döymür,
Sakitcə, xəbərsiz girir evlərə.
Hər işdə bir məntiq gözünə dəymir,
Ömrümü xərclərəm təsadüflərə.

Həsrət, dərd, əziyyət, papiro, giley -
Çəkməklə bu əzab qurtaran deyil.
Mən də boyun əyib barışardım ee,
Mənimki zillətdir, güzəran deyil.

Mən də dua etdim Sən tapındığın
Tanrıya, məbədə, ocağa, pirə -
Dünyada hər şeydən yazıq sandığın
Narahat qəlbinə əminlik girə.

Bir qənbər də yükdür kövrək dağ üçün,
Sel gələr, axara güvənmə, sonam!
Bir ömrü bir yerdə yaşamaq üçün
Bizə biz lazımiq: inam və inam!

ÇOBANYASTIĞI

Yoxla, inanclar var - tarixi qədim.
Hələ deyimlər var... O söz, o da Sən.
Mənim etirafım çıxdı; edərdim,
Onsuz da nə desəm, nağıl bilirsən.

Bir bax ürəyimə, köksümdən çıxır.
Sənə sübut deyil? Mənə heç deyil!
Mən Səni hələ də sevirəm axı,
Hələ gözləyirəm, hələ gec deyil.

Hələ gec deyil ki, qayıt o günə
Mənə inandığın o günə qayıt.
Mən sənin özünəm - demişdin mənə;
Çalış, gec olmamış, özünə qayıt.

Gülürəm, Sən "məni sevmir" dedikcə,
Gözüm yaxşı seçir qaranı, ağı.
Mənim inandığım sevgidir təkcə,
Sənin inandığın çobanyastığı.

İnancın şübhədir. Eşqin mübarək!
Sən məni hər halda sevəydiñ gərək...
Ay batıl inancım, şirk ibadətim,
Zərərsiz vərdişim, gözəl adətim...

Şəhla ASLAN

Budanmış arzular

Yuxusuzluqdan gözlərim qıpqırmızı olub. Səhərə yaxın cəmi ikicə saat yatmışam. Leyla da mənim günümədədir. Amma qəlbim elə işiqlidir ki, elə bil dünyani veriblər mənə. Az qala bir il çalışdığım məsələdə uğura nail oldum – Leylanı yola gətirdim, toya razılıq versin. Taleh də oğuldur ee... İnanın, onu tanıyanə qədər inanmazdım ki, dünyada Leylaya layiq oğlan var. Boy-buxun, savad, ağıl, karyera, potensial, nəsil-nəcabət kimi şeylərin hamısını Allah artıqlaması ilə verib ona, üstəlik də rəfiqəmə qarşı inanılmaz bir sevgisi var. Keçən il toyları olmalı idi, amma həmin faciə baş verdi. Leylanın valideynlərinin həlak olmasını deyirəm. Avtomobildə qəzaya düşüb ikisi birdən öldü. Böyük faciə idi. Bu ailəni 2005-ci ildən bəri – universitetdə oxuduğum vaxtdan tanıyıram, evimizdən çox onlarda qalırdım. Leyla tək mənim yox, bütün universitetin gözü idi. Qəribədir ki, o da mehrini mənə salmışdı. Bir sözümüz iki eləmir indi də. Ata-anasını itirəndən sonra dedim, zəruri əşyalarını yiğ, bağla qapıları, köçürük bizə. Bir ildir bizdə qalırıq və bu bir ildə o gün olmayıb ki, toylarını yubatmamağı xahiş eləməyim. Təkcə bu məsələdə mənə eşitmər. Leyla, şükür Allaha, indi rahatam. Bir azdan Taleh də eşidib sevinər, yəqin.

Dünən cümə günü idi. Həmişəki kimi Leylayanan getdik qəbiristanlığına. Üç gün idi başdaşını

da qoymuşdular, mən ustaların yanında olsam da, Leyla hələ görməmişdi. Mərmərin üzərindəki təsvir də mənim təxəyyül məhsulum idı; əl-ələ tutmuş kişi və qadın sərv ağacının arxasından harasa sonsuzluğa baxırdılar. Ağac kişinin bir ayağını, qadının isə bir əlini görünməz etmişdi. Onların hər ikisinin əlliliyivardı axı. Leylanın atası Qarabağ müharibəsində ayağını itirmişdi. Anasının isə hələ uşaq vaxtı kənddə yaşayanda qolunu gürzə çalmışdı, zərdab çatdırana qədər vəziyyəti ağırlaşmışdı. Birtəhər cərraha çatdırılsalar da, qolunu kəsməli olmuşdular. Bax bel... Amma onlara əlliliyi olan şəxs kimi baxmaqmı olardı? Tanıdığım adamlardan ən nikbini, ən həyatsevəri Leylanın valideynləri idi. Rəhmətliliklər sağ olsayıdı, məni bərk danlayardılar ki, əlimizin, ayağımızın olmamasını niyə gizlədirsən, ağaclarla örtürsən? Məgər ayıbdır əlliliyi olmaq? Amma bu şəkil onların başdaşındadırsa, məntiqlə aydın olur ki, artıq yoxdurlar və mən də belə şeyə cürət edə bilərəm.

Sərv ağacı da Leylanın rəmzidir – mən belə düşünmüşəm. Onların həyat verdiyi, böyüdüyü, təhsil verdiyi, tərbiyələndirdiyi Leyla. Mənim fəxrim, rəfiqəm, gələcəyinə hamı kimi inandığım Leyla. Hər ikimiz eyni şirkətdə işləyirik. Valideynləri qəzaya düşəndə hələ kiçik vəzifədə idi, indi, maşallah, o boyda şirkətdə ikinci adamdır.

Olacaq da, orta məktəbdən gələndə rus, ingilis, ərəb, fars dillərini bilirdi, saz, qarmon çalırdı, əla rəqs eləyirdi. Eh, hansını deym Leylanın məziyyətlərinin, hamısını da ata-anası öyrətmışdı. Bircə övlad olub da ailədə, valideynləri bütün məhəbbətini ona həsr ediblər. Necə olub, nə təhər olub onların həyatı, evlənmələri, vallah, danişsam, görərsiniz, bir dastandır.

Leyla texniki fənlər üzrə parlaq istedada malik olsa da, humanitar sahədə belə deyildi. Bəlkə də, onu mənə bağlayan mənim yazı-pozuda bacarıqlı olmağım idi. Elə I kursdan başlayaraq məqalələr, hekayələr yazır və dərc etdirirdim. Hamı məni jurnalist kimi tanıydırdı. Elə Leylanın valideynləri də məni bu qabiliyyətimə görə çox qiymətləndirirdilər. Anası Validə xala uşaqlıq, gənclik şəkillərini, video lentlərini qarşıma tökür, öz keçmişindən hərarətlə danışındı. Atası Qabil də söhbətə qoşularaq gah öz keçmişindən, gah da Validənin həyatından maraqlı şeylər danışındı. Bu adamların xarakteri məni valeh edirdi. Fiziki cəhətdən çatışmazlıqları hiss olunmurdu. Bəzən mənə elə gəlirdi ki, kamil insan elə belə də olmalıdır, yəni Validə kimi bir əli ilə ev işlərini görməli, Qabil dayı kimi qoltuq ağacı ilə yeriməlidir. Onlar özlərinə aid işləri elə göründülər ki, adam bu səliqə-sahmana, təmkinə heyran olurdu. Zəkaları aydın, gələcəyə baxışları nikbin, bir-birinə sevgiləri sonsuz idi. Ərsəyə gətirdikləri Leyla da göz qabağında idi.

Validə xala 5-ci sinfə qədər siniflərində ən savadlı uşaq kimi hamidan fərqlənirmiş. Təkcə dərs kitabları ilə kifayətlənmir, çoxlu bədii ədəbiyyat oxuyur, təcrübələr aparır, çöldən daş, bitki nümunələri toplayıb bacardığı qədər tədqiq edirmiş. Elə bu marağının zavalına gəlib – yayda herbari hazırlamaq üçün bitki nümunələri yiğarkən kolun dibində qırılıb yatan gürzə əlini sancıb, nəticədə qızçıqaz qolundan məhrum olub. O, əməliyyatdan sonra, geridə qalan dərslərini özbaşına öyrənir və yenə yaşıdlarına çatır. Orta məktəbi qurtaranda isə hamının təəccübünə rəğmən, təhsilini davam etdirmir. Ümumiyyətlə, onun xarakterində birdən-birə dəyişiklik olur, özünə qapanır, dinib-danışmırımsız. Yavaş-yavaş məsələ bəlli olur. Sən demə, siniflərindəki od-alov parçası, ucaboylu Qabilə vurulubmuş. Amma qolunun kəsilməsi onu ruhdan salır və sirlərini ürəyində dəfn etmək istəyir. Belə şeyi gizlətməkmi olar?! Az müddətdə çoxları bu "uğursuz" sevdadan xəbər tutur. Hərə bir cür münasibət bildirir,

amma bunların heç biri Validənin xeyrinə olmur. Heç özü də baş açmır özündən. O cür oğlan hara, "təkqollu" Validə hara?

Qabil üzdə təmkinli davransa da, ona qarşı isti münasibət göstərmirdi. Bəzən də ürəyindən təəssüf qarışqılıq bir sizilti keçirdi ki, kaş əlil olmayıyadı Validə. Bu gözəl-göyçək, ağıllı, savadlı qızla necə də xoşbəxt olardılar. Əslində elə indi də razı idi Qabil, amma ətrafdakıların bu sevgiyə birtəhər baxacaqlarını, onu qınaq obyektinə çevirəcəklərini də bilirdi. Bilirdi və çəkinirdi. Qabil Qarabağda müharibə başlayan kimi bir neçə gənclə birlikdə vuruşmağa getdi. Çox keçmədi ki, yaralandı, bir ayağı amputasiya olundu və evlərinə qoltuq ağacı ilə qayıtdı.

Validə xala danişır ki, Qabil evdən çölə çıxmırıldı. Ata-anası səhərdən iş-güt dalınca gedəndə gizli-gizli ağlayırdılar. Qabil evdə tək qalan kimi maqnitofonun səsini qaldırırdı. Həzin muğamlar hər tərəfdən eşidilirdi və eşidənlər Qabilin halına acıydılar.

Hər ikisi mənim yanımıda oturub həyat hekayələrini danişirdılar. Qabil əmi dərindən köks ötürüb dedi:

– Öz-özümə çox fikirləşdim o vaxt. Daxilimdə elə bil kimsə mənə deyirdi ki, Validəyə xor baxdığım üçün tale məni belə cəzalandırdı. Xeyli düşünüüb qərara gəldim. Hələ də qəlbimdəki köhnə sizilti yaşayırırdı. Amma indi təəssüflə düşünürdüm ki, kaş ayağımdan əlliliyim olmayıyadı. Validəyə ürəyimi açardım və onda mənim məhəbbətimin saflığına inanardı. İndi düşünməzdimi ki, artıq özüm də gərəksiz insana چevrilmişəm və ona siğinırıam? Çox çək-çevirdən sonra ürəyimi açmaq üçün məqam gözlədim. Bir gün gördüm ki, Validə bulaqdan su gətirir. Küçədə heç kəs yox idi. Tez tayıtya-tayıtya yola çıxdım. Amma cəhdlərim əbəs imiş. Məni səbirlə dinləsə də, razılaşmadı. Dedi ki, sən sağlam birisiylə evlənməlisən ki, dolana biləsən. Doğrusu, çox təsirləndim. Özümü öldürmək isteyirdim.

Validə xala dilləndi:

– Düz demir, ay qızım. Nə özünü öldürmək-filan? Maqnitofonun səsini qaldırır, mahniların sözləri ilə fikrini çatdırırırdı mənə. Əl çəkmirdi, gündə yeni-yeni şeylər tapırdı. Bir gün mənə dedi ki, Validə, sən razı olarsanmı, özümə layiq olmayan birisi ilə evlənim? Özü də əlliliyim olduğuma görə yazığı gəlsin mənə? Mənə sənin qəlbin lazımdır. Mən elə həmin vüqarlı Qabiləm, qoyma qürurum sinsin. Bax onda bağışladım onu və razılaşdım.

Çox keçmir, kəndin hamısı bu əhd-peymandan xəbər tutur. Elə adətincə elçi gedən kim, toya hazırlıq görən kim... Bir sözlə, onların toyu bütün rayonda bayram kimi qeyd olunur. Rayon rəhbərləri söz verir ki, mərkəzdə ev verəcəyik gənclərə. Toy günü tanımadıqları adamlardan qiymətli hədiyyələr, çoxlu xələtlər gəlir. Toy qurtarandan sonra yiğilan pulları sayanda gözlərinə inanmırlar. Bu pula həyatlarını tam dəyişə bilərdilər. Ağsaqqallar məsləhət görülər ki, onlara ev söz verən başçı ilə məsləhətləşsinlər. Uzun sözün qisası, rayonda da bir xeyli pul verirlər gənclərə. Bir neçə aydan sonra Qabil əmi şəhərə gəlib yeni tikilən hündürmərtəbəli evlərdən birində dördətaqlı mənzil alır və köçürlər həmin yerə, - bu onların indi qaldıqları mənzildir.

Bir il sonra Leyla anadan olur. Validə xala danışır ki, uşaq nə qədər başımı qatsa da, öz üzərimdə çalışmağı da unutmurdu. Leyla ali məktəbə girənə qədər üçümüz də dörd xarici dil öyrəndik. Hələ Qabil dayın saz, qarmon da çalır, idmanla məşgül olur. Nə biliriksə, Leylaya vermişik. Onun yaxşı oxuması bizi qanadlandırır, həyata bağlayır. Özümüzü nəinki sıkəst hiss etmirik, hətta düşünürük ki, başqa sağlam adamlardan daha gərəkliyik cəmiyyətimizə. Bircə narahlığımız o idi ki, Leylanın başı qarışib kitablara, fikri-zikri oxumaqdır, ona görə də ürəyimiz istəyən qədər aktiv deyil həyatda. Amma şükür Allaha, bu barədə də arxayınıq ki, onun sənin kimi fəal, qələmindən od tökülnən, gözü hər yerdə işləyən jurnalist rəfiqəsi var.

Düzü, tərifdən sıxıldım bir az. Həm də dərk etdim ki, Leylanın valideynləri onu yetişdirib təhvıl verdikləri kimi, özləri olmayıanda da arxa, dayaq duracaq insan arzulayırlar. Elə bil vəsiyyət edirlər, onu mənə tapşırırlar. Öz fikrimdən səksəndim və dedim:

- Yox, ay xala! Bilirsiz, o, harada işləyir, hansı uğurlar gözləyir onu? Hələ nişanlısı... Bütün tanışlarının gözü onda olsa da, haqlı olaraq Leylanı seçdi. Siz məni Leylaya tapşırın. Bircə toyu yubatmayın. Taleh bal ayını xaricdə keçirməyi planlaşdırır. Ondan sonra isə hər ikisi dəvətlidir, xaricdə işləməyə gedəcəklər. Onların heç kimin köməyinə ehtiyacı yoxdur. Siz sağ olun ki, belə övlad böyütmüsünüz!

- Düz deyirsən, amma hələ toyunu edək, sonra çox şeylər olacaq, hələ bizim həyatımız bundan sonra başlayır.

Mən onun nəyi nəzərdə tutduğumu dəqiq bilməsəm də, onların gələcəkdə daha yeni sürprizlərlə bizi heyrətləndirəcəklərinə əmin idim. Bir dəfə Qabil dayı sözarası dedi ki, hər cür əlilliyi olan şəxslərin psixoloji reabilitasiyası üzrə mərkəz açmaq fikrimiz var. Mən əminidin ki, bu niyyətini həyata keçirsem, cəmiyyətimizə çox töhfələr verəcək bu dəyərli insanlar. Elə onların şəxsi nümunələri en bədbin insanı ruhlandırmaga kifayətdir. Nə bilim, bəlkə də, tamam başqa şeyi nəzərdə tuturdu? Validə xala həmişə deyirdi ki, cəmiyyətimiz kişilərin əlilliyi olmasına bir az alışib. Böyük Vətən müharibəsindən qayıdan atababalımız əlsiz, qolsuz olsalar da, yiyəsiz qalmış adamlara, qadınlara, uşaqlara ümidi yeri oldular. Onların fiziki çatışmazlıqları da özləri qədər doğma idi, cəmiyyət onları çox rahatca qəbul elədi. Amma əlilliyi olan qadınlara münasibət bir az ayrıdır. Nəciblik, zəriflik, mükəmməllik rəmzi olan qadının bədənindəki çatışmazlığa o cür asan öyrəşə bilmirik. Biz ər-arvad kimi nümunə göstərsək də, kifayət deyil. Çalışacaq ki, varlı, imkanlı adamlar belələrinə yardım etməyi özlərinə borc bilsinlər. İslam dininin bu barədəki hökmlərini, əlilliyi olan şəxslər haqqında beynəlxalq qanunları, onların hüquqlarını hər kəsin bilməsi üçün əlimizdən gələni edəcəyik.

Heyhat, belə düşüncə sahibləri, gərəkli vətəndaşlar bir göz qırpmında faciəli şəkildə həlak oldular. Leylanı necə qorudum, sınmağa qoymadım, onu bir Allah bilir. Elə bu gün də onu toy etməyə razı sala bildiyimə görə özümü xoşbəxt sanıram. Taleh özü deyib ki, övladlarımıza Leylanın valideynlərinin adını qoysarıq.

"Budanmış ağaclar daha yaxşı bar verir". Bu Qabil əminin sözüdür. "Nə qədər ki, əlin-ayağın yerindədir, əlsiz-ayazsızlara kömək elə". Bu da Validə xalanın sözüdür. Əlbəttə, onların özlərinin heç bir köməyə ehtiyacları yox idi, özləri özlərini firavan dolandırmaqdən əlavə, başqalarına da kömək edirdilər. O sözləri imkanlı adamlara üzlərini tutub deyirdilər və dediklərini də çoxları qəbul edirdi. Haqq sözə nə deyəsən?!

İndi başdaşındakı şəkildə təsvir olunan əl-ələ tutmuş o iki mərd, gözəl simalı kişisinin və qadının başı üzərində ucalan sərv ağacı hələ çox boy atacaq, hələ çox pöhrələr verəcək...

Aydın CAVAD

MOTİVASİYA

Razılaş ki,
İçdiyin həblər
çarəsizdi ağrıların öündə,
Onlarla doldurma ciblərinin boşluğununu.
Ürəyin ən zərərli alışqanlığa öyrəncəli,
Gecə-gündüz dərd çəkməklə məşğuldu.
Səndə tərk edilmək adəti
sağlamlığından başladı,
Belə getsə, ürəyində bitəcək.
Sonuncu nəfəsin göy üzünə
Öz əllərinlə təslim ediləcək.
Göyün qatları ağacsız, kölgəsiz;
Addım-addım əzaba yeriyəcəksən.
Günəşdən - bu cəhənnəmdən qovulan od
parçasından ruhunu qoru,
Yoxsa əriyəcəksən.
Razılaş ki, ölüm deyilən
Heç nəyi dəyişməyəcək
dünyandan başqa.
Ölüm ən uzunömürlü tənhalıqdı.
Ayıran cismi ruhdan - səni özündən...
Razılaş...
sən əslində xoşbəxt adamsan,
Çünki həyatın sadəcə nəfəs almaq,
Dünya ilə bərabər boş-boş firlanmaq deyil.

Bir az yaxın otur, çək əllərini gözlərindən.
Gördüyüñ boz məhəllə
Onu yaşıl yarpaqlarıyla mükafatlandıran
ağaclarla görə xoşbəxtdi,
O yarpaqlar bir gün solsa da.
İnsanlar da özlərinə görə yox,
özlərinə bəxş olunan səbəblərə görə xoşbəxt
olurlar,
O səbəblər bir gün xatırə olsa da.

ÜRƏK QIRINTILARI

Barmaq-barmaq parçalanıb əllərim,
Sol tərəfim zədələnib dizindən.
Ürəyimin bir ağrılıq canı var,
Hər dəqiqə gedə bilər özündən.
Ümidlərim bir qutunun içində
Toz bağlamış şəkil kimi saralıb.
Kimlərinsə yaddaşından itmişəm,
Gedən gedib, baxım görünüm nə qalib?
Günahlarım nəfəsimi daraldır
Aya həsrət gecələrin birində.
Soyuq otaq, bir stəkan acı çay,
Bir də kədər, darıqanlıq, sixıntı
Düzülübələr xoşbəxtliyin yerində.

İndi necə toparlanım, bilmirəm,
Hansı gözəl xatirəyə sevinim?
Hamısına sevinmişəm doyunca.
Hətta bütün üzüldüyüm anları
xoşbəxtliyə, gözəlliyyə çevirib,
xəyalında düşünmüşəm doyunca.
İndi nəyi gözəl sanım, bilmirəm...
İnanıram ki,
Gec-tez hansısa küləyə qarışib sovrulacaq
bir insandan asılı qalan ümidiłər,
gözləntilər.
Və əminəm ki,
Yerdəki ürək qırıntılarını tapdalayanlara qənim
olacaq
yer üzündəki bütün saf sevgilər.

Fidan MALİK QIZI

Mən səni sevirəm

- Ana.
- Hə...
- Mən səni çox sevirəm! Bunu bilirsən?
- Bilirəm.
- Bəs sən məni?

O, yuxarıya doğru ona sevgiyə baxan qızını süzərək ağızunu, - mən də, - dedi.

Balaca qəribə məmnunluqla üzünü avtobusun pəncərəsinə çevirib yolu nəzərdən keçirməyə davam etdi. Ana isə hərdən gözəcək yavrusunu izləyirdi. Onun üzündəki təbəssüm, günəş kimi parlayan çöhrəsi... Allahım! O nə qədər də xoşbəxt idi, məsum idi, köməksiz idi. İllərcə onunla soyuq davranışmasına baxmayaraq, ağızunu söylənən sevgi etirafından necə də məmənən olmuşdu. Qəhər onu boğdu. Göz yaşlarını güclə saxladı. Avtobus dayanacaqda dayandı. O, balacanın əlindən tutdu. Əlin istiliyindən ürəyinin ortası sızladi. Bu elə isti deyildi. Bambaşqa bir isti idi. Başqa bir hiss idi. Avtobusdan düşüb addımladılar. Yol boyu hər ikisi susdu. İki ürəkdə fərqli hissələr ... Birində bir günəş parlayırdı; göy çəməndə al-əlvan çiçəklər göz qamaşdırırdı. Hələ göy qurşağı; o bir başqa aləm idi. Quşların cikkiltisi isə bir başqa nəgmə idi. O biri ürəkdə isə dənizin firtinası baş qaldırırmışdı; göy guruldayır, göyün üzü gah tutulur, gah açılır, külək gah o yana, gah bu yana çırpılırdı.

Beləcə, hər ikisi yoluñ başına necə çatdıqlarını heç hiss etmədi. Sadə görünüşlü bir binaya yaxınlaşdırırdı. Yaşıl rəngə boyanmış dəmir darvazadan içəri keçdilər. Həyətdə sakitlik idi: "Yəqin ki, dərs vaxtına gəlib çatıblar. Sakitlikdi", düşüncələri Aliyənin ürəyini azacıq rahatlatmışdı. Binanın girişində yaşı bir qadından nə isə soruşdu. Qadın əli ilə yolu göstərdi. Uzun dəhlizin sonuna çatıb

tünd göy rəngli qapıya yaxınlaşdırırdı. Yol boyu susan, heç bir şey söyləməyən, soruşturan qızçıqaz, artıq təəccübünü saxlaya bilmədi: "Ana, hara gəlmişik?" - deyə anasına sevgiyə baxdı. Bu gözlərdə zərrə ümidsizlik, inamsızlıq, narahatlıq yox idi. Orada yalnız sevgi var idi. İnsanın ürəyinin ortasına ox kimi saplanan bir sevgi. Aliyə ətrafa boylandı. Koridorun başında iri gül dibçeyilə yanaşı köhnə bir kreslo var idi. O, balacanın əlindən dərtaraq kresloya tərəf addımladı. - "Burda sakitcə otur. İşim var, indi gələcəm, yaxşı?" Balacanın başı ilə təsdiqindən sonra üzünü çevirib qapıya doğru getmək istədi. Özündən biixtiyar geri döndü. Əyilib onun saçlarından öpdü. Gözlərinə baxmağa cürəti çatmadı. İldirim sürətilə dönüb qapıya doğru irəlilədi.

- Əminsizmi?! - sözlərilə ahıl yaşda, amiranə görünüşlü qadın Aliyənin üzünə belə baxmadan əlini dəstəyə uzatdı. Bir neçə dəqiqədən sonra içəri bir xanım daxil oldu. Aliyəyə gözəcək baxaraq, əmrə müntəzir əsgər kimi masanın arxasındaki qadının göstərişini gözlədi.

- Aparın uşağı, otağa yerləşdirin! Siz isə ərizənizi yazın, - deyə qovluğun arasından götürdüyü ağ kağızı biganə bir tərzdə Aliyəyə uzatdı. Saymazlıqdan irəli gəlmirdi onun bu rəftarı. İllərcə gördüyü işi onu belə sərt, biganə etmişdi. İllərlə neçə-neçə valideyn bu imtina ərizəsini yazıb, övladlarını bir əşya kimi bu internata təhvil verirdi. Əlbəttə, imtina etməyənlər də var idi. Vaxtaşırı gəlib övladını oxşayan, imkan olduqca bir-iki saatlıq və ya həftəsonlarına bu soyuq və köhnə binanın divarlarından çölə çıxaran valideynlər də var idi. Yox, əlbəttə ki, pis-yaxşı istiliyi var idi binanın, lakin bir evin, yuvanın mənəvi istiliyinə

əsla çatmazdı. Amma belə valideynlər də tək-tək idi. Hətta kağızda imtina etməyənlərin də əksəriyyəti zamanla övladlarından soyuyaraq gəlişlərinin sayını azaldırdılar. Sözsüz ki, dindirilsə, hər birinin bir dəftərə sığmayacaq qədər; özünə, əməlinə haqq qazandıracaq səbəbləri var idi. Aliyə səssizcə kağızı götürüb yazmağa başladı. Əlbəttə, onun da özünə görə səbəbləri var idi. Haqlı, ya haqsız... Onu bir Yaradandan başqa kim mühakimə edə bilərdi ki? Həm də etsə, nə olacaqdı ki... Bu onun qərarını dəyişəcəkdirmi? Yox! İllərcə bu müdirdə qadın da bunu öyrənmişdi. Sorğulamamağı. Bəlkə də, artıq yorulmuşdu. Cavankən neçə belə atananañ başa salmağa çalışmış, hətta kobud cavab belə almışdı. Valideynlərin və balacaların acı təleyinin şahidi olmaqdan çox yorulmuşdu. Odur ki, susurdu.

***

Yağış narın-narın yağır, avtobusun pəncərəsindən süzülüb axır, şüşəni yaribalanıq hala gətirirdi. Bir də ki, Aliyə üçün avtobusun çölündə nə baş verdiyinin elə böyük önəmi də yox idi. O mexaniki olaraq, fərqinə belə varmadan öz dayanacağında düşdü və yorğun addımlarla evinə doğru addımladı. Qapını yaşlı nənəsi açdı. Aliyənin üzünə belə baxmadan gedib öz yatağında uzandı. Aliyə bir xeyli nənəsinin arxasında baxdı. Qapıdaca heykəl kimi donub qalmışdı. Nə bir addım geri, nə bir addım irəli ata bilirdi. Bir xeyli keçəndən sonra yavaş-yavaş, var gücünü toplayıb dəhlizdəki studa geyinəkli halda əyləşdi. O anda onu böyüdən, ona ata-anasını əvəz edən bu qadının ona sarılıb, saçını oxşamasını çox istərdi...

Valideynlərini çox erkən itirmişdi Aliyə. Atası saxtaçı idi. İşdə qəza nəticəsində dünyasını dəyişəndə o, təzə ayaq açmışdı. Anası bu dərdə dözə bilmədi. Hər gün az-az içini yeyərək, həyatına vida etdi. Beləcə, balaca Aliyə və nənəsi bir-birinə sarılıb həyata tutundular. Bu yaşlı qadın onun üçün ata-anadan ötə oldu. Qohumlar dəfələrlə qızçığazı uşaq evinə verməyi məsləhət gördülər. Nənə isə hamının ağızının üstündən vurur, hətta evindən belə qovurdu. Aliyə, oğlunun tək yadigarı idi. Oğlunu dəlilər kimi sevib, onun yoxluğuna alışa bilməyib, özünü şam kimi əridən gəlininə söz vermişdi. "Gözün arxada qalmasın, bala, nəfəsim gəldikcə ona gözüm kimi baxacam", – sözlərindən sonra gəlini rahatlıqla gözlərini əbədi yummuşdu. Nənəsi Aliyəni pis-yaxşı, bacardığı qədər yedirib, geyindirib, oxutmuşdu. Aliyə ailə quranda isə

sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Hətta cavanları öz yanında saxlamışdı. Körpəsi dünyaya gələndə dünyalar onun olmuşdu. Ta ki, balacanı xəstəxanadan evə gətirənə qədər. O gündən ailənin imtahanlı günləri başlamışdı. Körpə qüsurlu doğulmuşdu. "Daun sindromu" ilə. Əri günlərlə uşağın üzünə heç baxmaq istəmirdi. Aliyə də körpəyə qarşı soyumuşdu. Utanırdı körpəsindən. Onu həyətə düşürmək istəmirdi. Yazıq nənə yaşlı haliyla pillələri qucağında körpəylə düşüb, qalxırdı. Sonralar gücü çatmadı. Eləcə hava alması üçün eyvana çıxarırdı. Beləcə, günlər ayları, aylar isə illəri əvəz etdi. Aliyənin zamanla əri ilə olan münasibətləri korlanmağa başlandı. O, Aliyəyə ikinci övladını dünyaya gətirməyə izn vermək istəmirdi. Onun da balaca qızçığaz kimi xəstə doğulmasından ehtiyat edirdi. Günlərin bir günü isə sağlam bir övlad dünyaya gətirə bilməməsilə Aliyəni günahlandıraraq, tamamilə evi tərk etdi. O gündən Aliyə tamam soyudu körpəsindən. Bütün bələlərinin günahkarı onu bildi. "Əgər qızım sağlam bir uşaq olsaydı, bunlar başıma gəlməzdı", – düşüncəsiylə balasından hər gün daha çox uzaqlaşdı. Zavallı nənə bilmirdi talesiz nəvəsinə üzülsün, ya dünyadan bixəber, anasının sevgisinə doğulduğu gündən həsrət qalan bu günahsız körpəyəmi. Özünü isə tamam unutmuşdu. Aliyəyə hər cür dəstək olmağa çalışırdı. Körpəyə ana sevgisini layiqincə verməyə çalışırdı. Amma nəvəsinin bu qərariyla heç cür barışa bilmirdi. Günlərdi nənə-bala arasında sözün əsl mənasında müharibə gedirdi. Axi necə vaz keçərdi bu balacadan... Onu da Aliyə kimi özü böyütmişdə. İndi isə Aliyənin onu internata birdəfəlik vermək qərarı zavallı qarını dəli-divanə etmişdi. "Qızım, yazığın gəlsin. Bu uşağın nə günahı var? Onun da sevilməyə, yaşamağa haqqı var. Evin bir küçündə oynayır, yatır, bir qarın da yemək yeyir. Özüm gücüm çatandan öyrədərəm. Qonşunun qızı Zeynəb bağçada müəllimədi. Xahiş edərəm, vaxtı olduqca məşğul olar qızımızla. Hə, nə deyirsən?!" – daha necə sözlər, necə kəlmələrlə təsir etməyə çalışırdı nəvəsinə. Hətta dözməyib qışkırırdı da üstünə. Bu gün isə öz əllərilə geyindirmişdi balaca qızçığazı. İçi qan ağlayırdı onu yola salanda. Körpənin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. "Anası onu gəzməyə aparacaqdı". "Aman, Allah! Həyatdan bixəber körpə necə də sevinirdi".

***

Aliyə beləcə neçə saat əyləşdiyinin heç fərqinə belə varmadı. Evə hüznverici bir sükut çökmüşdü.

Təkcə otaqdan divar saatının tiqqiltisi bu sükutu müşayiət edirdi. Saat on ikini vuranda Aliyə də cərəyan vurmuş adam kimi ayağa qalxdı. Ətrafa boylandı. Hər yer qaranlıq idi. Qəhər onu boğdu. Bir neçə dəqiqə döyükə durdu, sonra əlilə işığın divardakı düyməsini axtardı. Amma yandırmadı. Eləcə nənəsi olan otağa keçdi.

O gecə üç cüt göz səhərəcən qırpılmadı. Üç ağız səhərəcən kəlmə kəsmədi. Yumulub kresloda oturan Aliyə ara-sıra qalxıb, üzünü divara çevirib uzanan, gözlərinin yaşı durmayan nənəsinə yaxınlaşır, lakin səsləməyə cürəti çatmayıb yenə öz yerində əyləşib yumağa dönürdü. Ah, bu nənə ürəyi! Kimə yanacağına çəşmişdi. Üzünü divara çevirirə də, nəvəsinin sanki hər ürək döyüntüsünü, gözlərindən səssizcə, amma sel kimi axan hər damcı göz yaşının səsini eşidirdi. Aliyənin, balasının yastığını qoxlayıb ətrini necə içində çəkdiyini hiss edirdi.

O gecə otaqda bütün uşaqlar yatmışdı. Təkcə balaca qızçıqaz yerində əyləşib, elə hey otağın qapısına baxırdı. Tərbiyəçi ona gah acıqlanır, gah əzizləyir, lakin heç cürə yatmağa razı sala bilmirdi.

Sübh tezdən çöl qapısı sakitcə örtüldü. Ona elə gəlirdi ki, nənəsi yuxulayıb. Ona görə də onu oyatmamaq üçün səssizcə evdən çıxmışdı. Nənə necə yata bilərdi?! Nənənin gözlərinə necə yuxu gedə bilərdi?!

Hava sübh tezdən xeyli soyuq idi. Lakin o bu soyuğu hiss etmirdi. Qəlbinin yanğısı onu bir alov topuyla çəkib aparırdı. Ayaqları eləcə gedirdi. Ünvansız. Sadəcə addımlayırdı. Ona elə gəlirdi ki, evdən çıxsə, ona balasını xatırladan hər şeyi unudacaq. Lakin özünə belə etiraf edə bilmirdi ki, dünyanın sonuna belə getsə, balası onun ürəyinin ta içindədi, damarlarındadı, beyninin hüceyrələrindədi. Onun bir budağıdı. Qoparıb atsa da, yerində onu hər an xatırladan bir izi var. İnsana bəzən elə gəlir ki, ona acı verən nəyisə, kimisə xatırlamasa, unudacaq. Əslində isə o sadəcə xatırlamaq istəmədiyini ürəyinin bir köşəsində gizlədir.

Durmadan addımlayaraq qəlbiyələ oynadığı bu gizlənqəçla Aliyə bir neçə küçə keçdi. Başını qaldıranda diksindi. O gəzib, dolanıb evlərinin həyətinə girmişdi. Yorğun addımlarla bloka daxil oldu. Pilləkənləri qalxmağa başladı. Qapiya çatanda alt mərtəbədəki qonşusuya rastlaşdı. Tədirgin oldu. Nənəsinin halının pişləşdiyini düşündü. Qonşudan bir söz sorusmadan özünü içəri atdı. Otağa hövlnak girdi. Nənəsinin körpənin paltosunu

cucaqlayıb oturduğunu gördükdə ürəyi sıxıldı. Qulaqları guyuldamağa başladı.

- Ona nə isə olub, - deyə stulda geyinəkli vəziyyətdə oturdu.

Nənə başını belə qaldırmadan, - Yox! Minənin qalan paltarlarını yiğib verdim qonşuya. Bizdə yer tutunca, uşaqlarının əyni sevinsin. Bunun da düyməsi qopub. Dedim tikib verərəm. Yaxşı deyil belə vermək. Ordan mənə iynə-sap qutusunu gətir, - deyə amiranə səslə göstəriş verdi.

Aliyə yerindən qalxaraq, xalçanın ortasında bardaş qurub oturan nənəsinin qarşısında diz çökdü, paltonu onun əlindən götürdü. Sanki körpəsini iyləyirmiş kimi paltonun iyini bütün gücülə içində çəkdi. Bir anda sanki otağın ortasında göy guruldu, buludlar toqquşdu. Aliyənin hönkürtüsünün səsi evlə bir oldu. Nənə öz qırışmış, kobud, lakin isti əlləri ilə nəvəsinin başını tumarladı. Beləcə, bir xeyli nənə-bala baş-باşa oturduqdan sonra Aliyə başını qaldıraraq:

- Nənə, - deyə uzun zamandan bəri ilk dəfə nənəsinin gözlərinin içində baxdı.

- Can, nənə! - Nənənin gözlərinin içi güldü balasına. Onun gözündən axan hər damcı yaş ox olub batırıb qəlbinə.

- Nənə, mən neylədim?! Necə, necə?! - o buları gözündən axan yaşla boğula-boğula, birnəfəsə, durmadan təkrarlayırdı. Nənə çəşib qalmışdı. Bilmirdi balasını necə sakitləşdirsin. Gah onun gözünün yaşını silir, gah üzünü tumarlayırdı. Elə bil buz dağı ərimiş, sel-daşqın gəlmışdı. Aliyənin qəlbini kimi... Bir anda zavallı nənə özünü toparlayıb nəvəsinə su gətirmək üçün ayağa qalxmaq istədi. Yaziq qızın hicqırıqdan nəfəsinin kəsiləcəyindən qorxdu. Var qüvvəsilə qalxmaq istəyəndə, Aliyə bər-bərk nənəsinin əllərində tutaraq:

- Sən də məni qoyub gedəcəksən?! Nənə bir anda duruxdu. Balasının sözləri, səsindəki hüzün onu çox qorxutdu. Əyilib yerində oturdu. Aliyələ üz-üzə, göz-gözə. Əllərilə onun üzünü oxşadı. Gözlərinin içində baxaraq:

- Sən mənim göz bəbəyimsən, gözümün nurasan, bala. Mən səni qoyub hara gedərəm? Bircə ölüm haqdır. Onun qabağını ala bilmərəm. Amma hər sübh azanında Allahdan sənin üçün bir az da möhlət istəyirəm, - nənə sözünü ağzında bitirməmiş Aliyə:

- Can, nənə, elə demə, elə demə, - deyə əllərilə nənəsinin ağızını qapadı, yanaqlarından, əllərindən öpdü, boynuna sarıldı. Sanki bu dəqiqə kimsə nənəsinə əlindən alacaqmış kimi ona bərk-

bərk sarıldı. Yaziq nənə dediyinə də peşman olmuşdu:

- Day demərəm, başına dönüm. Sakitləş. Dur, üzünə su vur, - deyə Aliyəni ayağa qaldırmağa çalıdı. Gücü çatmadı. Aliyə nənəsinin bütün dediklərini eşidir, lakin hay verə bilmirdi. Bir anda zamanın nə qədər acımasız olduğunu anlamışdı. Bir anda nənəsinin nə qədər yaşlandığını anlamışdı. Bir anda onu itirməkdən necə qorxduğunu anlamışdı. Bir anda körpəsinin ətri gəldi burnuna. Bir anda artıq heç bir zaman onun gözlərinin içində baxıb: "Minəm, mən səni çox sevirəm!" deyə bilməyəcəyindən qorxdu. Əlini sinəsinə apardı. Sanki körpəsinə əmizdirmədiyi döşləri sizlədi. Onu doqquz ay gəzdirdiyi vücudu sizlədi. Ətrafa boylandı. Nəfəsi daraldı. Ev üstünə-üstünə gəldi. Bir anda elə bildi ki, balası otaqlardan qaça-qaça üstünə gələcək.

- Nənə, sən onun əlindən tutmadan, qaşlarını tumarlamadan o yatmadı. Bu gecə onu kim tumarladı? Mən daha gecələr yatandan sonra onu necə qoxlayacam, necə öpəcəm? - deyə bayraqdan bəri onu təlaşla izləyən nənəsinə sual dolu gözlərlə baxdı. Nənə ilk dəfə nə deyəcəyini bilmədi. Bu müdrik qadın ilk dəfə bütün olanlar qarşısında aciz qalmışdı. Çəşib qalmışdı. Aman, Allah! Nəvəsi balasının hər halından xəbərdar idi. Zavallı nəvəsi, illərcə içindəki bala sevgisini necə boğub saxlayıbmış. Bir anda dil susdu. Gözlər danışmağa başladı. "O, məni bağışlayarmı, onu necə çox sevdiyimi anlayarmı?". "Sevən sevənin gözlərindən anlar, gözümüzün işığı". Aliyənin bir anda gözlərində bir günəş parladı. Üzdündə bahar çıçəkləri açdı. Nənəsinin durmadan üzünü, əllərini öpdü. Gah boynuna sarılır, gah üzünü tumarlayırdı. Yaziq nənə bilmirdi sevinsinmi, ağlasınmı. Son dəfə onu belə nə zaman gördüyüni xatırlamırdı. Balasının bu halindən həm sevinir, həm də tədirgin olurdu. Aliyə bir də nənəsinin yanaqlarından öpüb, bir göz qırpmında ayağa qalxdı, qapıya doğru getdi. Birdən geri boylanaraq, ürkək səslə:

- Bizi gözlə, yaxşımı? Heç yerə getmə, bizi qoyub getmə! Biz Minəylə qayıdacayıq, tez qayıdacayıq.

- Mən sizi qoyub heç yerə gedən deyiləm. Burda, sizi gözləyəcəm, - deyə nənə balasına bütün qəlbinin sevgisi ilə gülümsündü. Aliyə həyatında heç hiss etmədiyi bir rahatlılıqla, gülən gözlərlə razılıq edərək, "qanadlarını da taxıb", bir göz qırpmında evdən çıxdı.

Onun arxasiyca baxan zavallı qadın, necə də xoşbəxt idi. Bəlkə, bilərəkdən Minənin paltarlarını yiğib qonşuya vermişdi ki, Aliyənin buz bağlamış ürəyini əritsin. Bəlkə də, həqiqətən, insanlıq xatırına. Kim bilir... Amma gördüyü vəziyyətdən çox məmənun idi. Necə də məmənun olmasın?.. İllər sonra Aliyə ilk dəfə sevgi ilə körpəsinə olan hissərəni diliñə gətirmişdi. Demə, balasını içdən-icə sevirmiş. Necə də məmənun olmasın nənə?.. Bilərəkdən, ya bilməyərəkdən Aliyənin ta ürəyinin içini ərimişdi, onun illərcə içində yatıb qalmış ana sevgisini oyada bilmüşdi. Bütün bunları düşünə-düşünə azacıq səndələdi. Qorxdu. Özünə görə yox! Nəvəsinə verdiyi sözü tuta bilməməkdən qorxdu. İllər sonra onu bu qədər sevincli görmüşən, onu yarı yolda qoymaqdan qorxdu. Əllərini Allaha açıb dua etdi. Bolca dua etdi. Möhlət istədi Yaradandan. O qədər içdən istədi ki, qəlbinə qəribə bir rahatlıq gəldi, sanki nurlu üzünə bir başqa nur ələndi nənənin. Gözlərinin içi güldü...

***

Otağın qapısı yavaşça açıldı. Otaqda heç kəs yox idi. Bütün uşaqlar yemək otağında idi. Təkcə Minəni güclə də olsa, apara bilməmişdilər. "Anam gələr, məni tapmaz. Mən burda gözləyəcəm", - deyə çarpayışında oturmuş, elə hey qapıya baxırdı. O, anasını görcək yerindən atıldı.

- Ana, - deyə üstünə cumdu. Aliyəyə çatıb yerində dondu. Aliyə qızının qarşısında diz çöküb:

- Minə, mənim balaca Minəm, - dedi. Onun balaca əllərini, yanaqlarını, saçını doğulduğu gündən ilk dəfə belə aşkarca, sevgiylə, susuyaraq öpdü, qoxladı.

- Mən səni çox sevirəm! Bunu bilirsən?

- Bilirəm, ana, - deyərək Minə yaşına və fiziki durumuna uyğun olmayan bir təmkinlə anasına baxdı.

- Bəs sən məni?!

0, alacağı cavabı həsrətlə gözləyirmiş kimi yavrusunun gözlərinin içində baxdı.

- Mən də səni çox sevirəm,-deyə Minə anasının boynuna bütün güclə sarıldı.

***

O gün üç cüt göz gülürdü; əl-ələ evlərinə tələsən, sevgidən, sevincdən alışib yanınan ana ilə balanın gözləri, bir də aşını dəmə qoyub, dovğasını bulayıb, nəvələrinin yolunu gözləyərək, eyvandan boylanan nənənin gözləri.

Mar BAYJİYEV

MƏNİM ÇÖRƏYİM

1941-ci ilin yayında qonşu həyətdə Adolf Hitleri asmağa qərar verdilər. Və... asdır.

Ana saçlarını yolurdu, dırnaqları ilə torpağı cırmaqlayırdı. Oğlu külafirəngidə uzun, göy stolun üstündə uzanmışdı. O, məndən iki yaş böyük idi. Çox sakit, üzügülər, yumşaq xasiyyətlə və üzüyələ idi. Biz ona Ölmez Kaşşey, casus, Maxno Batka, samuray və hətta Baskervillərin iti deyərdik.

Həmin gün mən oyunda iştirak etmirdim. Bilmirəm o necə və nəyə görə Fürerin rolunu oynamaya razılıq verib, yəqin ki, yenə də öz üzüyümşəqliğindən. Oğlanlar, o vaxtkı dünya kimi iki vuruşan dəstəyə ayrılib müharibəyə başladılar.

Bizimkilərin bütün ənənəvi oyunlarının gedışatına görə, "Fürer" bizimkilərə "təslim olub əsir düşürdü", ali uşaq tribunalı ona "ölüm hökmü" kəsirdi.

"Hitler" in boynuna ilmə atıb, akasiya ağacının gövdəsinə bağladılar. Birdən onun əlləri ilə tutduğu budaq sindi və o, asılı vəziyyətdə qaldı. Əvvəlcə uşaqlar fikirləşiblər ki, o zarafat edir - ağrıdan gözləri axıb, dilini çıxardıb, sonra qorxulu şəkildə ayaqlarını ağaca vurmağa başlayanda qorxublar və böyükələri çağırmağa qaçıblar.

Biz Hitleri asdıq, o öldü, – onlar xəbər veriblər. Büyüklər yürüüb gələndə artıq oğlan yox idi. Oğlanın əvəzinə onun vücudu sallanırdı...

Biz o saat sakitləşdik, müharibə oynaması tərgitdik. Bizim uşaq həyatımıza əsl müharibə daxil oldu.

Bizim evin yanından əsgərliyə yeni çağırılan gənclər keçirdilər. Onlar müxtəlif millətlərdən, müxtəlif yaşlıarda, müxtəlif cür geyimlərdə idi. Biz onlara həsədlə baxırdıq – onlar əsl müharibəyə, düşmənləri əməlli-başlı məhv etməyə, vətəni qorumağa gedirdilər. Bizə elə gəlirdi ki, bu, pedaqoji institutun həyətindəki kimi asanlıqla olur: iki addım önə – süngünü sancmaq, iki addım geri – tūfəngin qundağı aşağı. Bu ərəfədə biz "Əgər sabah müharibədirse" filminə dəfələrlə tamaşa edirdik. Filmdə hər bir saman tayasından qızımızı ulduzlu tank çıxırdı, hər bir tozağacının altında bizim topumuz gizlənirdi; "üç tankçı"nın öz maşınlarını igidcəsinə, rəşadətə idarə etməsini seyr edirdik.

Günlərin bir günü mənim atam da müharibəyə getdi. Anamla birgə onu Pişpek yüksək stansiyasına kimi yola saldıq. Boz şinel geyimmiş insanlarla dolu yük qatarı təkərlərini tiqqıldadaraq dumana

qarışdı. Bizim evdə boşluq və sakitlik hökm sürürdü. Gecələr pəncərədən siqnal səsləri eşidilir, küçələrdə əleyhqaz geyinən insanlar qaçırıldılar. Biz uşaqlar ya evlərdə qaçışır, ya da zırzəmilərdə gizlənirdik, çünkü bizə deyirdilər ki, kim ələ keçsə, hamama aparıb qoxumuş sabunla çıxımızdırəcəklər.

Mən başa düşdüm ki, bu vaxta qədər uydurulmuş nağıllar aləmində yaşamışam – qapalı dairədə yürüyən, öz-özünə işə düşən yüksək maşınlarının, hava ilə doldurulan fillər və qatarların aləmində; çörək növbəsində dalaşan, həyasızcasına söyüşən, dəfn mərasimində ağlayan insanları gördüm.

... İlk qar yağdı, şaxta düşdü. Mən bir neçə saat qənd növbəsində qaldım və qulaqlarımı şaxta vurdu. Axşam anam mənim ağrıyan qulaqlarımı qaz yağı çəkib bintlə bağladı. Mən filmdə gördüğüm yaralı tankçıya bənzədiyim üçün özündən məmənun idim.

Anam qərara gəldi ki, mənim üçün qulaqlı papaq alsın, ondan ötrü üç günlük çörək kartoçkalarını toplayıb məni bazara göndərdi və tapşırdı ki, çörəyin hər tikəsini on manata satı. Bazar fırıldaqçıları mənim çörəyimi almasınlar deyə, Sonya xala ilə yanaşı durmağımı tapşırdı. Sonya xala hansısa xalq komissarının arvadı idi, dörd uşağı vardı. Xalq komissarı müharibəyə getdi, bir aydan sonra qara xəbəri gəldi. Sonya xala ordenli cəbhəçinin dul qadını kimi aldığı çörəyi və kolbasanı satmaqdan ötrü hər gün bazara gedirdi.

Çörəyi xüsusi ayrılmış yerdə satırdılar. Burada qadınlar iki yüz qramlıq çörək tikələrini boş-qablara düzüb stillarda otururdular. Çörək çox idi, alıcı az. Alıcı gələndə qadınlar öz çörəklərini növbə ilə satırdılar, yəqin ki, belə razılaşmışdılar. Tikələr standart idi, həm də eyni çörəkxanada bişmişdi. Orada millimetrik xətkeş də var idi. Yoxlamaq istəyirsənsə, yoxla. Mən Sonya xalanın yanında bir saat dayandım, ancaq bir tikə də sata bilmədim. Növbə çox ağır gedirdi. Oradan aralanıb bazarın ən çox insan olan yerində öz çörəyimlə dolaşmağa başladım...

Taxta hasar boyunca yağlı boyan ilə çəkilən şəkillər düzülmüşdü. Gözqamaşdırıcı göy palçıqda zanbaqların arasında ağappaq qu quşları üzürdülər, sahildə aq atlar kişnəyirdi, qayıqlarda kök, alyanaqlı, saçları mavi lentli xanımlar gitardada çalırdılar; yanaqlarında batıq olan balıq quyuqlu, iri döşlü su pəriləri sahil boyu daşların üstündə oturub öz yaş saçlarını darayırdılar. Bütünlüklə "Atları qoşqudan açın" mahnisinin süjeti kimi.

Hər bir rübaiyə – bir rəsm əsəri. Səssizlik, sükut – Allahın varlığını hər addımda hiss edirsən... Tabloların qarşısında tamaşaçılar və alıcılar toplaşmışdılar.

– Kim çörək istəyir? – mən astaca soruşdum.

Heç kim mən tərəfə baxmadı. Hamı şah əsərləri seyr etməklə məşğul idi. İrəli getməli oldum.

– Xala, şalvari neçəyə satırsan? – oğlan soruşdu.

Burada kustar üsülla tikilən şalvarlar satılırdı.

– Doqquz yüz iyirmi beş manat.

– Neçəyə verərsiz?

– Səkkiz yüz əlli manata.

Mən başa düşmədim ki, nəyə görə o səkkiz yüz əlli manata satmaq istədiyi halda doqquz yüz iyirmi beş manata deyir.

Şalvarın balağının enini kibrıt qutusu ilə ölçürdülər. Əgər altı dəfədən çox qoysaq, deməli, otuz santimetrdən çoxdur, daha doğrusu, "frayersayağı", qısqac şəkilli botinkanın ucunu örtəcək.

– Yeddi yüzə ver, – oğlan alver edir.

– Necə? – satıcı əsəbiləşir.

– Axi şalvarın ətəkləri dardır, elə bil kolbasa fabrikindəndir.

– Sənə hər ayağına yubka lazımdır?! – xala cavab verir. – Şalvar, kimə şalvar? Təmiz, bahalı yun parçadan.

Qə-zetlər! Qə-zetlər! Kim qəzet istəyir?! – qız əsəbi halda qışqırır. Bu Zinkadir. Onu bütün bazar əqli tanır. Zinka – bazar uşağıdır. On beş yaşında olan Zinka böyük xalaya bənzəyir... Onun qısa ayaqları, böyük qarnı, şara bənzər döşləri, şışkin üzü var. Qaşlarının üstünə tökülən qısa kəsilən saçların altından səfəh, ağılsız gözləri baxır. Deyilənlərə görə, o, Krim tərəflərdən gəlib. Zinanın valideynləri və qardaşları kəndləri ilə birlikdə məhv olub. Almanlar onların evinə benzin töküb yandıranda qız duza qoyulmuş xiyar və kələm boçkaları olan zırzəmidə gizlənib, on gün orada qalıb, duzlu xiyar və turşudulmuş kələmlə qidalanıb. Bizim əsgərlər onu tapıb bura, arxa cəbhəyə göndəriblər. Bir ildən sonra Zina birdən kökəlməyə başlayıb və həkimlər təyin ediblər ki, o, sizofreniyadır, əsəb sarsıntısı səbəbindən maddələr mübadiləsinin pozulması nəticəsində xeyli çəki alıb. Zinka yayda soyuq su, qışda isə qəzet satırdı.

– Qə-zetlər! Qə-zetlər! Kim qəzet istəyir?!

– Çarxlar! Çarxlar! Əla çarxlar!

Mən düşündüm ki, day-day çarxların üstündə hansısa bir qeyri-adi oyuncaq satır, camaatın

arasından dürtülüb keçdim, az qala öz çörəyimi də itirəcəkdir və gördüm ki, onun əlində kustar üsulla hazırlanan adı kişi tufliləridir.

– Sənin satdiğın tuflı neçeyədir? – qalife şalvarda olan alıcı soruşdu.

– Min manata.

– Həddən artıq baha demirsən, dayı?

– Bəli, – dayı razılaşdı. – Sən bax, gör necə işdir. Altlığı spirtlidir, təmiz dəridir! – o, altlığı tiqqildatdı.

Alıcı tuflini götürüb ağırlığını yoxlayırmış kimi azca yuxarı atdı, altlığını tiqqildadıb iyladı, barmağını tüpürçeyinə batırıb çəkmənin burnunu sildi, altlığı bir-iki dəfə əyib, əllərilə silib təmizlədi və bic-bic gözlərini qiydı:

– Sən nə qədər istəyirsən?

– Sə... səkkiz yüz... – ayaqqabının sahibi nədənsə özünə inamsız dedi.

– Üç yüz! – alıcı qiymət kəsdi.

Satıcı qurbağa kimi gözlərini bərəltdi.

– Sən nə danışırsan, ələ salırsan!?

– Bəs sən axmaq axtarırsan? Altlığı kartondandır! – alıcı ağızından vurdı, sözünü kəsdi.

– Eh, siz, karto-on! – satıcı tuflini geri almaq istədi, ancaq alıcı vermək fikrində deyildi.

– Lak sürtmüsən! Biz bu hoqqaları bilirik!

Mən çəkməciyəm!

– Di yaxşı. Bilirsən, sus. Niyə qışqırırsan! Hər kəs istədiyini edir. Axi mühəribədir, – satıcı dedi.

– Milisə gedək, – alıcı sakitcə dedi və getdi.

Çəkməci alıcının ardınca elə yüyürdü ki, elə bil onun boğazından tutub öz ardınca aparırdı.

– Qulaq as, botinkanı geri ver. Axi mənim uşaqlarım var. Acdılar. Arvadım xəstəxanada tifdən yatar.

– Hansı tipnən? – alıcı gülümsədi.

– Əlbəttə, qarın yatalağından. Daha nə olacaq? Epidemiya. Eşidirsən, qardaş. Botinkanı ver. Mən yaşlı insanam, milisə necə gedim? Bütün gecəni yatmamışam, tikmişəm. Mən sənə borlu qalmaram.

Onlar qələbəlikdən kənara çəkildilər və mənə heç diqqət yetirmədilər.

– Fırıldaqçılığa görə sənə iş kəsərlər, onda bilərsən.

– Lazım deyil, oğul. Axi sən də insansan. Günahkar bəndəni bağışla. Əvvəzini çıxaram.

– Nə qədər? – birdən “alıcı” ətrafa göz gəzdirərək soruşdu.

– On manat, – satıcı cavab verdi.

– Yaxşı, ver, yola gətirdin, – alıcı razılaşdı.

Çəkməci ona on manat verib, öz çəkməsini götürüb əski parçasına bükdü.

– Əzizim, məsələ orasındadır ki, çoxbilmiş adamın başına həmişə iş gələr, – “alıcı” dedi.

– Mən bunu bilirəm, – satıcı kədərli cavab verdi. – Axi mühəribədi...

Elə iş də orasındadır ki, mühəribədi, – “alıcı” çəkməcinin çiyninə vurdu və camaatın içində itdi. Çəkməci bir müddət, o gözdən itənə kimi baxdı.

– Çarxlar! Çarxlar! Model üzrə tikilən əla tüflilər! – heç nə olmamış kimi qışqırırdı.

– Tuflı neçeyədir?

– Minə deyirəm...

– Çarxlar! Çarxlar! Model üzrə tikilən əla tüflilər! Sən niyə çəp gözlərini bərəltmisən? – birdən məni gördü.

– Mən çörək satıram.

– Elə isə öz çörəyini sat! Çarxlar! Çarxlar! Kim çarx istəyir?

Mən öz çörəyimi satmağa getdim...

Qoca tatar lobya ilə fala baxırdı, qaraçı kartla, kor qadın qabarıq nöqtəli boz kitabçanın üzərində barmağını gəzdirirdi. Onun qısa, yumulan, qırışan barmaqları və sarı dırnaqları var idi. O, aydın, uca səsi ilə tezliklə kiminləsə görüşəcəyini xəbər verirdi. Saqqallı qoca dizlərinin üstündə məktubla dolu uzun yesiyi tutub saxlamışdı. Onun şəhadət barmağının üstündə payızbülbülü oturmuşdu. Gələcəyi görən kahinin sinəsindən asılan lövhəcikdə durğu işarələrsiz kobud, qrammatik səhv'lərlə yazılmışdı:

“Vətəndaşlar!

Kim özünün, doğmalarının, ərinin, arvadının, uşaqlarının taleyini bilmək istəyirsə, siyahida istədiyi nömrəni tapsın, Allah quşu sizə düzünü söyləyəcək.

Qiyməti 10 (on) manat.

Pulları əvvəldən verin.

Mən özüm lal-karam!”

Sonra sualların siyahısı gəlirdi:

“№1. Mənim ərim sağ-salamat qayıdacaq?”

“№2. Niyə məktub gəlmir?”

“№3. Mən arvadımla görüşəcəyəm?”

“№4. Mənim oğlum sağdır?” və s.

Qadın ikinci nömrəni göstərdi. Gələcəyi xəbər verən kahin barmağı ilə yesiyin içini axtarmağa

başladı. Payızbülbülü əyildi və dimdiyi ilə zərfi dartıb çıxartdı. Mən durub gözləyirdim ki, bu Allahın quşu nə vaxt danışmağa başlayacaq. Zərfi açdılar və kimsə ucadan oxumağa başladı.

“Əziz vətəndaş, sənin ürəyində həyəcan var, çoxdandır ki, cəbhədən xəbər almırsan. Sənin əziz adamın sağ-salamatdır,ancaq yaralanıb və hospitalda yatır. Gözləyin və tezliklə görüşəcəyinizə ümid edin...” və s. Qadın başını aşağı dikdi və yaylığını kənarı ilə göz yaşlarını sildi...

Ağ saqqallı bir qoca yaxınlaşdı. Kor payızbülbülü zərf çıxartdı. Açıdlar. Orada ancaq bir söz yazılmışdı: “Ruhdan düşməyin”. Qoca zərfi verib, əlini yelləyərək dedi: “Yalan!” – və palçıqlı gölməçə ilə getdi. Falabaxan onun arxasında baxdı. Görünür ki, o hər şeyi eşidirdi, özünü lal-karlığa qoyurdu ki, onunla mübahisə eləməsinlər.

– Qə-zetlər! Qə-zetlər! – Zinka hardasa yaxınlıqda qışqırıldı.

Kor falabaxan öz işini yarımcıq qoydu.

– Zina! Zinočka! Bura gəl, əzizim! – torpağa tərəf əyilərək, xeyirxah pərini çağırın kimi ucadan onu səslədi.

– Nə istəyirsiz? – Zinka gəldi.

– Yaxın gəl, əzizim, mənə içalatlı piroq və bir krujka dərcinli şərbət al! – O, otuz manat uzatdı, görünüb, bütün qazancı idi.

Zina pulu götürüb adamların içində itdi. Zinkaya pul etibar etmək olardı. Zinka – uşaqdır, aldatmağa ağılı çatmaz, qaçmağa da yeri yoxdur.

– Oğlan, sənin çörəyin neçəyədir?

– On manata.

– Doqquza verərsən? Görürsən necə şax manatlardır.

– Xeyr, özümə papaq almaliyam, – mən dedim.

Pirtlaşıq, çirkli başı olan hisli-paslı qaraçı hər kəsə yaxınlaşıb pul dilənirdi, “başı üstə”, “göbbək rəqsi” oynayacağına söz verirdi, amma bazar palçıq idi, onun dayandığı yer isə bazara gələn minlərlə insan ayağının qarışdırıldığı lehmə idi.

– Nəyə görə mənim çörəyimi heç kim almır?

– Kim çörək istəyir?

Haradasa qarmon ələrdi. Səmimi gülüş səsləri eşidilirdi. İnsanlar dairəcik şəklində dayanaraq tum çırtlayır, qəhqəhə ilə gülürdülər. Mərkəzdə iki nəfər gənc “çastuşka” söyləyirdi:

İki qadın dəhlizə çıxır

Və səmaya baxır:

“Görən, kapitan gəlirmi,

Görən, çörək gətirirmi?”

Qəhqəhə. Ancaq mən başa düşə bilmirəm ki, əger kapitan çörəyi yerin üstü ilə gətirirsə, nəyə görə qadınlar göyə baxırlar.

Bu günlərdə kinoya getdim,

“Bağdad oğrusu”na baxdım.

“Bağdad oğrusu”na baxana kimi

Burdaklı oğru pul kisəmi apardı!

Qəhqəhə. Papağın içində mis pullar uçur. Mən isə durub onlara həsəd aparırdım: onlar artistirlər, hamı onlardan razıdır, onlara pul verirlər. Belə olsa, bir gündə iki papaq pul toplamaq olar. Mən çörək bazarına qayıtməq qərar verdim. Hər halda orda çörək alırdılar.

Bazarın səs-küyü ilə bərabər, çox gur səslə mahni səslənirdi.

“Dəniz dalgalanırdı” – sinəsində “rəşadətə görə” medalı parıldayan zolaqlı alt köynəyi geyinən adam oxuyurdu. O, böyük qısqacları olan nəhəng krabı xatırladırdı: ayaqların yerinə – dayaqların üzərində əldə düzəldilən araba. Büyük, güclü əlləri ilə malakesə bənzəyən taxta ayaqlara söykənirdi. O, çox hündürdən oxudu və səsi batdı. Onun boynu qızardı, yoğun damarları şışdı, sonra tünd qırmızı rəng sinəsinə keçdi. İnsanlar ona pul verən zaman mahnını yarıda kəsib irəliləyirdi.

“Qarı oğlunu nahaq gözləyir...” Sağ ol, qardaş!

“Ona deyəcəklər – o ağlayacaq...” Sağ ol, ata!

“İnsanlar isə yemək dalınca qaçırlar...” Sağ ol, bacı.

“Qaçırlar və uzaqlarda itirlər”. Əziz qardaş və bacılar, Qara dəniz donanmasının keçmiş əsgərinə kömək edin. Vətənin müdafiəsində hər iki ayagını itirən insana yardım edin!

Yox, o, sədəqə istəmirdi. O tələb edirdi ki, pis günündə ona kömək etsinlər, döyüdüyü üçün pul versinlər. Birdən fikirləşdim ki, mənim atam da bu cür şikəst qayıdacaq, necə vuruşduqları haqda oxuyacaq, mən isə onun yanınca gəzib insanlardan pul yiğacağam. Atamın gözəl səsi var idi, o, işdən gələndən sonra məni ciyində oturdub otaqları gəzərək oxuyurdu.

Mən bütün xırda pullarımı toplayıb əlilə vermək istədim, ancaq vermədim. Əlbəttə, xəsislikdən deyil, sadəcə mən uşaqlıqdan utancaq idim.

Oğul, bura gəl! – dənizçi xırıltılı səslə danışdı.

Mən yaxınlaşdım.

– Dəhşətli dərəcədə acmışam, yemək istəyirəm, bədənim tələb eləyir, ancaq pulum çatmır, bəlkə, səkkiz manata satasan? – o yalvarıb-yaxardı.

Mən sevindim ki, onun üçün nə isə yaxşılıq edə bilərəm və çörək olan sinini ona tərəf uzatdım.

O, çörəyin qırığını seçdi və üstünə səkkiz manat qoydu, - sağ ol, oğlum.

Mən birdən istədim ki, bütün çörəkləri ona havayı verim, ancaq o dəqiqə anamı xatırladım və bütün həftəni yay furajkasında donacağımı yada salıb bu alicənab hərəkəti etməkdən özümü saxlayıb yoluma davam etdim.

- Qulaq as, oğul, bəlkə, yenə bir neçə tikəni səkkiz manatdan verəsən? Hə? Mənim ayağım olmasa da, yemək istəyirəm. Orqanızmim tələb edir, - Qara dəniz donanmasının əsgəri məndən yardım isteyirdi, mən etiraz edə bilməzdim.

O, bir neçə tikəni seçib qoynunda gizlətdi və ciblərində pul axtarmağa başladı. Bu zaman bizi avaralar dövrəyə aldı. Bəziləri ədalətlə mənim haqlı olduğumu qeyd etdilər. Kimsə mənim razılığım olmadan çörək tikəsini götürüb siniyə səkkiz manat atdı, mən reaksiya verənə kimi iki tikə çörəyi də çırçıçıldılar.

- Ey, oğrular, uşağı rahat qoyun! - matros onlara bağırıldı.

Gedək, oğlum, mən səninlə hesablaşaram! - O, arabası ilə camaati dağıtdı. Məni harasa bir kənara çəkdi. Mən onun ardınca getdim.

Biz göy rəngli taxta budkanın arxasına tərəf gəldik. Matros məndə qalan çörəkləri götürüb qoynunda gizlətdi və otuz iki manatı xırda pullarla ödədi.

Mən o dəqiqə başa düşmədim ki, o elə bu üç tikəni də səkkiz manatdan alıb. Mənim ürəyim bir az sıxlıdı. Mən demək istədim ki, qalan tikələri on manatdan satmaq istərdim, ancaq susdum, belə ki, mən uşaqlıqdan, həqiqətən, utancaq idim.

- Sən sovet pionerisən? - o soruşdu, görünür, özümü itirdiyimi hiss etmişdi.

Mən dedim: "Hə".

Onda afərin! - deyərək güclü əli ilə kürəyimdən vurdu.

Mən bilirdim ki, onsuz da anam məni danlayacaq. Bütövlükdə on iki manatı evə aparmamaq - bütöv bir tikəni havayı vermək demək idi. Ancaq nə isə yaxşı bir iş gördüyüm üçün ürəyim rahat idi: yazılı əllil palçığın içində sürünməyəcək və boğazını yırtmayacaqdı - mən onu çörəklə yedirib doyurdum.

Hardansa Zinkanın səsi eşidildi. O qışkırdı ki, kim isə qəzeti götürüb, pulunu verməyib. Mənim ciblərim xırda pullarla dolu idi - qırıq manat. Pullar hər addımında cingildəyir və ciblərimi arxaya çəkirdi. Kəmərim boş idi. Ona görə də şalvari əllərimlə tutmalı oldum; ancaq ayaqlarım

məni şirin tapança, top, xoruz və başqa heyvanlar satılan nabat bazarına gətirib çıxartdı. Bız atamla bura tez-tez gələrdik və mən buradan həmişə başdan-ayağa qədər "silahlanmış" şəkildə gedərdim. Doğrudur, o zaman bu nabatlar daha şirin, al-qırmızı və hamar idilər. İndi isə onlar qəhvəyi rəngdə, kələ-kötür, türşməzə və düz on dəfə baha idilər.

- Oyuncaqlar! Oyuncaqlar!

- Maşınlar! Motosikllər!

- Tapançalar! Mauzerlər! Brauinqlər!

- Dəvələr! Birdonqarlı! İkidonqarlı!

- Traktorlar!

- Fillər!

Satıcılar məni dövrəyə alıb, bir-birinin sözünü kəsərək mallarını təqdim edirdilər.

- Oğlan, traktorlar!

- Oğlan, dəvələr!

Mənim gözlərim dörd oldu, ayaq saxladım. Fikirləşdim ki, birindən alaram, o birisi inciyər. Birdən yadına düşdü ki, onsuz da evə aparmalı olduğumdan on iki manat az aparıram, əgər nabat alsam, evə lap az pul aparacağam, onda evdə cavab verməli olacağam. Əlili, ola bilsin ki, anam bağışladı. Ancaq onu necə lazımdır, ətraflı başa salmaq lazımdır. Əvvəlcə, əlbəttə, danlayacaq, sonra isə başımı öpüb deyəcək: "Mənim xeyrxah səfəhim", sonra isə əlilə necə kömək etməyim barədə atama yazacaq. Ancaq bütün bunları ona başa salmaq lazımdır. Ancaq nabatlara görə danlayacaq. Əvvəla, evdə qənd var, ikincisi də, məlum deyil ki, nabatı nədən hazırlamağa başlayıblar, həm də pula çox ehtiyacımız var, belə ki, papaq üç yüz manatdır. Bütün bunları düşünərək, mən özümü elə apardım ki, guya heç nə almaq istəmirəm və udquna-udquna oradan uzaqlaşdım.

Kor falçı öz kitabını bağlayıb, harasa "baxabaxa" içalatlı piroqu darçınlı şərbətə batıraraq çeynəyirdi; payızbülbülüylə dayı artıq getmişdilər, ya dincəlməyə, ya da ki, onu firıldığına görə ölüncə döymüşdülər; falçı tatarın yanında "kişi ol" yazılan zərfi çəkib çıxaran qoca oturmuşdu; o, başı ilə salam verib gülümsəyirdi, görünür, paxlalarda hansısa ümid görünürdü.

Sonya xala çörək bazارında yox idi, görünür, öz çörəyini satıb evə gedib.

- Çörək! Vətəndaşlar, çörək! - tanış səs xırıldayırdı.

Mən dönüb arxaya baxdım və quruyub qaldım: Qara dəniz donanmasının əsgəri mənim çörəyimi satırdı, altı tikənin hamısı yerə sərilən qəzətin

üstündə idi. Deməli, o, "orqanizmi"nin "çox yemək istəyi"nə baxmayaraq, heç bir tikəni də istifadə etməyib. Mənim yadına düşdü ki, o, "pulum çatmir" dedi, sonra isə altından pulla dolu kisəni çıxartdı. O pullara nə qədər nabat almaq olardı!

- Çörək. Tikəsi on manata! - o, xırıltılı səslə deyirdi.

Mən ağızımı açıb yaxına getdim. O, məni gördü və səsini kəsdi. Yəqin, demək istəyirdi ki: "Hər kəs bildiyi kimi yaşayır. Müharibədir". Ancaq nəyə görəsə heç nə demədi, mənimlə heç vaxt rastlaşmayıbmış kimi başımın üstündən boylanaraq, çənəsini amansızlıqla sıxaraq dedi:

- Çörək! Kim çörək istəyir? Çörək kim istəyir?!

Birdən qanım çox qaraldı. Ya on iki manata görə heyifsiləndim, ya da evdə anama bütün bunları başa salmağın çətinliyindən. Evə getmək istəmirdim. Ağlamaq istəyirdim. Bazarda veyillənməyə getdim. İnsanlar məni hər tərəfdən itələyirdilər, çirkin ayaqqabılırlı ilə ayaqlarımın üstünə çıxırdılar. Ətrafda danışındılar, danışındılar, danışındılar və danışındılar. Müxtəlif dillərdə danışındılar, elə bil ki, yeni Babil qülləsinin layihəsini müzakirə edirdilər. Mən isə elə hey gedirdim. Elə bil ki, qara çay məni hansısa bir yeraltı qaranlıq kölgələr səltənətinə aparırdı.

- Dəvələr! Birdonqarlı! İkidonqarlı! Dəvələr!

Mən yenidən darçınlı nabatlar satılan yerə düşdüm. Ağızım sulanmağa başladı: "Bir manatdan iki xoruz alaram. Yeyərəm. Anama deyərəm ki, hamısını səkkiz manatdan əlilə - vətənin müdafiəcisinə satmışam. Bu gün danlayar, sabah öpər. Atama yazacaq. Yalan! Hansı yalan? Burada heç bir yalan yoxdur. Hər bir kəs bacardığı kimi yaşayır. Müharibədir. Nabat yemək istəyirəm. ORQANİZMİM tələb eləyir. Xirdavatlılıq eləmək azdır. Niyə mən bu haqda əvvəllər düşünməmişəm?"

Mən tank kimi izdihamı yararaq nabatlara doğru cumdum. Bir manatdan iki xoruz aldım. Birini elə o dəqiqə yedim və çıxışa doğru getdim. Xoruz dişlərimin arasında şüşə kimi xırıldadı. Mən bazar müfəttişinin dayandığı qapıya çatanda o nə isə satmağa gələn hər bir kəsi saxlayır və vergi götürürdü, mən ikincisini də yedim. Dayandım. ORQANİZMİM yenə tələb edirdi!

"Gedib tapança alacağam. Beş manata. Ancaq anama deyərəm ki, itirmişəm. Yox. Əlimdən aldilar! Oğlan əlimdən dartıb aldı və qaçı. Mən onun dalınca qaçıdım, çata bilmədim. Mən yenə də tank kimi nabatların arasına girdim.

"Fil alaram! On manata. Samanlıqda gizlədərəm, sabah məktəbə apararam və dərslərin axırına kimi soraram. Əlil haqqında anama heç nə demərəm. Onsuz da inanmayacaq. Mənim pulumu oğurlayıblar. Vəssəlam! Oğurlayıblar və üstəlik, kürəyimdən də vurublar. Möhkəm. Ayaqla. Mən öskürürəm. Mənim dilim pisdir. Bəlkə, məndə vərəm başlayır. Müharibəyə aparmadıqları dayıdakı kimi donqarım əmələ gələcək", - özümə elə yazığım gəldi ki, hətta gözlərim yaşla doldu.

- Dəvələr! Birdonqarlı! İkidonqarlı!

Mən səs eştidim. Səs zəng kimi səslənirdi. Dəvələrə tərəf getdim.

"Dəvə alaram. Birdonqarlı və ikidonqarlı. Beş dənə alaram. Gizlədərəm. Hər gün bir dəvə yeyərəm. Ana! Papaq! Nəhayət, biz o qədər də kasib deyilik ki, çörək satıb papaq alaq. Qoy atamın kostyumunu, paltosunu, ayaqqabılarını, qaloşlarını satsın və mənə papaq alsın. Coxlu papaq. Qulaqlı. Qulaqsız. Qotazlı. Qotazsız. Atam qayıdacaq? O nə geyinəcək? Kim bilir ki, o mütləq qayıdacaq? Birdən onu da öldürərlər? Onda hamısı mənim olacaq. Əger ayaqsız qayıtsa, ona ayaqqabı lazım deyil! Yəni anam məni geyindirə bilmir? Tək məni. Yeganə, sevimli oğlunu! Mən atama oxşayıram. Hamı deyir. Hətta anam da. Bu pullar isə mənimdir. Mən onları zəhmətlə, alın təri ilə qazanmışam. Kartoçkalara əsasən, mənə çörək düşür? Düşür. Mənim ORQANİZMİM isə şirniyyat istəyir. Vəssəlam!

Ana? Axı öğrenciler mənim bütün pullarımı götürə bilərdilər. Çırçısdırdılar və qaçıdlar. Onlar bazarda istədiyin qədərdilər. Bütün pula dəvə alaram. Birdonqarlı və ikidonqarlı! Öğrular bütün pullarımı götürdülər və kürəyimdən vurdular. Mən öskürürəm. Mənim dəvədəki kimi donqarım olacaq. Vəssəlam!"

Qarşıda insan axını var. Onlar dairə şəklində dayanıb susurlar. "Bəlkə, burada nabatdan da təmiz nə isə satırlar? Alaram. Yetərincə pulum var".

Mənim ORQANİZMİM şirniyyat və tamaşalar tələb edir. Mən camaati yarib keçdim və ... geri çəkildim. Dairənin mərkəzində, silindrvari dəri çantada bir insan oturmuşdu, daha doğrusu, insanabənzər, belə ki, onun nə ayaqları, nə də əlləri var idi. Ancaq qısa, kəsik bədən və zabit papağında böyük baş. Bədəninə hərbi kəmər bağlanmış təzə dəri kurtka atılmışdı. Ağ köynək. Qara qalstuk. Yanında əl mexanizmi ilə işləyən araba var idi. Deyirdilər ki, bu arabaları Ruzvelt

özü ixtira eləmişdi. Hamı ayaq üstə baxırdı və susurdu. Kreyser kimi nəhəng boylu yekəbiğ kişi izdihamı yararaq özünün böyük qaragül papağını çıxartdı, baş əyib qırmızı otuz manatlıq əskinazi arabaya qoydu. Baş narazı halda yırğalandı.

– Götürün. Götürün. O istəmir! – camaat dedi.

– Niyə götürək? Mən ki ona xəncər vermirəm, mən ona pul verirəm, qoy özünə götürsün! – yekəbiğ kişi incidi.

Çox sağ olun, yoldaş. Ancaq onun xətrinə dəyəcək, – köhnə, yaxalığı qaragüldən olan boston palto geyinən qadın dedi. Qadının boy-buxunluydu, gözəl üz cizgiləri var idi.

– Arvadıdır, – camaat dedi.

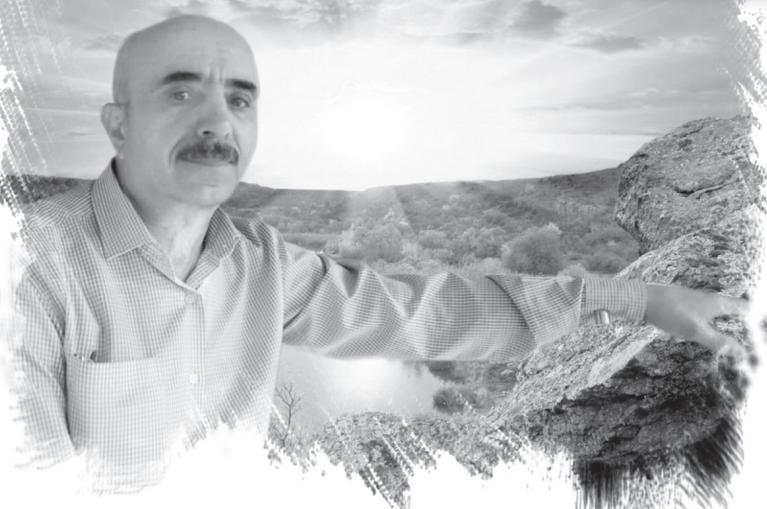
Pulumuz bizə çatır. İki nəfərik. Uşaqlarımız yoxdur, – arvadı məlumat verdi. – O deyir ki, mən evdə boş-bekar otura bilmərəm, məni gəzdir, qoy insanlar görsünlər ki, azadlıq necə baha başa gəlir...

Birdən mənə elə gəldi ki, bu, mənim atamdır. O, Rüzeltin arabasında oturub, mən isə rikşa kimi onu yer üzünün bütün şəhərlərini gəzdirirəm ki, hamı azadlığın hansı qurbanlar bahasına başa gəldiyini görsün. O isə oturub insanlara baxır, onun gözlərindəki ifadəni nə sözlə demək, nə nəğmələrdə oxumaq, nə də ən qorxunc nəğillarda söyləmək mümkün deyildi. Onlarda mübarizə əzmi, insan vicdanı var idi. Bu baxışlardan da insan üşüyürdü. Mənim yanımda dəyanan qoca qarı başını tərpədib xaç çevirdi. Elə bil ki, qarşısında duran İsa peyğəmbərdir. Ancaq çarmixa çəkilməyən, insanların həyatı və azadlığı üçün döyüdüyüünə görə şaqqlanan.

Mən ehtiyatla camaatın arasından çıxdım və asta-asta evə getdim ki, çörəkləri əlilə səkkiz manatdan satmağımı, iki manata isə nabat xoruzları almağımı anama danışım. Bəlkə də, mən o vaxt hansı hissələri keçirdiyimi başa düşmürdüm. Sadəcə mən istəyirdim ki, çox vicdanlı və rəhmli olum.

*Rus dilindən tərcümə edən:
Məlahət QƏNBƏROVA*

Nazim HƏMƏDLİ

Şəklimi divardan as

göy üzü yaman dolub,
buludlar daraq-daraq;
gəl uşaq olaq bir az,
burda bir evcik quraq.

hərə bir çiçək üzək,
suların üstə düzək;
kağızdan qayıq düzəlt,
üzək, dənizi yoraq.

bulud harda yuxalır,
sular axıb yox olur;
ayrılıqlar çıxalır,
bizdən iraq, min iraq.

nə istədin bu yazdan,
yel əsdi aramızdan;
mən uçacam bir azdan,
daha əlimi burax.

daha saçlarım bəyaz,
mənə düşərmi bu yaz;
şəklimi divardan as,
yadına düşəndə bax.

Ürəyim daha yoxdu

hardan gəldi bu ağrı,
ürəyimi nə sıxdı;
hansı yolu aradım,
gedib həsrətə çıxdı.
könlümü söz tutubdu,
ruhumu toz tutubdu;
elə bil buz tutubdu,
canım yaman soyuqdu.

ömür-gün də aziymış,
sevgilər ayazımış;
uzaq sularda azmiş,
könlüm tənha qayıqdı.

kimlər məni ağladı,
dərdimi qucaqladı;
qara bulud çağladı,
bilmədim, hara yağdı.

mən niyə kür imişəm,
dinmirəm, kirimişəm;
onu sənə vermişəm,
ürəyim daha yoxdu.

Saçlarımı bir səhər çək

gümüş yuxular kimiyəm,
geçələrim çiçək-ciçək;
dönüb qayıtmır üstümə
xəyalları gerçək-gerçək.

axı nədən belə kürsən,
elə könlümü ütürsən;
gedib sənə dərd gətirsəm,
ağla, sizla, birtəhər çək.

mən hansı cığırda azdım,
qar tutubdu alın yazım;
pörşələnib dilim-ağzım,
göz yaşından bir zəhər çək.

ağca sular axıb gedər,
həsrət məni yaxıb gedər;
qoyma ruhum çıxıb gedə,
ürəyinə bir çəpər çək.

dünyani çapım, gətirim,
dərdin ağ sapın gətirim;
bir firça tapım, gətirim,
saçlarımı bir səhər çək.

Hələ bu, dərdin biridi

illər ötdü, zaman keçdi,
dəndlər sızaq-sızaq qaldı;
anamın beşcə körpəsi
böyümədi, uşaq qaldı.

ürəyim pis olur hərdən,
dönüb qaçıram hər yerdən;
anamın çəkdiyi dərddən
gözlərində bulaq qaldı.

hələ bu, dərdin biridi,
ruhumu həsrət sürüdü;
dörd yanı yağrı bürüdü,
nə yol, nə də yolaq qaldı.

o kimdi, orda lalıyan,
dönüb dörd yanın dalıyan;
içimdə bərkədən uluyan,
bir tənha yalquzaq qaldı.

xatirələr pərən-pərən,
hanı dərdi günə sərən;
aranı nə kəsdi, görən,
dağlar bizdən uzaq qaldı.

Mən adda adam yoxdu

kimdi qapımı döyən,
axı bu gecə vaxtı;
mən nə vaxtdan yatmışam,
təkcə ruhum oyaqdı;

durum gedim hayana,
sular axıb dayanar;
bəs o alışib yanan
ulduzlar hardan axdı?

ta qönçələr boy atmır,
kimsə məni oyatmır;
əllərim göyə çatmır,
göy üzü çox uzaqdı.

mən nə sində, nə üzdə,
bu bətdə, bu bənizdə;
ruhum uzaq dənizdə
bir yelkənsiz qayıqdı.

deyir, bədugurmuşam,
harda dərd, udurmuşam;
deyən, unudulmuşam,
mən adda adam yoxdu.

Barışa bilmirəm daha

elə bil köç düşüb göyə,
ağ buludlar çadır-çadır;
yenə ürəyim çırpinır,
canıma ağrılar qatır;

harda batmışam günaha,
üzüldüm bir qəfil aha;
barışa bilmirəm daha,
şirin su da acı dadır.

yenə soyuq çillə gəlir,
dərd də gülə-gülə gəlir;
hərdən mənə elə gəlir,
bu Yer üzü bizə yaddır.

mən nə bətdə, nə bənizdə,
vurnuxuram itən izdə;
sevdiyim o göy dənizdə
bir iyiyəsiz gəmi batır.

ötmür bu dumanlar, çənlər,
kimdi o yoldan keçənlər;
qapımızda yal içənlər
qayıdır bizə daş atır.

dartılıram kaman kimi,
yox oluram zaman kimi;
ruhum azmiş duman kimi,
hansi xarabada yatır?

Vahid QAZI

TƏNHALIQ DÖVRÜNÜN ADAMLARI

*“Çöl Qala” povestinin Stokholm
təqdimatında dediklərim*

Çoxdandı bu qədər adamla bir yerdə görüşməmişdim. Sonuncu belə görüş Bakıda, “Akademikitab” mağazasında “Çamayra. Kuba dəftəri” kitabıñın təqdimatında olmuşdu.

İndi İsveçin dörd bir yanından dostlar gəlib. Neçə yüz kilometr yol qət etmisiniz. Cox sağ olun!

İsveçcə “Hyresgäster”, yəni “Kirayənişinlər” adıyla nəşr olunan “Çöl Qala” barədə adətən iki cür insanın sualı olur – onu oxuyanın və oxumayanın. Oxuyanların suallarına görüşümüzün müzakirə və sual-cavab bölümündə toxunacam. İndi, icazənizlə, oxumayanların sualından danışım.

Oxumayanlar məndən soruşurlar, bu kitab nədən bəhs edir, deyirəm, bu günün insanından.

Bu gün hansı zamandı və kimdi bu günün insanı?

“INFOZİBİLLİK” ƏSRİNİN ADAMLARI

21-ci əsrin insanı min il, 5 min il demirəm, heç 100 il əvvəlin də adamı deyil. Zahirən dəyişməmişik. Amma şüur, bilik, emosiya baxımından fərqliyik. Başqa müqayisələr aparmayaq, elə orta yaşı həddini götürək. 100 il qabaq orta yaşı həddi 45 idi, bu gün 70 olub. Alımlər proqnozlaşdırırlar ki, bu əsrin sonuna orta yaşı həddi 150 il olacaq. Hələ bir ehtimala görə, gələn əsrin axırınadək insan ölümüslüyə nail olacaq. İsgəndər Zülqərneyinin xəyal etdiyi dirilik suyunu deyirəm. Köhnələn genləri, sıradan çıxan daxili orqanları əvəz etməklə buna nail olacaqlar. İnsan ölməyəcək!

İnsanların ölmədiyi bir dünya, bir zaman təsəvvür edin!

Bu günün insanı hansı duyğularla yaşayır?

Duyğuları beyninə çatan informasiyalar idarə edir, bilirsınız. Beyinin qəbul etdiyi acı məlumatdan kədərlənir, şad xəbərdən sevinirik. 21-ci əsrin insanı bəşər tarixi boyu heç vaxt indiki qədər informasiya selinə tuş gəlməyib. Özü də bir-birindən kəskin fərqlənən informasiyalar. Mən buna “infozibillik” deyərdim.

İnsan hər yanı zibilləyib, kirləndirib. Dikəlib iki ayağı üstə yeriməyə başlayandan dünyani dağıtmaqla məşğuldu. Biz təbiəti qoruyacaq heç nə etməmişik, əksinə, onu zibilləmişik.

Tək torpaq deyil, okean da, səma da, kosmos da zibilli. Okeanın dibində milyonlarla ton tullantı var. Baltik dənizi dünyanın ən kirli dənizlərindəndi. İki dünya mühəribəsindən qalan nə qədər zərərli maddə, zir-zibil yiğilib. İsveçdə Baltikdən tutulan balıqları yemirlər.

Təyyarələr hər gün səmaya tonlarla zəhərli qaz buraxır.

Kosmos kosmik aparatlar qəbiristanlığına çevrilib.

İnsan tək təbiəti kor günə qoymayıb, o, öz beynini də informasiya xılıyla doldurub. Beynimiz bu qədər informasiyanı “həzm” edə bilmir. Nəticədə yorulur, zədələnir, pozulur və insan depressiv hala düşür.

Bu gün dünyada ən yayğın xəstəlik depressiyadı. O, infeksion xəstəliklərdən də sürətlə yayılır, epidemiya halını alıb. Yoluxucu xəstəlikləri karantinlə, vaksinlə önləyirlər. Bəs depressiyanın necə, vaksini varmı?

Depressiyanın əsas qaynağı “infozibillər”di. Informasiya hər yandan üstümüzə yağır. Biz onu artıq cibimizdə daşıyıraq – “smartfon” şəklində.

Depressiyaya sadəcə özünəqapanma kimi baxmayıñ. Özünəqapanma həm də mənfi enerji mənbəyidi. Depressiya aqressiya doğurur. Bu gün insan toplumuna aqressiv ovqat hakimdi. Aqressiyanın meydan suladığı ortamda insan sağqalma çabası aparır, fərqli mühit axtarır. "Cöl Qala"nın qəhrəmanı deyən kimi: "...elə bir imkan ola, özünü də qoyub gedəsən, palto kimi çıxarıb asılıqanın qarmağına keçirib gedəsən". İnsan belə ortam - belə dünya yox, özü yaratdığı, "Allahi da, bəndəsi də özü olan dünya" qurmaq istəyir.

"Biz özgənin yaratdığı dünyada yaşayırıq. Fərq etməz, o dünya necə yaranıb, Allahın "Ol" əmrindən, ya elmin dediyi Büyük Partlayışdan! Bizə öz dünyamız lazımdır. Hər kəs özünü kirayənişin sandığı özgə dünyadan yeni dünyaya, özünün yaratdığı, sahibi olduğu dünyaya can atır. Öz dünyasını yarada bilən, insanlığın sırını açmış kimidir. Sən bunu yarada bildin. Biz bunu birlikdə yaratdıq".

"Cöl Qala" öz dünyasını yaradanların hekayətidi!

TƏKLƏRİN DÜNYASI

Bəşər fərdiləşməyə doğru gedir. Nədi fərdiləşmə?

Əvvəllər yaylağa elliklə gedərdilər, 3-5 ailə birlikdə. Məsələn, nənəməgil Qarabağda Kolatağ Turşsuyuna neçə ailə gedərdi, alaçıqlarımızı yan-yan qurardıq. İndi istirahətə, gəzməyə iki ailənin getməsi nadir hala çevrilib. Bu gün hətta ailənin bütün üzvləri bir yerdə səfərə çıxmır; hərənin öz marağı, öz dünyası var.

Toya qohum-əqrəbanının, ağsaqqal-ağbirçeyin məşvərətiylə başlanardı. Xatırlayıram, toylarımızda, yaslarımızda mağarın qurulmasından ev sahibinin xəbəri olmazdı, qonum-qonşu edərdi. İndi qohumlar, dostlar evlilik xəbərini toya dəvət ediləndə bilir, bəzən gənclər heç ailəylə məsləhət-ləşmədən evlənmə qərarı verirlər.

Dara düşənin el-oba yiğisaraq dadına çatardı. İndi düşdüyüñ quyudan təkbaşına çıxmağı öyrənməlisən.

İnsan beləcə fərdiləşib, individiuma çevrilib.

Individualizm həm də tənhalıq deməkdi. 21-ci əsrin adamı tənhadı! "Cöl Qala"nın qəhrəmanı deyir: "Tənhalıqda səsi itirmək qorxusu var. Öz-özünlə danış, lazımlı gəlsə, ağaclarla danış".

Bu günün insanına gərək olan şey ünsiyyətdi! Hava, su, qida qədər önəm alıb o. Depressiyanın

vaksini ünsiyyətdi. Sevgi ovqatında bir ünsiyyət. Bir-birimizin içindəki nifrəti, aqressiyani sevgiylə, xoş bir ünsiyyətlə təmizləyə bilərik. Beləcə, içimizi də arındırar, duruldar, təmizləyərik.

Aqressiyanın qurtulmasa, insanlıq məhvə məhkumdu. Əlində bu qədər atom silahı, içində bu qədər aqressiya ilə insan dünyasının təhlükə mənbəyidi.

Bayaq ölümsüzlükdən danişdim. Bəli, elm genləri dəyişdirməklə uzunömürlüyü, lap ölümsüzlüyü də nail olacaq. Bəs xoşbəxtliyin necə, düsturu tapa biləcəkmi? Xoşbəxt olmayan insan əbədi demirəm, heç yüz illər boyu yaşamaq istəyərmə?

"Cöl Qala" sevgi ovqatlı ünsiyyətə ehtiyacı olan tənha adamların hekayətidi.

"OXUMAYAN" "OXUMUŞUN" QULUDU!

Bu cür görüşlər yazı-pozu adımı üçün başqa tədbirlərdən fərqlənir. Belə görüşə, adətən, təsadüfi adam gəlmir. Yazarla görüşə gəlibsə, demək, o, ədəbiyyat adamıdır, ədəbiyyatsevərdi, sözə həssasdır. Yazar üçün belə insanlarla temas xüsusi, əlahiddə görüşdü. Müəllifə oxucusu başqa bütün adamlardan bir köynək yaxındır. Yazı-pozu adamına ən doğma olan doğma bildikləri deyil, yazılarını, kitablarını oxuyub, onu anlayan, duyan və bunu ona deyəndi. Tanımadığın yad bir adam sənə kitabında oxuduqlarından danişırsa, sənin üçün doğma bir adama çevrilir.

İndi bildiniz, sizinlə görüşdən niyə belə xoşbəxt duyğular yaşayıram?

Bu kitabı oxuyan varmı aranızda? Kim oxuyub?

Dediklərim həm də sizə aiddi. Bir qədər sonra kitabı müzakirə edəcəyik, ona görə indi bu kitabdan yox, ümumiyyətlə, kitab oxumaqdən danişmaq istəyirəm.

Bir dəfə xeyli vaxtdı kitab oxumadığını gördüğüm oğlumdan bunun səbəbini sorusanda dərsdən başı açılmadığını, vaxtinin olmadığını dedi. Elə həmin günlərdə Barak Obamanın maraqlı bir müsahibəsinə rast gəlmişdim. O, müsahibəsində hər gün bədii əsər oxuduğunu deyirdi. Değdim, az qala dünyasının yarısına hökmü keçən bir ölkənin başçısı kitab oxumağa macal tapır, sənin vaxtin olmur?

Bizim bir missiyamız da oxumaq və uşaqları oxutmaqdır. Gələcək "oxumuşlar"ındı. Mirzə Cəlilin "Axund ilə keşisin vəzi" hekayəsində kitab oxuyan

erməni uşağıyla pişiyin quyruğuna ip bağlayıb sürüyən müsəlman uşağı, məclis dəkilərə vətəni sevməkdən danışan keşişlə, xurafat söhbətləri eləyən molla müqayisə edilir. Ustad bu hekayəni 1906-ci ildə yazıb. 113 il sonra bənzər müqayisəni etmək ağır deyilmə?

Oxumayanın haqqını da tapdalayarlar, azadlığını da, hələ desən, torpağını da əlindən alarlar.

"Oxumayan"lar "oxumuş"ların quludu! Bizə yalan deyiblər, quldarlıq dövrü keçib, keçmişdə qalıb deyə.

Cəhalət azadlığın qənimidi. Azadlığın olmadığı cəmiyyətdə ədalət də olmaz! Ədalətli cəmiyyəti isə yalnız "oxumuş" insanlar qura bilər.

"Çöl Qala" ədalətli dünya axtaranların hekayətidi.

QÜRBƏTDƏ VƏTƏN

Vətəndən kənarda biz ikiqat artıq oxumalı və oxutmalıyıq. İsveç oxuyub inkişaf etmək üçün hər cür şəraiti olan ölkədi. Bundan yararlanmamaq ən böyük günah olar. Mənim balam məndən savadlı, bacarıqlı, pullu, vətənpərvər, insansevər olmasa, demək, mən missiyami yerinə yetirməmişəm. Onun balası da ondan artıq olmasa, həmçinin.

Qürbətdə yaşayan hər birimiz özümüzü yeriyən Azərbaycan sanmalıq. Biz burda ikinci vətən qururuq – qürbətdə vətən. Qəribə səslənir. Biz qürbətdi, amma burada qalası olsalar, nəvən-nəticələrə ikinci vətən olacaq. Biz vətən sevgisini içimizdə yaşıdaraq ötürməsək, uşaqlarımız, xələflərimiz unudacaq. Yurd sevgisi müqəddəs bir əmanət kimi ötürülməlidir nəsildən-nəslə.

100 il əvvəl ölkədən getməyə məcbur olanlar ayaqqablarının dabanına vətəndən gətirilən torpaq qoyarmışlar. "Dabanımı vətən torpağına basıram" deyəmişlər.

Yurd nostaljisi bütün həsrətlərin ən agrılısıdı. Ötən il elə bu şəhərdə – Stokholmda Cümhuriyyətimizin 100 illiyini qeyd edirdik. Rəsulzadənin nəvəsi Rəis bəy bu mövzuda çox təsirli bir çıxış elədi. O danışdı ki, sürgün olunduqları Qazaxistandan uzun illər kənara çıxa bilməyiblər. Vətənə qayıtməq onlara qadağan idi. İlk fürsətdə atası Özbəkistana keçib. Girəvələyib qatarla Türk-mənistanın Xəzər sahilinəcən gedib. Tək məqsədi Xəzəri görmək imiş. Deyir, Krasnovodskda atam dənizi görəndə yürüüb özünü elə paltarlı atıb

Xəzərə. Göz yaşı içində qışqırırmış: "Xəzərin o üzü mənim vətənimdi!".

Təsəvvür edin, bizim qurbətdə ölüb qalan cəmhuriyyətçi babalarımız nələr yaşayıb. İnternet, skayp, feysbuk əsrində qurbətçilik mahiyyətini dəyişib.

Qərib həssas olur. O, vətən duyğusunu ana, bətnində balasını duyan kimi duyur. Bəzən onu siniri oyaq dişin ağrısı kimi hiss edəcəksən. Nə cür istəyirsən, elə də duy, təki bu duyğunu itirmə.

"Çöl Qala"nın qəhrəmanı Rəssam Şuşalıdı. O, özüne Bakıda da yer tapmir, dünyani dolaşır, ölkələr gəzir, amma heç biri yurd yanğını soyutmur.

Şərqi sufi fəlsəfəsində sevgi insana, eşq Tanriyadı. Bu əsərdə isə eşq onun qəhrəmanlarının yaratdığı dünyadı. Rəssam özü yaratdığı dünyaya Şuşanın məhellələrindən birinin adını qoyur – Çöl Qala. O qalaya özündən, bir də Qadından başqa heç kim girə bilməz – onun qifili, parolu var.

"Çöl Qala" içində vətən sevgisini ilahi eşq kimi yaşadanların hekayətidi!

4 may 2019
Sollentuna kitabxanası, Stockholm

NƏFƏS-NƏFƏS SİXILIRAM

Mən bilişəm ömür deyil,
Kim biliş, sürdürüm nədir?!
Hər gün yaşıımı sayıram,
Yaş üstə sərdiyim nədir?

Bir candı da, daşıyıram,
Kim deyir ki, yaşayıram,
Görən, kimə oxşayıram,
Güzgüdə gördüyüüm nədir?

Diri-dirı yox oluram,
Öz içimə yixillram,
Nəfəs-nəfəs sıxılıram,
Bu alib-verdiyim nədir?

QARA GÜNÜN SƏHƏRİYƏM

Sənin qəlbin bir dünyadır,
Mən də onun şəhəriyəm.
Misra-misra, sətir-sətir,
Öz ömrümün əsəriyəm.

Harda idin, sənsiz təkdim,
Ürəyimə dərdlər əkdir,
Bu həsrətə hasar çəkdir,
Ayrılığın çəpəriyəm.

Tut qibləyə ağ üzünü,
Unutma özün özünü,
Qara gözlüm, aç gözünü,
Qara günün səhəriyəm.

GÖR ƏLLƏRİM NECƏDİ

Bax, yenə də gəlirsən,
Bax, yenə də gecədi.
Əl uzat, bir salam ver,
Gör əllərim necədi.

Yenə həyat dayanıb,
Bu kainat dayanıb,
Burda saat dayanıb,
Orda saat neçədi?!

Roma XOSROV

Bir qapı göstər döyüm,
Kimə dərdimi deyim,
Sənin evin ürəyim,
Mənim evim küçədi.

ÜMİDİ ÖLƏN ADAM

Sən mənim qəlbimə yatdığını gündən
Mənim gözlərimin yuxusu yoxdu.
Dünyanın ən gözəl gülərinin də
Sənin saçın qədər qoxusu yoxdu.

Mənimtək əriyir ömrü bir şamın,
Sabahı yoxdur bu sənsiz axşamın,
Bilirsən, ümidi ölən adamın
Daha ölümündən də qorxusu yoxdu.

Bir çiçək sevmişdim, tikanın dərdim,
Açıb ürəyimi yoluna sərdim,
Bütün insanların içini gördüm,
Dünyada Allahdan yaxşısı yoxdu.

Səxavət SAHİL

SƏMƏD VURĞUNUN MƏKTUBLARI

Necə olmuşdusa Səməd Vurğun ovdan qayıdanda Əlverdigilin kəndinə düşmüdü. Xəbər ildirim sürətilə kənd sovetinə, ordan da bütün rayona yayılmışdı. Şair kolxoz sədrinin ikimərtəbəli evinin eyvanında ipək mütəkkəyə söykənib mixəkli samovar çayı içirdi. Ovun yorğunluğunu canından çıxarmaq istəyirdi, bu dəm raykom katibi başının dəstəsi ilə təşrif buyurdu. Xoş-beşdən sonra raykom dəm-dəstgah üçün ispolkoma him elədi. İspolkom da partkoma göz eləyib yanına çağırıldı ki, tez əl-ayaq eləsinlər, fermadan quzu gətirib kabab çəksinlər. Şairə necə lazımdı, qulluq olunmalıdır, yoxsa kişinin yanında üzüqara olarıq. Tapşırıq mötəbər olduğundan fermaya sədr özü getdi, şair üçün kəsiləcək quzunu şəxsən seçməliydi, bu işdə kiməsə ürək qızdırıa bilməzdı, "üzüqara" sözü onu yaman tutmuşdu.

Şairlə raykom katibi təzəcənə isinişirdilər, qəfildən kəndin savad dağarcığı sayılan Əlverdi müəllim özünü həyət qapısından içəri saldı, o saat da Səməd Vurğunun yanına cumdu, əlində də şairin rus dilində olan boz cildli kitabı. Qonağın

qənşərinə çatıb onun məşhur "Partiyamızdır" şeirindən bir bəndi hüdülüyüb tökdü:

Bəşərin vicdanı, eşqi, ürəyi,
Zehni, düşüncəsi, fikri, diləyi,
Bütün yer üzünün xoş gələcəyi,
Hər zövq-səfası partiyamızdır!

Şair xoşhal olub ona yanında yer göstərdi, Əlverdi də elə bil himə bəndiymiş, oturan kimi başladı şeiri misra-misra təhlil eləməyə. Əslində buna təhlil demək olmazdı, sadəcə hər misranı öz sözləri ilə müəllifin özünə izah edirdi. Raykom katibi Əlverdinin gəlisiindən narahat olsa da, qırımıını pozmadı, istədi o da şeir təhlilinə qoşulsun, amma gördü, yox, giriləsi kol deyil, dinmədi. Əlində əlac olsaydı, Əlverdiyə çəmkirərdi, intəhası özünü pis adam eləmək istəmirdi. Həm də gördü ki, müəllim şairlə elmi dildə müzakirələr aparır, odur ki, qulaq asmağa üstünlük verdi. Səməd Vurğun arada raykom katibinə Əlverdini tərifləyib dedi ki, rayonda belə müəllimlərin

olması rayonun uğurudur. Raykom katibi rayonun uğurunu öz uğuru kimi qəbul elədiyindən Əlverdinin gəlişinə özü də sevinməyə başladı, çünkü şairlə danişacaq savadda deyldi. Onunku quzu kababı və çəkilmə tut arağydı, bir də həkük salıb rəhbərlik qabiliyyətini nümayiş etdirmək.

Əlverdi sən deyən dərin adam deyildi, hardasa pedməktəb oxuyub ədəbiyyat müəllimi olmuşdu, onu da ala yarımcıq. Nə çoxuydu pedməktəbə qiyabi adını yazdırıb, dərs deyənlər. Bu da elələrindən biriymi... Ta ki, Səməd Vurğun onların kəndinə gələnəcən. Elə həmin gündən də Əlverdinin ulduzu parladi.

Şairlə olan söhbət rayonda düz bir ay müzakirə olundu. Birinci katib hara gedirdi, Əlverdini misal çəkirdi, rayona başucalığı gətirdiyindən bəh-bəhlə danişirdi. Əlverdinin hörməti birə-beş artmışdı, raykomun yiğincəqlarında başda oturdu, mestkomun iclasından çıxıb partkomun iclasına girirdi. Tanımaq olmurdu onu, necə deyərlər, "planka"ni qaldırmışdı, dərs dediyi məktəbə getməyə belə vaxt tapmırı.

Şairin gəlişindən bir xeyli vaxt ötmüşdü, olub keçənlər yavaş-yavaş unudulmağa başlamışdı. Söz-söhbət səngiyəndə Əlverdi əməlli-başlı narahat oldu; onu barmaqla göstərənlərin sayı azalmışdı. Bilmirdi neyləsin, düşünüb nəsə bir çıxış yolu tapmalydı. Yoxsa yenə də adiləşib həmənki ədəbiyyat müəlliminə çevriləcəkdi, məclislərə dəvət-filan da almayıacaqdı, evlə məktəbin arasında yol ölçəcəkdi Əlverdi.

O axşam evə gec gəldi, kefi-əhvali yerindəydi, hələ bir az da yuxarıydı. Gələn kimi də arvadına bərk-bərk tapşırı ki, bəs sabah yola çıxıram, ertədən dur, hazırlıq gör, Bakıya gedəcəm. Arvad əvvəlcə duruxdu, sonra irəli yeriyib ərindən soruşdu:

– Ay Əlverdi, Bakıya gedirsən? Nə xəbərdi, direktora deyibsən?

– Hə də, demişəm ki, gedirəm. Sentralni Kütübxanaya novi kitablar gəlib, tirajı azdı deyin, irayona gəlib çıxmır, urus klassiklərinin əsərləridi, onuyğun gedirəm. Direktor mənə nə deyə bilər, bütün irayon başına and içir.

Səhər obaşdan durub toqqasının altını yaxşıca bərkidi ki, gün əyilənə qədər karına gəlsin. Adətiydi, uzaq yerə gedəndə tezdəndən möhkəm yeyirdi, bir az da simic olduğundan kafeyə, restorana getməzdi, uzaqbaşı yol çantasında lavaş-pendir götürürərdi. Evdən çıxanda bircə kəlmə söz dedi:

– Axşama qayıdacam.

O deməsə də, arvadı bilirdi ki, gecəni Bakıda qalmaz, toran çökənə qayıdar. İstədi bir soruşsun ki, ay kişi, bu beqəfil getməyin heç xoşuma gəlmədi, nə məsələdi? Amma soruşmadı, şərə lənət deyib, dalınca bir parça su atdı.

***

Günəş boz təpələrin arxasına keçəndə Əlverdi özünü yetirdi, qoltuğunda da vur-tut bir dənə kitab. İntəhası şad-xürrəm idi, elə bil ona təzə vəzifə vermişdilər, son günlərin qanıqarasına oxşamırdı Əlverdi. Axşamdan şalvarını və köynəyini ütülədib hazır qoydurusu.

Arvad duyuq düşdü ki, ərinin nəsə gizli planı var, soruşmaya bilməzdi, maraq üstün gəldi:

– Ay Əlverdi, nə xəbərdi, yenə harasa gedir-sən?

– Yox e, heçara getmirəm, deyirəm, birdən olar da, irəykomdan-filandan iclaşa-zada çağırallar, hazır olsun.

Tezən üzünü qırxbı yuyundu, geyinib-kecinib startda durdu. Nəyiş gözləyirmiş kimi hövsələsiz idi. Evdə var-gəl eləməyə başladı, bir yerdə qərar tuta bilmirdi, tez-tez pəncərədən torpaq yola boyanırdı. Birdən raykom katibinin "Volqa"sı göründü, Əlverdinin həyətinə çatanda iki dəfə siqnal verdi. Şofer ərklə həyət qapısından içəri girib səsini başına atdı:

– Ay Əlverdi, ay Əlverdi, yoldaş raykom səni gözləyir, poçt idarəsindən zəng eləmişdilər, Əlverdi müəllimə Bakıdan məktub gəlib. Səməd Vurğun göndərib deyirlər, rayonun partiya fəalları poçt idarəsinə yiğisib.

Əlverdi həyətə çıxıb şoferlə salamlaşdı:

– Salam, salam, xoş xəbərlə gəlibən, müştuluğun məndə. Səməd qağadan niyaranıydım.

– Tez ol, tez ol, gedək, yoldaş raykom bizi gözləyir, vaxt yoxdu.

Əlverdi darvazadan çıxanda eyni sözü yenə dedi:

– Axşama qayıdacam.

Rayon poçt idarəsinin qarşısına iyrimiyə qədər adam yiğilmişdi, raykomdan tutmuş, mestkomma qədər hamı ordaydı. Əlverdi "Volqa"dan düşüb birbaşa içəriyə cumdu, birinci katibə salam verməyi də unutdu. Poçt müdürü bir əlində məktub, bir əlində qeydiyyat jurnalı hazır dayanmışdı. Əlverdi salamsız-kalamsız jurnalı müdirin əlindən alıb ad-familyasının yazılılığı sətirin qarşısına qol çəkdi, sonra jurnalı onun üstünə atıb məktubu əlindən qapdı. Poçt müdürü onun bu hərəkətindən

qeyzlənsə də, bir söz deyə bilmədi. Məktub Səməd Vurğunun özündən gəlmışdı axı, həm də raykom katibi bayırda məktubun oxunmasını səbirsizliklə gözləyirdi. Əlverdi idarənin qapısından çıxmaga macal tapmamış həyəcanlı, maraq dolu baxışlarla rastlaşdı. Qapının ağızındaca məktubu açıb oxumağa başladı. Karıxıb eləmədən, elə rahat oxuyurdu ki, elə bil öz əliylə yazmışdı:

“Zəhmətkeş sovet vətəndaşı Əlverdi müəllimə salamlar!

Sizinlə tanışlığımız məndə dərin təəssürat yaratdı. Məntiqli təhlilə, özünəməxsus düşüncənizə heyran oldum. Ədəbiyyat bilikləriniz kifayət qədər yetkin və əhatəlidir. Yaradıcılığımı bələd olmağınız məni fərəhəndirdi. Rayonda yaşayan sadə sovet zəhmətkeşlərinin şeirə, sənətə maraq göstərməsi, yüksək qiymət verməsi biz şairləri daimi ilhamlandırmır. Adı bir kənd müəlliminin bu qədər hazırlıqlı olması çoxmillətli sovet xalqının qazandığı nailiyyətlərdən biridir. Sizin bilik və bacarığınız imkan verir, deyək ki, rayonunuzda qabaqcıl məktəblərdən birinə rəhbərlik etməyə tam layiqsiniz. Mən buna sovet ziyalısı kimi ürəkdən əminəm!

Mənə göstərdiyiniz qonaqpərvərlik haqqında ayrıca danışmaq istəyirəm. Zəhmətimi çəkən yoldaşlara ürəyimin ən dərin guşələrindən atəşin salamlarımı yetirin, təşəkkürlərimi çatdırın. Quzu kababının dadı damağımızdan getmir, Muğan torpağında bəslənən quzu ceyrana bərabərdir. Sizin və rayon rəhbərliyinin qayğıkeşliyindən Bakıdakı yoldaşlara da ürəkdolusu söhbət açmışam.

Əziz Əlverdi müəllim, sizin timsalınızda bərəkətli rayonunuzdan özümə sədaqətli dost tapmışam. İmkan tapan kimi yenə də görüşünüzə gələcəm. Yoldaş raykom katibinə alovlu salamlarımı yetirməyinizi Sizdən xahiş edirəm!

Əllərinizi sıxıram, bağrıma basıram!

Sizin Səməd Vurğun.”

Məktub bitən kimi hamı əl çaldı. Raykom katibi Əlverdiyə dedi ki, mənə salam göndərdiyi yeri təzədən oxusun, yaxşı eşitmədim. Əlverdi həmin yeri pafosla təkrar oxudu: “Yoldaş raykom katibinə alovlu salamlarımı yetirməyinizi Sizdən xahiş edirəm!”. Birinci katib, – Əleykə salam, – deyib tez Əlverdinin əllərini sıxdı, sanki Səməd Vurğunun əlini sıxırdı.

Əlverdi nümayişkarana şəkildə vərəqi qatlayıb zərfin içində qoydu və şəstlə dedi:

– Məndən bu qədər.

Adamlar dağlışdı. İki-bir, üç-bir bölünüb kənara çəkildilər, başladılar məktubu müzakirə

etməyə. Ərki çatan rayon fəalları onu kənara çəkib söhbətə tutmaq istəsə də, Əlverdi yaxasını ələ vermədi. Raykom katibi ispolkoma göstəriş verdi ki, axşam yanına gəlsin, şairin təklifini yerinə yetirməliyik, müəllim layiq olduğu yerdə işləməlidir. “Volqa”ya minəndə Əlverdiyə: – Mənim də salamlarımı yoldaş Səməd Vurguna hökmən yetirərsən, – deyib qapını örtdü. Maşın gurultuya yerindən tərpəndi.

***

Səhər-səhər idi, Əlverdi dərsə təzəcənə başlamışdı ki, direktorun otağına çağırıldılar. Direktor həyəcanlıydı, xəttin o başında ispolkom idi. Əlverdi dəstəyi alıb ədəb-ərkanla salamladı:

– Sabahınız xeyir, yoldaş ispolkom, qulluğunuздa hazırlam.

– Əlverdi müəllim, yoldaş katib sizi sabah 9-da gözləyəcək. Rayon Partiya Komitəsinin iclası keçirilib, qərara alınıb, sizi irəli çəksinlər. “Bakı komissarı” qəsəbə məktəbinə direktor təyin olunubsunuz. Sizi təbrik edirəm!

İspolkomun təbrikindən sonra nə dediyi yadında qalmadı Əlverdinin, başılovlu evə qayıtdı.

***

Diqqəti və hörməti həmənki təki özünə çəkə bilmişdi, işləri yağ kimi gedirdi. Təzə vəzifə təzə dostlar qazandırmışdı; hamı ona can atırdı, danışmaq, görüşmək, Səməd Vurğun haqqında suallar vermək həvəsindəydi. Raykom katibi hər həftə onu qəbulu çağırırdı, hər dəfə də Səməd Vurğunun məktublarını təzədən oxutdurub ləzzət alırdı. Xüsusən də rayon haqqında və özünə aid olan yerlərə təkrar-təkrar qulaq asmağı xoşlayırdı. Həm də partiya fəallarına demək istəyirdi, o boyda şair, üstəlik də Fadeyevin dostu məndən danışır. Məktubların sonunda raykom katibinə qucaq dolu salam-kəlam da həmişəki kimi öz yerində olurdu.

Bala-bala qabağa gedirdi Əlverdi, əlinə beş-dən-üçdən də gəlirdi, rayonun idarə müdirləri, kolxoz sədrləri onun xahişini göydə tuturdu. KİMƏ ağız açsaydı, bir cavab alırdı: baş üstə. Beləcənə, “baş üstə”lərlə daşı daş üstə qoyub özünə yaxşıca ev tikdirdi, həyat-baca düzəldirdi Əlverdi.

Ayda bir dəfə Bakıya gəlirdi, özü də heç kimdən icazə alıb-eləmirdi, icazə alsaydı, kimsə şübhələnə bilərdi, sakitcə bazar günləri aradan

çııırdı. Arvadına möhkəm-möhkəm tapşırırdı ki, hara getməyini bir kimsəyə deməsin: "İcazəsiz gedirəm, bilsələr, direktorluqdan çıxardarlar, qalarıq yaman günə. Axşama qayıdacam". Arvad da dinib-danışmındı, heç soruşmurdu, nəyə gedirsən. Əlverdi izi azdırmaq üçün məktubları öz ünvanına yazmırıldı, eləcənə rayon poçtuna yazırıldı, vəssəlam. Gerisi hazırlıydı. Axırıncı məktubdan sonra onu rayon partiya komitəsinə büro üzvü seçmişdilər. Shayə gəzirdi ki, Əlverdini raykoma aparacaqlar, mestkomun yerinə hazırlaşır. Shayə həqiqətə çevriləcəkdi, araya Səməd Vurğunun ölümü düşməsəydi...

Şairin dünyadan köcməsi onu sarsıdı, qırx gün adamlardan uzaq gəzdi, hamı ona başsağlığı verirdi, Əlverdinin dərdi isə başqa idi... Vəzifəsini, hörmət-izzətini itirəcəyindən qorxurdu, bilmirdi neyləsin, Səməd Vurğunun məktubları olmadan diqqətdə qalmaq, vəzifə tutmaq çətin olacaqdı.

Düzdü, ona dəyib toxunan olmamışdı, yenə direktor işləyirdi Əlverdi, intəhası nüfuzu əvvəlki kimi deyildi.

Məktəbdə saatlara kabinetindən çıxmırıldı, hey fikirli gəzirdi, çıxış yolu axtarırdı, çarəsizlik onu dalana dirəmişdi.

Birdən ağlına Rəsul Rza gəldi. "Lenin" poeması dillər əzbəri idi, şöhrəti ölkəni bürümüşdü, üstəlik, "Stalin mükafatı" da almışdı. Onun məktubu Əlverdini düşdürüyü anlaşılmaz vəziyyətdən xilas edərdi, şan-şöhrətini yerində saxlaya bilərdi. O, təzədən Bakıya getməli oldu. Səhər erkən evdən çıxanda adəti üzrə bir kəlmə dedi:

- Axşama qayıdacam.

Gerisi hazırlıydı. Raykom katibi yenə özü məktəbə zəng eləmişdi.

Rəsul Rza yazırıdı: "Əzizim, vəfali dost Əlverdi...."

Rəfail İNCƏYURD

AYRI-AYRI

Hər zaman açıqdı Haqqın qapısı,
Eşq ilə döysən də, döyəmməsən də.
Hökmü bir ayrıdı sözün, qadası,
Gerçəyi desən də, deyəmməsən də.

Yarar gur selləri, qarı, yaşışı,
Aşar sıldırımı, çıxar yoxusu...
Allahın gözündə yaxşıdı yaxşı-
Sən onu öysən də, öyəmməsən də.

Ya döşən daş üstə, ya şumda tərlə,
Ya başlar başı ol, ya başı gırla.
Yanaşı dayanır sevinc kədərlə,
Mizanı əysən də, əyəmməsən də.

Hər işi vaxtında görəsən gərək,
Əməlin gülsün ki, güləsən, gülək.
Onsuz da key başa döşəyir fələk,
Axırda döysən də, döyəmməsən də.

Nə gözlər yumulur, nə susur dillər,
Hər yaşa ayrıca güzgündü illər.
Sonuncu libası geydirir ellər,
Vaxtında geysən də, geyəmməsən də.

İncəyurd, əyilmə fəna dərdinə,
Sevinci ara sən, uyma hər dinə.
Ömür bir dəfədi, dünya bir dənə-
Sevib bəyənsən də, bəyəmməsən də!..

KÖNLÜMDƏ BİR ŞEİR TUMURCUQLAYIR

Dönüb məhəbbətin bəyaz tacına
Könlümdə bir şeir tumurcuqlayır.
Qoşulub dünyanın bir ağacına,
Bilirəm nə deyir – tumurcuqlayır,
Könlümdə bir şeir tumurcuqlayır.

O dolan yiğnağın saz yağışında,
Xumar baxışların naz yağışında,
Bir leysan xatalı yaz yağışında
Bayaqdan ilhamın göyü gurlayır,
Könlümdə bir şeir tumurcuqlayır.

Əllərin, tellərin boyanlığı var,
Gedən yolcuların dayanlığı var.
Yatan "Vağzalı"nın oyanlığı var,
Nişanlı qonşu qız günləri sayır,
Könlümdə bir şeir tumurcuqlayır.

Ey təb, verdiyini Haqqa ucal, ver,
Ağrıdan-acıdan yenə bac al, ver.
A qüssə, a möhnət, a şər, macal ver,
Dilimdə bir xeyir tumurcuqlayır,
Könlümdə bir şeir tumurcuqlayır.

...Qazaxın ən ucqar köyündə bu dəm,
O kölü qocanın öyündə bu dəm,
Allahın Yerində-Göyündə bu dəm
İlahi bir sehr tumurcuqlayır,
Könlümdə bir şeir tumurcuqlayır.

GÜNAH

Ayıq ol, ay adam, alışar yer-göy
Küləyə verdiyin köz günahından.
Yola bax, uçruma urcah olur hey
Azca əyri düşən iz günahından.

Qəfil ildirimiştək çaxırsan, olmur,
Çayına qoşulub axırsan, olmur.
Baxmırısan, heç olmur, baxırsan, olmur,
Ürək zulum çəkir göz günahından.

Gördüyün günlərin dəsidi ömür,
Düşün ki, hər günün sonunu gündür.
Birində bir qarış, birində hündür;
Hərə yixılacaq öz günahından.

Yaxşılar yerində olmasa əgər,
Yamanlar güc alıb haqqı ciliklər.
Bürüyər dörd yanı biganəliklər,
Zamanə puç olar "döz" günahından.

Durma, yoxuş sanı öndə eniş var,
Diləyin çoxdusa, hələ çox iş var.
Hər zaman, hər yerdə haqqa dönüş var,
Dön, qurtul zamanın boz günahından.

TANIŞ BİR VECSİZƏ

Barmağına çəkic vurub min dəfə,
Ustalanıb gələcəksən axırda.
Tövbə desən hər quyuya düşəndə,
Astalanıb gələcəksən axırda.

Başbiləni başa çəkər bilik, baş,
Gör neçə baş itiribdi itik baş.
Yıxılıb dik yoxuşlardan, a dik baş,
Yastılanıb gələcəksən axırda.

Üz verdinsə təmənnali həyana,
Bil ki, səni o çəkəcək pis yana.
İçindəki son haraylıq üsyana
Üstələnib gələcəksən axırda.

İnad ilə sinəsini gərmədən
Dözə bilməz hər tufana hər bədən.
Gəlirsənsə haqq yolunu görmədən,
Xəstələnib gələcəksən axırda.

Kimdi isim bədniiyyətin felinə?
Döndərəcək ömrü boz ay yelinə.
Bir yanımıraq od olmasan elinə,
Tüstülənib gələcəksən axırda.

ÜSTƏDİ

Ərş-i-gürşü dağıdan sərt davalar
Aşib-daşan bəd marağın üstədi.
Şirinliyi görk eləyən hər nə var –
Hasarını aşan tağın üstədi.

Ruh olmasa, nə şikəstə, nə cəngi?
Nurdı gözün, səsdi sözün ahəngi.
İçin-çölün, yerin-göyün öz rəngi –
Zil qaralar ağappağın üstədi.

Düz olanı düz olan kəs qucaqlar,
Bivaxt döysə yel, sənəcək ocaqlar.
Birdən-birə şəhid olan qoçaqlar
Dolayısi bir alçağın üstədi.

Eşq olmasa, göz yaşını kim silər,
Mehr olmasa, gələn pay da kəsilər.
Qohumluqda, qonşuluqda küsülər
Yalan-gerçək umacağın üstədi.

Dar gününü gen gündündən uca tut,
Söz var, onu bayraq elə, söz var, ud.
Gördüyünü görübən, ay İncəyurd,
Yaxşı günlər çətin çağın üstədi.

ÇƏTİNDİ

Bəxt bitirər hər könüldə əkilən,
Ancaq eşqin candan tərki çətindi.
Tək fikirdi gecə-gündüz çəkilən,
Nə asandı o, nə də ki çətindi.

Qoşa-qoşa dəyirmando üyündük,
Axırını bilə-bilə sevindik.
Acqarına allı-güllü geyindik, –
Belə görkəm, belə sərgi çətindi.

Yerin-Göyün şehri birdi, seyri – min,
Təki haqqın işıqları səyrisin.
Düyünlüdü taxta başın əyrisi,
Can, ay balta, can, ay kərki, çətindi.

...Leysan olub hər yaz daşmaq olardı,
Səhra keçib, dağdan aşmaq olardı.
Hər nə olsa, razılaşmaq olardı –
“Daha yurdum yoxdu” dərki çətindi.

Neyləyəsən, bəd yuxular səngiyə?
Heç üzülmür düşüncədən “nə?”, “niyə?”.
Daşa dönür beyində hər saniyə
Ay gecənin dərdli təki, çətindi!

GƏL

Mənəm, toxu gərəyimi,
Coşan qəlbə sər heyimi.
Səssiz oxu ürəyimi –
Umdağum son avazda gəl.

Dərdi könül varı san da,
İndi bəslə, itir sonda.
İki yoluñ arasında
Durma gəl, gəl, bir az da gəl.

Aramızda çay var – adda,
Közüm qaldı, üfür, odda.
Ya ahıma can ver udda,
Ya havalan bu sazdə gəl.

Nolar, çəkmə dara vaxtı,
Qoyma üzə dura vaxtı.
Dur, indi gəl – ura vaxtı,
Nə qış gözlə, nə yazda gəl...

Vaqif NƏSİB

ÜÇ ÖMRÜN BOĞANAĞI

Tale, əlindən xəta çıxartdırıb ləzgi Məhəmmədi odlara salmışdı. Həmin atəş də qürbətin və dəmirçi kürəsinin boğanağından ibarət olmuşdu.

Düzdü, dəmirçi kürəsində özü də döyüldə-döyüldə yeni adama çevrilə bilmışdı. Yəni ərintiyə çevrilə biləndən sonra yeni bəndə kimi, yeni dünyasına alışmışdı. Körünün al-qırmızı mayeyə döndərdiyi ərinti içində ləzgi Məhəmməd boğulmuş, əskiparalı Meçəl oğlu Qədəmşah doğulmuşdu. O da iyirmi beş illik ömrünü əridib, özündən, öz kürəsində döyə-döyə (həm də döyüldə-döyüldə) yeni bəndə düzəldib bir ömürdə ikinci ömrünü yaşamağa başlamışdı.

...Rüstəməli deyilən adam uşaqlığından evlərindəki xalını və üstdəki tüfəngi görmüşdü. Xalının nənəsi Balaxanımın (iri cüssəli olduğundan ağızgöyçəklər rəhmətliyə at Balaxanım deyirmişlər) əl işi, qoşalülənin rəhmətlik babası Ceyran Əlinin ov tüfəngi olduğunu öyrənmişdi. Onu da eşitmışdı ki, nənəsi sevimli nəvəsini adının qabağındakı atla deyil, həmin sehrli xalısı ilə murazına çatdırmaq istəmişdi. (Yəni Rüstəməli

həmin xalı ilə uçub uca-uca zirvələri fəth edib, onun gorunu nurlandıracaq, ruhunu şadlandırmaq) Babası tüfəngi barədə nəsihətini və vəsiyyətini qoşalüləsinin iki gözündən atəşləməli olmuşdu.

- Baba yadigarı kimi saxla, qurda-quşa əl qaldırma. Onların qarğışı babanı əvvəl atından, sonra da həyatından saldı. Gördün, özü səni dingildədir, əlin dinc durmayanda özünü qaşqa talaya verib, dağların qaşqasından aşağıllara enmiş qışı yaylım atəşinlə salamlı.

Əlinin dinc durmaması da Rüstəməliyə baha başa gəlmışdı. Onuncuda oxuyanda xətasıyla qardaşlığı ilə vidalaşmalı olmuş, bir ömürlük bir barit qoxusu və tüstüsünün boğanağına düşmüştü.

...İbad yaziq öz boğanağını cəza kimi nəyə görə aldığını ömrü boyu başa düşməmişdi. Heç həyatda canlı başdaşı kimi qalmış dostu Sədulla da ha baş sindirmişdəsa, bunu düstursuz dünyalarının bir qanununun içində sığışdırıa bilməmişdi. Həmin boğanağın dostunu kiminləsə səhv saldığını düşünmüştü.

KÜRƏ

Bəşər yarandığı gündən Tanrıının dövrələrinə çəkdiyi bir dairənin, – Yer Kürəsinin içində ömrənən sərməyindədir. Hər zaman insanlar arasında özlərini Kürə içərisində kürəyə salanlar da tapılmışdı. Onlardan biri də Ceyrançölün Əskipara kəndinin bəxtinə düşmüşdü. Ləzgi Məhəmməd deyilən adam əlindən xəta çıxandan sonra obaları Sudurdan baş götürüb qaçmışdı. Əvvəl-əvvəl özünü Samur çayı sahilindəki sarp qayalardan atmaq istəmişdi. Düşmən əlində boğazlanmaqdansa Samur sularında boğulmağa üstünlük vermişdi. Çölün və çayın mehiylə soyuyub özünə gələndən sonra yavaş-yavaş cavan və şirin canına qıymaqdan vaz keçməyə başlamışdı. Üstəlik, özündən əvvəl əli qana batanların doğma yerlərdən baş götürüb qaçıqlarını xatırlamışdı. Sonra siğna biləcəyi yer-yurd barədə fikirləşməyə başlamışdı. Çox baş sindirdiğdən sonra (həmin müddət gözləri gah Şimala, gah da Cənuba dikilirdi) yolunu Rusiyaya deyil, Azərbaycana salmağı qərarlaşdırılmışdı. Üzünü Azərbaycan tərəfə tutandası ilk yadına düşən əsgərlik yoldaşı Xaliddin olmuşdu. Və onların kəndinin adını xatırlamağa çalışmışdı. Güc-bəla ilə olsa da yadına sala bilmədi, - Əskipara.

Axşam qəribliklərinin birində həmin başı bələli qərib sənədsiz və səhhətsiz vəziyyətdə Ceyrançölün mərkəzindən Qazançı dağına tərəf xeyli yol keçib, Əskipara dəyirmanının qənşərinə yetişə bilmədi. Dəyirmandan əl-ayaq çəkilməsini bir xeyli gözləməli olmuşdu. Axır ki, üst-başının təşvişini çırpıb, kirpiyinə kimi una batmış dəyirmançıya yaxınlaşmışdı. Azərbaycan dilini ucundan-qulağından bildiyindən sözlərini üyütməyə çalışmışdı.

- Salam-əleyküm, can qardaşım.
- Can qardaşım ləzgiliyinin xəbərini verir, elədirmi?
- Sudur ləzgisiyəm.
- Hə, ləzgisənsə, onda ya dəmirçi olacaqsan, ya da dişsalan.
- Dəmirçiliyim bir az var.
- Onda elə bil ki, buğdan üzünüb, unun xamırlanıb, acıyb, saca qoymağı qalıb. Bu dərənin iki Əskiparası Daşsalahlıdan dəmirçi Ziyadxanı şenliyə gətirə bilmir. Yanına getməkdən də neçə çariq, patava yırtmalı olurlar. Bizim dərədə dəmirçinin çörəyi hazırlıdır.
- Mən əvvəl-əvvəl əsgərlik yoldaşım Xaliddini tapmaq istəyirəm.

– Hansı Əskiparadandır, aşağıdan, ya yuxarıdan? Hər ikisində bir-iki Xaliddin var...

Burda ləzgi Məhəmməd çətinə düşməli olmuşdu. Dilinə dəhnəsindən əvəzi söz gətirə bilməmişdi. Dəyirmançı söz dəyirmanını xarab qoyduğu qəribin özü köməyinə yetişmək istəmişdi.

– Əsgərlikdə nə sənətə yiylənənmək istəyirdi?

Bəlkə, peşəsindən əlimizə sijim ucu keçdi.

– Komandirin maşınıni sürürdü.

– Ayə, yuxarıya gedəsi olmayıacaqsan. Dostun bizim kənddən çıxır. Sədrimiz Nəsibin şoferi Xaliddin olacaq.

– Onu necə tapa bilərəm?

– Bu gün çətin. Bayaq quru dərəni keçib, mərkəzə yol aldılar. Nəsibi iclasa çağırıblar.

Dodağı qurumuş oğlanın dəhnəsinə yenə su buraxmali oldu:

– Bu gün dəyirmando mənimlə qalası olacaqsan. Cörək kəsib əməllicə tanış olacağıq. Ləzgilər də bizim ayrımlar kimi boğazlarını yaşılamış iştahlarını aça bilmirlər. Bir zoğal arağını da ikimiz hortdadarıq. Axır ki, bu gün sən də dəyirmançı dursan, sabah da Xaliddini haraylarıq.

Dəyirmançı Mustafəli sədr Nəsibin maşınının dəyirman bərabərində yolunu kəsib Xaliddini müştuluqladı:

– Aparıb Nəsib qağanı düşürüb bəri gəl. Əsgərlik yoldaşın səni deyib yolunu dərəmizə salıb.

Xaliddin həmin dəqiqə əsgərlik yoldaşını təniya bilməyib, şübhəsindən varlığına kölgə salımlı olmuşdu. Həmin an ləzgi Məhəmmədə söz-ləriylə özünü bir dağın quzeyində güneyinə verməyə hazırlaşdı.

– Səninlə ruslara ləzginka oynadan Moqamedikəm...

Həmin sözlər Xaliddinin yaddaşından Coğazın suyundan axıda bildi.

– Ayə, yadımda nataraz, ayıb da olmasın, ləzgi ayısı kimi qalmışdın. Maşallah, indi arıxlayıb, kulturnulaşmışan.

Əsgərlik dostları qucaqlaşıb, bu dəfə üstübaşı unlu dəyirmançıya ağ günlərinin birini yaşıtmışdı. Xaliddin qonağını aparanda dəyirmançı tərəfə də qanrilimalı olmuşdu:

– Axşam üst-başının ununu çırpıb, bir biz tərəfə gəl. Dost gəlişinin şadyanalığını bərabər eləyək.

Xaliddinin məclisinə sədr Nəsibin özü də burymuşdu. Dəyirmançı Mustafəli üst-başının ununu çırpıb gələnə, Xaliddin şısləri köz üstə düzənə kimi, mətləbinin şisini, kababını yandırmadan qonağı səhbətə tutmağa başlamışdı:

- Eşitdim, dəmirçiliyin var. Sənin kimisinin birini bu iki Əskipara göydə axtarır. Ürəyincə olsa, yerimiz də var. Bir zaman bir urus azıb gəlmışdı, dəmirçi kürəmiz ondan yadigarıdır. Batmışın, demə, ustalığı varmış, dəmirçiliyi yox. Kürəm əmələ gətirməyə gətirdi. Köşə salanda xamlığı üzə çıxdı. Əlini, kirpiyini yandırıb o qaçan oldu.

- Məndən olsa, canla-başla qalib kürənizi körük'lərəm. Amma özümün, necə deyərlər, bir az yelçəkənim var. Xaliddinə hər şeyi danışaram, o da sizə söyləyər. Məsləhət bilsəniz, qalar, Allahıma şükür, size də dua eləyə-eləyə hər iki kəndin işinə yarımağa çalışaram.

Səhərisi əsgərlik yoldaşı Xaliddinə başına gələnin altına daş-kəsək düzəndən, üstünə bərbəzək qoymadan necə var, elə danışdı. O da mətbəbi bir az qurdalamalı oldu.

- Bəs kəndinizin ağızipeçatlı bir ağsaqqalı yox idimi, yanına gedib hər şeyi olduğu kimi danışaydın. O da həmin məsələyə ağsaqqal möhürünu vurub, xitam verəydi.

Demə, Məhəmmədlə rəhmətlik Məmmədşah hər ikisi Əsmət adında bir qızı istəyirmiş. Əvvəl-əvvəl onun üstə qılınc-qalxana çıxdıqlarının bütün kənd şahidi olubmuş. Sonra qız seçimini Məhəmməd tərəfə eyləyəndə, Məmmədşah onunla barışmali olmuşdu. Bu barışqandan el-oba xəbər tutmamışdı, həmin bədbəxt hadisə baş vermişdi.

Xaliddin onun əlindən dəmirçiliyin gəlib-gəlmədiyini də öyrənmək istəmişdi.

- Ayə, bizim dərəmiz indiyə kimi dəmirçi sarıdan yarımayıb. Əsgərlikdə aşpzəlq eləyirdin, dəmirçiliyin hardan çıxdı?

- Nəsillikcə dəmirçi olmuşuq. Soldat paltarımı heç soyunmamış özümü dəmirçi atam Şıxkərimin böyrünə verdim. Neçə il tər axıdib, halallığım aldim. Özünükünün böyründə bir kürə də mənimcün yaratdı. Axıra yaxın sənətin başını buraxmalı oldum.

- Elə niyə, dəmirçiliyin nəyi pisinə getdi?

- Əsmətdən oldu. Əmisi Axtı da Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun müdürü idi. Orda oxumağımı istədi.

- Onda qorxusu yoxdu, ikicə gündə aqronomluğunundan siyrlilib, yenə dəmirçi baba olarsan. Səninkı çətini körüyünü basana kimidi. Bir-iki günə əlini isidib dədən-baban kimi yenə dəmirçi baba olacaqsan.

Elə səhərisi Xaliddin baş-başa verib sədr Nəsibə əsgərlik dostunun başına gələnləri söylədi. Onun ağızının, dostunun bəxtinin açılmasını göz-

lədi. Nəsibin də sözleri obaşdanın dan yerinin qırmızısına çekilməyə başladı.

- Səhər-səhər bu yazığın dərdi qanımı qaraltdı. Heç nədən yiğvalı yava gəlibmiş. Amma Allah onu özü bizim kəndə çıdarlamaq istəyibmiş. Bundan sonra dartınib hörüyüni qırsa da, bundan qırdı-qadı olmaz. Amma bir məsələ var, bu ləzgilər qızır ilan kimi bir şeydilər.

Kefi kökəlmış Xaliddin bostan gözətçiləri Müsəllimin qarızlarından bir-ikisini Nəsibin qoltuğuna verməyə hazırlaşdı.

- Bəs məsləhətin nədi, a başbiləniz?

- Bunun adını, familini dəyişib əskiparalı eləməliyik, səninkı o olacaq ki, onun tərs damarını kökləyəsən. Bu sünnü ləzgiləri çox vaxt xam at kimi yəhərləmək çətin olur.

- Tütalım, razılaşdı. Bəs kənd-kəsək...

- Sənin yadında olmaz, o vaxt ağızının seliyi axan zamanlarda, kəndin yetim-yesirindən beş-onunu Ceyrançöl yetimxanasına verdik, o traktorcu Usuf kimi qayıdanı oldu. Çoxunu hökumət Bakıya sənət məktəbinə göndərmişdi. Xəbər-ətərləri itdi, batdı. Kənd sovetinin dəftərində adları olmamış olmaz. Birinin adına bunun sənədlərini hazırladarıq. Kəndə də hay salariq ki, şəhərdə azmiş balalarından biri qayıdib gəlib.

Xaliddin bu dəfə Müsəllimin qarızlarından lazım olmadı. Sözləri Ali bulağının suyu kimi ürəyinin gözündən süzüldü:

- Başın dədələr başıdı, mənim bu kal başım haqqı.

Xaliddin əsgərlik dostunu, Nəsib də Ceyrançölün sənəd verənlərini razı saldı. Bir neçə gündən sonra Məhəmməd Şıxkərim oğlu Qazıməhəmmədov dönüb Əskiparalı Meçəlin yurdda tək qalmış (ona görə də Ceyrançöl yetimxanasına verilmiş) oğlu Qədəmşah oldu. Və Əskiparaya da hay düşdü ki, Meçəl oğlu Qədəmşahı axır ki, şəhərdən doğma kəndləri çəkib gətirə bilib. O da öyrəndiyi sənətlə doğma şenliyinin işinə-güçünə yarayacaq.

Əskiparalılar həyatın dəmirçi kürəsində, onun istisi, soyuğu ilə bərkimiş bir yerlilərinin dəmirçi kimi ocağını qalayacağından məmənun qaldılar. Növbəylə onu qonaq çağırıb ayağı altda çəpişdən, toğludan kəsməyə başladılar.

Az müddətdə də dəmiri muma döndərən eloğlularının əlinin qızılığının şahidi oldular.

Bir müddət sonra Xaliddin əskiparalı eyləyə bildiyi əsgər yoldaşının gələcək taleyiylə də məşgul olmağa başladı.

– Sənin bu şenliyə ayaqaçdin ən çörəkli, bərəkətli yerimiz, dəyirmanımızdan başlayıb. Necə deyərlər, cünki oldun dəyirmançı...

Sözünün arxasına gözünün müjdəverici parlətisini qoşmuşdu.

– Raz ki, dəyirmançı olduq, mətləbinin arxasını üyüt gəlsin.

– Biz su sonrası kimi alyanaq, gülyanaq ayrım qızlarımızı heç bəyənib qonşu Abbasbəyli, Alpond, Çaylı tərəflərə də gəlin köçürmürük. Bu gün-sabah Əskipara toylarının qara zurnası işə düşəcək. Deyirəm, səni də böyrümdə əyləşdirim, toyarda gözaltı bizim su sonalarına baxasan. Bəlkə, onlardan da sənə quşu qonub alma atanı oldu. (Demə, ayrım toylarında belə bir adət də varmış. Ərlik qızlar bəyəndikləri subay oğlanlara alma atırmış.)

– Tütəlim, mənə gülümsəyən qız tapıldı. Mən də ona almamı atdım, gəlini qaldığım quş damınamı gətirəcəyəm (Məhəmməd – Qədəmşah hələlik bir zamanlar qoruqcu Nəcəfin dəlləklik elədiyi balaca taxta evcikdə qalırdı. Ora qollarını bükbüb, güclə sıçırdı).

Sakitcə söylənmiş həmin kəlmələrin əks-sədəsi əlüstü sədr Nəsibə də çatdı.

– Başında bir fikir Hərəm tərəfdən uçub qonub, bilmirəm, el-oba nə deyər. Çopur Usufla, Hasanla, Müsəllimlə ağız-ağıza verib gərnəşməli olacağıq.

– Dəmirçiyə bir koma tikməyə daşı, kərpici səhər-səhər bürüşüklərini güclə açan ağısaqqalarımızı daşıyacaq?

– Yox, a batmış, hazır ocağa köçürmək istəyirəm. Hərəm üstdəki Cəfərin viran qalmış evinin işığını yandırmaq istəyirəm.

Cəfər müharibədə düşmən gülləsinə, atası Hasanağa, anası Salatın da onun gullədən betər dərdinə tuş gəlib o dünyalıq olmuşdu. Cəfərin gəlin gətirəcəyi Hərəm üstdəki ev də yavaş-yavaş kənd əhlinin gözündə bir nəslin həmin ev boyda məzar daşına dönmüşdü. Həmin mətləb Xaliddinə gedib gəlməyən Cəfər kimi kənd oğullarının müqəddəs sükutunu yaşadası oldu.

– Mənim başım belə kollara girən deyil. Bu məsələ bu gün-sabah katib stolunda əyləşə biləcək Nəsib qağalıqdır.

– Gənəşmək lazımdır. Gənəşilən don gen olar, söyləyiblər.

Kəndin ağısaqqalı, qarasaqqalı sədr Nəsibin təklifini bəyəndi. O da ağısaqqallarla bərabər, dəmirçi Qədəmşahı yanına salıb viran ocağa gətirdi. Qapı-pəncərəsinə vurulmuş çarpez taxtalar

bir nəslə çəkilmiş dağları yada salırdı. Burda da bir xeyli yaslanası oldular. Hamını qaramatından Nəsib çıxarası oldu:

– A Xaliddin, maşından montirovkanı gətirib qapının taxtalarını sök.

Qapı açılanda qabaqlarına fişqirib bir ilan çıxdı. Belə bir qızıl lenti kəsib içəri girməyin müşküllüyünü hamısı başa düşdü. Bu çətinliyi üstələməkdə Müsəllim sinəsini qabağa verməli oldu:

– Ocaq ilanı, işiniz olmasın. Qədəmşahı özü içəri buraxmalıdı. Bizim dərədə ovsunu da yoxdu, onu Ceyrançöl bazarına aparmaq lazımdı. Orda qaraçı Həsənin peşəsi Ceyrançöl uşaqlarını ovsunlamadı, Ceyrançöl bazarı yenə qaynar qazana dönmüşdü. Müharibə çətinliyinin ilan deşiyindən çıxa bilən camaatın ayağı yenə alış-verişinə açılmışdı. Bazar başında, Ceyrançöl qulluqçularının boynunun qalstuku kimi boğazının ilanı olmayan qaraçı Həsəni tapdilar (qaralığına görə adı qabağına həmin kəlmə qaramatını salmışdı). O da ilan dilindəmi, əjdaha ləhcəsindəmi bir-iki kəlməsini oxuyub Qədəmşahi ilan təhlükəsindən sığortaladı.

Geri döndükləri zaman bazardakı ilanın simaricini “atmış” ocaq ilanı Qədəmşahı içəri buraxıb, öz dəliyində onunla qonşu yaşamağa razılığını verdi.

Qədəmşahın kiməsə alma atmasına ehtiyac qalmadı. Cəfər adlı kəndin bir nakam balasının işığını yandırmış oğlanı kənd qızlarından, – həm də gözəğəlimlilərdən bəyənən tapılmışdı. (Hərəm qənşərindəki, kəndin gözdağına bənzəyən evin qaramati uçurulandan sonra yanın işıqdan hamiya pay düşə bilmişdi. Həmin nurdan ərlik qızlar da şöləsini almışdı.)

Əsgərlik dostu Qədəmşahı müstuluqlayası oldu.

– Tüfəngsiz-zadsız durnanı gözündən vurmusan.

Dostunu intizada saxlamayıb, şikarına keçidi:

– Sədrimizin qardaşı qızı o gün bir-iki zirzə sıfariş verməyə yanına gəlibmiş. Bu dəfə həm də gözlərini körük kimi basa bilib ürəyinə od salmışan.

Həmin qızı yadına sala bildi. Əl saxlayıb arxasında xeyli baxası olmuşdu. Ürəyindən keçirmişdi də: kaş yolunu bir də buralara salayıdı. Bu dəfə qapı açmağa açar kimi bir şey sıfariş verəydi. (Bəlkə, mənə də bəxt açılıydı).

- Bizim bağça müdirəsidir. İndiyə kimi bir cavana yan verməyib.

- Məni bəyəndiyini sən Xaliddin hardan bilden?

- Arvadım Suğra yanında işləmirmi? Ona deyirmiş ki, bu dəmirçimiz heç bizim cavanlara oxşamır. Ağır taxtalı, bişmiş cavandı.

...Ağır taxtalı oğlanın bəylik taxtı da quruldu. Qandaşı qızının toybabası Nəsib özü, oğlanın şah qardaşlığı Xaliddin oldu.

Tale Samur sahilində Əsmətindən ayırdığı oğlana Çağaz ətrafında Qərənfil kimi bir su sonrası qismət elədi.

Keyf məclislərinin birində Xaliddin dostunun buludlanmış gözlərinin yol çəkdiyini gördü. Əvvəl əli, sonra da sözüylə qidixlamağa çalışdı.

- Bu nə mışmırıq sallamaqdı. Cıdırda kənd cavanlarını döşləyib ən gözəl qızı sahib olmusan.

- Eldən-obadan ayrılmak elə də asan şey deyil. Özümdən asılı olmayaraq qərəbsəyirəm. Sayəndə ev-eşik olmuşam, belə bir xoşbəxtlik yatsam, yuxuma da heç gəlməzdi. Amma həndəvərimə dəmirçi kürəmdən bir az böyük, bəlkə, Əskipara dərəsi boyda bir dairə çəkilib.

- Ayə, bundan sonra ora adamlarınız bir yana, heç dədən, cicin də Əskiparaya gəlib çıxa bilsə, səni bizimkilərdən ayıra, seçə bilməz, a Meçəl oğlu Qədəmşah.

- Hərdən ürəyim qubarlanır. Görəsən, günlərin bir günü oralara sari, Sudura Çağdaşın qasından kənardan da olsa baxa biləcəyəmmi?

- Elə baxacaqsan, istəsən, lap Müsəllim babanın durbinini də alıb verərəm, adamlarınızı yaxşı seçə bilməyin üçün.

Əskiparada, Meçəl oğlu Qədəmşah kimi, ətrafinə çəkilmiş kürə içərisində ömrünü sürən doğma obasından, əsil-nəcabətindən uzaq düşmüş qəribin gözlərinin işığı iki balası dünyaya gəldi. İlkini, - qız balasının adını Əsmət, ikincisi, - oğul qırığınıninkini Qismət qoydu. Qismətindən nə qədər razi olsa da, üzünü qoğma yerlərdən döndərə, oradakı ömrünü ilansayağı qabıq kimi qoya bilmədi. Hərdən özünü az-maz ona obalarını xatırladan Vətən bulağının (onların dərəsindəkinin adı Qazan bulağı idi) verib sevdiyi bir ləzgi mahnısını pəstən oxuyurdu.

İllər ötdükçə hazır məhsullar yolunu Əskiparaya da salıb Meçəl oğlunun dəmirçi kürəsini bağlatmışdı. Nəsib onu səriştəsinə inanıb aqronomluğa keçirmişdi (düzdü, bir müddətliyə kursa getməli olmuşdu.)

Hər Novruz Əsməti arpa, Qisməti buğda boyda böyüyə-böyüyə atalarını, özlərindən xəbərsiz içərin düşdüyü kürədən çıxarmağa başlayırdı. Əvvəlcə külfətiylə bərabər ayağı Ceyrançölün mərkəzinə açıldı. Rayon torpaq şöbəsinə müdir keçmiş Nəsib ərsəyə çatdırıldığı Qədəmşahı yeni idarəsinə şöbə müdürü gətirdi. (Nəsibin yeni idarə maşınının sükanı arxasına da Xaliddin keçmişdi). Onların Ceyrançöl mərkəzində də işiqları yandı.

Əsmət orta məktəbi qızıl medalla bitirdi. Bakıya, Tibb Universitetinə qəbulə hazırlaşdı. Dairəsini Bakıya qədər genişləndirməkdən çəkinən Qədəmşah uşağı arvadı ilə şəhərə yola salmaq istədi.

- Burdan mən yola salacağam. Vağzalda da o birisi əmin Fərhad qarşılıyacaq.

- Başa düşmürəm, niyə qızımızı ürəkləndirmək istəmirsən. Ayağını qoysan, elə bilirsən ki, canavara, ayiya dönüb Bakı səni yeyəcək.

Və nəhayət, kürəsi Xəzər sahilindəki şəhərə kimi böyüdü. Şəhərə heyran olmuş qızının sözləri onun da ürəyindən xəbər verdi:

- Kaş Nəsib əmimi Bakıya irəli çəkəydilər, o da yenə bizə də gün ağlayıb buralı edəydi.

Bir il sonra da oğlu hüquq fakültəsinə qəbul oldu. Arvadı ilə məsləhətləşib uşaqlara ev tutası oldular.

Kürəsindən mərkəzə qədər çıxa bilməsi Qədəmşahı ürəkləndirdi. Üzünü, gəncliyini qoyub gəldiyi yerlərə doğru çevirdi. Mütləq o ətrafındakı kürəni yarib çıxmali idi. Yolunu doğma yerlərə salıb uzaqdan da olsa, oraları seyr etməli idi. Axı o, qəsdən özünü söndürməmişdi. Dostu Məmmədşahdan onun etdiyinin əvəzini çıxmaq istəmişdi. (Məmmədşah bir dəfə onu itələyib Samur çayına salmışdı. O da suyu süzülə-süzülə sözlərini də and kimi süzəsi olmuşdu).

- Borc olsun, mən də səni Samurda çımdırıcıyəm. Həm də suların şaxı sınan zamanlarda ki, dişin-dişinə dəysin.

Məmmədşahı çaya itələyəndə başının daşa dəyib, ömrünə son qoyacağını, onu ömürlük başdaşlı edəcəyini bilməmişdi).

Qədəmşaha çevrilmiş, həmin ömrü boğanaq kimi yaşamış adam artıq dözə bilmirdi. Gözü qabağına düzəltdiyi kürəsindən çıxan əşyaları gətirirdi. Onların özünü də al-qırmızı boğanağından çıxarmaq üçün suya atırdı.

Hökəmən o da özünü Samura yetirib, onun sularına atılmalı idi. Çünkü yaşıdagı illər də onu düşdüyü kürədə o ki var döyüb, qıpçırmızı Qədəmşaha çevirmişdi.

Sinəsini deşən arzusunu can sirdası Xaliddinə söyləmişdi. Bu fikir Xaliddinin ürəyincə olmamışdı.

- A qıvlasız, oralarda indi səni heç doğma dədən, nənən də tanımaz, burax başını.

- Yox, mütləq gedib ağırlığımı, uğurluğumu Samura töküb qayıdacağam.

...Qədəmşah Samur sahilinə yetişə bilməşdi. Həm də orda bir anlığa ləzgi Məhəmmədə çevrilməyi bacarmışdı da. Amma sonra.

Kaş özünü Samura başı üstə atmayaydı. Dostunu qurban verdiyi yerdə öz ömrünü də axıtmayaydı.

Nəsibə işçisi Qədəmşahın meyidinin Samur çayından çıxdığını xəbər verdilər. Xaliddinlə məsləhətləşdi:

- Nə deyirsən, Əskiparaya gətirib burdamı dəfn edək? Ya dədə-babasının böyürlərindəmə?

- Özü oraları istəyirdi. Dədəsi Şıxkərimin böyrünə çatmağa can atırdı.

...Sudur qəbiristanlığında, rəhmətlik Şıxkərimin qəbrinin böyründə bir məzar da doğuldu. Orda kürəsindən çıxıb soyumuş, Qədəmşahlığından ləzgi Məhəmmədliyinə qayıtmış bir adam əbədiyyətinə qovuşmuşdu.

Kənd adamı çox nadir halda bir ölümə sevinən kimi oldu. Bunu heç qara bayram da hesab eləmədilər. Obanın itkin bir övladı geri dönmüşdü. Bir həsrətli ata gorunda da olsa oğlu ilə qovuşa bilmişdi...

ÇƏRÇİVƏ

Son günlər içinə düşdüyü dünya Sədulla üçün dairəliyindən (yəni küre şəklindən) çıxıb da çərçivəyə cevrilmişdi. Həmin günlərdən də onun özünün həyatı çərçivə arasına düşmüşdü. Dolanışışı ucbatından həyat tərzini dəyişməsi həmin çərçivəni yaratmış, bu gün-sabah alimlik dərəcəsi almağa hazırlaşan Şərqşünaslıq İnstututunun kiçik elmi işçisi Sədulla Əhədulla oğlunu öz dörd künçünün arasına salmışdı. Əslində, həmin çərçivənin memarını Sədullanın qonşusu molla Qaraxalı da hesab etmək olardı (dəliqanlı vaxtlarının xətalarına görə həbsxanaları özünə çərçivə ünvan eləmiş həmin yekəpər oğlan axırıncı həbsində Allahın yoluna gələ bilməşdi. Həmin yolu da ona kameralarına düşmüş bir din adəmi göstərmışdı. Pullu mollalar yetişdirdiyinə görə həbsə düşmüş həmin adam vaxtını boş keçirmə-

mək və vərdişini paslandırmamaq xatırınə yekəpər cavava ilahiyyat dərsi keçməyə başlamışdı. Hafizəsi çox yüklənməmiş yekəpər şagird də hafizinin söylədiklərini tezbazar hafizəsinə nəqş eləyib, mükafat kimi ondan öz molla adını da şifahi diplomvari qazanmışdı. Burnunun üstdəki klobya şəklində və lobya boyda xala görə müəllimi ona molla Qaraxal adı qoyub, söyləmişdi: Bu ad yadlaşdırarda tez qalib müştərilərini artıracaqdı.)

Qonşusu arıq, quru gəncin ərəb dili üzrə elmi işçi olduğunu biləndən sonra ona doğru ilk addimını molla Qaraxal atmışdı. Bilmədiyi mətəbləri izahlı şəkildə Sədulladan öyrənməyə çalışmışdı. Oğlanın maddi sıxıntılarının şahidi olduqdan sonra da təklifini eləməyi qərarlaşdırılmışdı. Bunu Sədullanın kirayədə qaldığı evin sahibi, hamam ocaqcısının son sözləri də, bəlkə, sürətləndirmişdi. Həyətdə Sədullanı cənəsi altda salan adamın acıqlı sözlərini kirayənişinin başına carlanan bir tas qaynar hamam suyu hesab eləmişdi:

- Quru bəy, bu dəfə də kirayəni gecikdirsən, başını evimə soxa bilməyəcəksən. Arxana təpiyim dəyəcək.

Qaraxal əvvəl oğlana yardım eləmək fikrinə düşmüşdü. Sonra su tökməklə gəncin quyusunu sulu eləyə bilməyəcəyini anlayıb, təklifinin ağızını açmış, onu aydınlığa çıxarmağa çalışmışdı.

- Sənə bir məsləhət verəcəyəm, amma xətrinə dəyməsin.

Sədulla yaxşı tanımadığı bu adamın yonulmamış sözləriyle burnunun üstündəki qara xali üzərinə salacağından qorxmuşdu.

- Savadınla məni kimi oxumamış molların yüzünü cibinə qoya bilərsən. Sən də başla molalığa, cibinə bir şey girsin, Allahın qaceqarı da həftə səkkiz sənə girişməsin.

Həmin sözlər qarışındakını qəbiristanlıq sükutuna qərq etmişdi. Bunu anladığından Qaraxal onu yasdan çıxarmağa hazırlaşmışdı.

- Dost-tanışın görməsin deyə, səni ətraf kəndlərin qəbiristanlığına apararam. İşin əvvəli çətin olur. Ayaqaçınızı özüm eyləyib, bütün günü yanında olaram.

Həmin sözlər Sədullaya məşhur bir misalın əvvəli şəklində verilmişdi: adın nədir, Daşdəmir?

Xeyli düşünüb-daşındıqdan sonra Sədulla yumşalmış şəkildə Qaraxalın qarşısında dayanmışdı. O da elə həmin gün, libası üstdən xəcalət donu da geyinmiş qonşusunu Nardaran qəbiristanlığına gətirmişdi. Əlindəki kiçik çamadani açıb molla libası geydirməyə hazırlaşmışdı.

Elə həmin gün Sədulla ilk müştərisiyə onun dünyasının son mənzili başında qara çərçivəsində görüşüb və vidalaşmışdı. Və həmin gündən dünya onun üçün dairəliyindən çıxıb çərçivəyə dönməyə başlamışdı. Molla Qaraxal xəcalət təriylə bütün bədəniylə vidalaşlığı mərhuma bir növ ağlayan gəncin özündən çox sözünə fikir vermişdi. Gözünün biri onda, biri də yas əhlində olmuşdu. Oğlanın təmkinli ahənginin müşayiətiylə ağıllı, məntiqli sözləri məclis əhlinin ürəyinə yol tapa bilməşdi. Məclisdə bəzi yaşılılar suallarıyla gənc mollanı imtahana çəkməli olmuşdu. Həmin sınaqdan üzüağ çıxan Sədullanın adını soruşanlar da tapılmışdı. Bu yerdə oğlunu tək buraxmayıb, sağında əyləşən Qaraxal sinəsini qabağa verməli olmuşdu.

– Molla Sədi...

Məclis sonrası, tərdən qabıq qoymuş Sədulla xeyirxahından soruşmali olmuşdu:

– Adımı niyə yarımcıq dedin?

O da özünün türmədəki mallalıq müəlliminin sözlərini təkrar eləməli olmuşdu:

– Molla Sədi daha yaddaqalandı. Sənə xeyli müştəri qazandırı bilər.

Elə həmin gün növbəti müştərisinin də ünvanını alıb, növbəti qara çərçivəyə düşənlə vidasına hazırlaşmışdı.

Sədulla əslən Ceyrançoldən idi. Dünyanın girişinə qədəmlərini həmin mahalın Astanbəyli kəndindən basmışdı. Ömür yolunda üzü kəndlərindən az gedib – üz gedəndən sonra dünyanın çıxış nöqtəsi sayla biləcək bir yerinə gəlib çatmışdı. Ehtiyac ucbatından gəlib çatdığı həmin yerdə insanları son kərə qara çərçivələrində görür, sonra da həmin çıxış qapılarından o birisi dünyalarına yola salındı.

Astanbəylidə dünyaya gəlişinə (ömür ezamı yəsintə) möhür vurulan Sədulla Ceyrançöl mahalının gözəl dərəsinin müqəddəs bir kəndində gözünün və özünün dilini aça bilməşdi (əvvəl-əvvəl ona görə gözünün ki, ətrafindakıları görməyə başlamışdı: anasını, atasını, inəklərini, itlərini, pişiklərini. Sonra dili açılmağa, onların adını söyleməyə başlamışdı: ana, ata, pişik)... Sonra yolu kənd bağçasına, məktəbinə düşmüş, əlləri qələmlə dəftərdə, təbaşirlə yazı taxtasında dil açmağa başlamışdı (bu da əvvəl gözüyle gördüklerinin, sonra diliylə söylədiklərinin adlarını yazmaqdan ibarət olmuşdu).

Sonra məktəbdə Cabbar adlı dost tapmış, birinci sinifdən onuncuya kimi bir partada oturmuşdular. Həmin köhlənlərini çapa-çapa da ilk

təhsil illərinin mənzili başına çatıb attestat sahibi olmuşdular. Elə həmin il kəndlərinə gəlmış bir alim onların hər ikisinin yeni dil aşmasının səbəbkəri olmuşdu. Kəndlərindəki məzarlığın köhnə başdaşları üzərindəki yazıları oxuyub dəftərinə köçürən həmin adam ona maraqla baxan uşaqların heyrətini ətrafdakı alabaxtalar kimi uçurmağa çalışmışdı:

– Mən şərqşünasam. Kəndinizin məzar daşları üzərinə, məşhur şair, ocaq sahibi Seyid Nigarinin misraları nəqş olunub. Onları toplayıram.

Həmin adam da ömürlərinin astanasında olan gənclərin üzünü şərqşünaslıq fakültəsinə çevirməyi bacarmışdı.

Astanbəylidən xeyli aralıda dəmiryol vağzalı vardı. Bu həndəvərin uşaqlarının yolu ali məktəblərə həmin vağzaldan düşürdü. İmtahanlar yaxınlaşan zaman harda olursa-olsunlar, qulaqlarına həmin vağzalın sərnişin qatarlarının fiti gəlib çata bilirdi.

Demə, şərqşünaslıq fakültəsi hələm-hələm gəncin yemi deyilmiş. Elə ona görə də həmin qatarların çağırış fitiyə iki il səfərbər olub Sədulla və İbad kəndə üzüqara qayıdası olmuşdu. Ən axırda ikiillik əmək stajları hesabı istəklərinə çata bilmışdilər. Sədulla ərəb, İbad fars fakültəsinə daxil olmuşdu.

Sonuncu pillədə baxtları gətirmiş. Əla oxuduqlarına görə hər ikisini birillik dil təcrübəsi keçmək üçün ixtisaslarına uyğun ölkələrə göndərmişdilər. Sədullanı İraqın Kərbəlasına, İbadı Əfqanistanın Cələlabadına.

Həmin təyinatı İbadı həyətində kirayədə qaldığı falçı arvadın həm ev kirayəsindən, həm də evliliyi səmtinə cadu-pitisindən xilas eləmişdi. Falçı günlərin bir günü müştəriləri üçün dualarını ərəb əlifbası ilə yazdırdığı oğlana guya haqqını ödəmək istəmişdi.

– Şəhərdə irayonluların evlənənlərini saxlayıb iş verirlər. İstəsən, qızım Nazxanımla zaqsa gedib rayonların palçığından canını qurtararsan.

İbadın alnında dədə-baba yadigarı, iri, qara gənəvari bir xal vardı. Həmin xalı babasının atasına, onun da oğluna miras kimi verdiyi bütün kənd bilirdi. Həmin miras İbadın alnında şəklini dəyişib böyük gənəyə bənzəmişdi. Onu tanıyanlar oğlanın alnına gənə yapışdığını zənn edirdi.

Falçının niyyeti baş tutmayanda qızı tərəfdən hayfini qarğışlarının ağızını açmaqla başlayıb, oğlanın bəxtini bağlamağa çalışmışdı. Dənizdə, dalgalı gündə, az qala batanda onu son anda xilas etmişdilər. Keçirdiyi təşviş alnindakı gənəvari xalın bənzərini ürəyinə də salmışdı.

Xarici ölkələrdə təcrübəsini bitirən dostlar ağ və qara nailiyyətləriylə dönmüşdü. Müqəddəs Kərbəla ziyarəti sonrası Sədulla adının qarşısına "Kərbəlayı" rütbəsi də qondurmuşdu.

Əfqan mücahidlərlə çarpışmada tərcüməçi işleyən İbad da öz payını almışdı. Əsgərlərlə bərabər minaya düşmüş, güclü əsəb böhranı keçirmişdi. İlin bəzi aylarında oğlanın əsəbləri tügyan edib, onu Maştağadakı əsəb xəstəxanasına salırdı. Oğlan da pul yiğib Almaniyada müalicə almaq istəyirdi. Həmin müalicə sonrası falçı qarğışı ilə alnından ürəyinə düşmüş gənədən xilas olmaq istəyirdi. Falçının qarğışının hələlik ikisinə tuş gəlib, iki dəfə, az qala ömrünü itirməli olmuşdu. (Arvadın cadularıyla bərkitdiyi qarğışlar belə başlayırdı: Səni görüm suda yanasan, odda alovlanasan.)

...Sədulla da, İbad da xaricdə təcrübə keçərkən boğazlarından kəsib, bir xeyli məbləğ qənaət edə bilmışdı. Həmin pulla da hər ikisi kooperativ mənzilə yazılmışdı. Tezliklə öz ocaqlarına daşınıb, öz işıqlarını yandıracaqları günü səbirsizliklə gözləyirdilər. Həftə sonlarında görüşüb şəhər kənarındaki gələcək ünvanlarına tamaşa etməyə gedirdilər. Sonra da binanın verdiyi qürur hesabına özlərini yaxınlıqdakı balaca, xudmani kafeyə verirdilər. Onları hər şənbə (və ya bazar) görməyə adət eləmiş kafenin bütün vəzifələrinin sahibi (həm müdürü, həm aşpazı, həm də xörəkpəylayanı) ürəyindən keçirirdi – qoşa alabaxta uçub gəlir. Onlar da hər dəfə kafeyə yaxınlaşanda ürəklərindən keçirdiklərini dillərinə gətirib yaddaşlarının tozunu silməyə çalışırlılar.

– Mənim Kərbəlayı olduğumu nəbadə, biriki badə sonrası dilindən qaçırasan...

– Sən də mənim kantujni olmağımı.

Günlərin bir günü Sədullanın dostunun səhəti barədə dilindən nəsə qaçırmaga ehtiyac olmamışdı. Bir iş yoldaşı ilə xeyli içdikdən sonra İbad falçının üçüncü qarğışına tuş gəlməyə başlamışdı. Elmi işinə kömək elədiyi, həmin hesaba ağ boğazını yaşıladığı adama tikanlarını batırıb, onu səksəndirməyə başlamışdı.

– Müdafiəmə bir həftə qaldı, bunu da mənim sağlığıma içək.

Kömək elədiyi adamın İbadın böhranının bu dəfə tez başladığından xəbəri olmamışdı (bunu hər il birinci özü hiss eləyir, onun sağsağanlığı ilə də birinci dostu Sədulla xəbər tuturdu).

Oğlanın cavabından dostu bir şey anlamamışdı.

– Biri də artacaq.

Əvvəl nəyin birinin də artacağını soruşmaq istəməmişdi. Sonra həmin kəlmələri sağlığının tərifi tərəfə yozmuşdu (dostunun, – alimin biri də artacaq, – demək istədiyini fikirləşmişdi).

– De, de gəlsin, görək nəyin biri də artacaq?

Həmin an İbadın xəyalı Şixli ətrafında olmuşdu (hələlik Astanbəyliyə çatmamışdı). Gözü qabağına Şixli irəmələrindəki eşşəkləri gətirmişdi. Kaş həmin an dostu sualını bir də təkrar etməyəydi, o da ürəyindən keçirdiyini dilinə gətirməyəydi.

– Məmmədcəfər müəllimin Əliquluya dediyi sözlər yadına düşdü.

Sağlıq iştahasına İbadın qarşısındaki adam kaş "tət" deyəydi. Onsuz da qarşısındakının dəyişməyə başlayan halından dalağı sanmışdı.

– Əliqulu qırmızı adamı. Amma Məmmədcəfərə qızarış-bozara bilməz.

– Vəzifəli bir adamın qızını müdafiəyə buraxdığı zaman üzünə ağ olmuşdu. Demişdi, professor, sizin bu qədər liberal olduğunuzu bilə bilməzdim. Bu nə...

– Məmmədcəfər müəllim nə demişdi?

– Qulu xalqımızın bir qismi neftçi ulaqdı, bir qismi də pambıqçı ulaq, qoy bir qismi də...

Bu dəfə gözü Şixlida olduğundan ulaq sözünü əvəzləmişdi.

– Qoy bir qismi də alim eşşək olsun.

Alimliyinə bir həftə qalmış adam bunu gözləmədiyindən içdən doğulmuş, üzdən boğulmuş əcaib səs çıxarmalı olmuşdu.

Demək, mənim simamda alim-eşşəyin birinin də artacağını söyləmək istəyirsən...

Hələ də İbadın üzr istəməsini gözləyib, xoşagəlməz səhbəti ört-basdır etməyə çalışırdı.

– Məntiqin düzəlib, düzgün nəticə çıxara bilirsən.

– Məndən borc aldığı onluğu qaytar.

Onluğunu cibinə basıb, ağızından adı çəkilən heyvanın bir neçəsini çıxarmağa başladı.

– Bir eşşək sənin baban, birisi atan, o birisi də özünsən. Eşşəklər nəslinin sırası.

Bax burda artıq ağlı İbadı idarə etməyi bacarmadı. Süfrədəki şüşəni var gücüylə bir həftə sonrası alım olacaq adamın deyil, gözü öünüə gətirdiyi Şixli eşşəyinin başına vurdu.

Həmin yerə iki maşın gəldi. Təcili yardım al-qana qərq olanı xəstəxanaya, milis maşını İbadı təcridxanaya apardı.

Başına şüşə dəyən cavan ciddi beyin xəsarəti almışdı. İbadı ağır məsuliyyət gözləyirdi. İşlədikləri institutun direktoru, müharibə qəhrəmanının köməyiylə onu həbsxanaya deyil, dəlixanaya göndərdilər. Yenə də həmin adamın köməyiylə qapıya yaxın iki adamlıq palataya saldılar. (Dəlixananın bir tərəfində cinayət işlədənlər düşürdü ki, onların qapısı çox vaxt qifilli olur.)

İbadın otaq yoldaşı köhnə vəzifə sahiblərindən idi. Onu oğlanın elmi rəhbəri otağa sakin götürməsinə güclə razı salmışdı. Həmin adam da razılığını bütöv verməmişdi.

- Bir-iki gün o tərəf-bu tərəfindən özünə, bir-iki gün də içini oxumaq üçün sözünə, gözünə baxacağam.

Elə birinci gündə sınağına başlamışdı (həmin imtahanı zamanı da müstəntiqə, həkimə və xəstəyə dönə bilməmişdi).

- Mən həqiqi xəstəyəm, yatdım, gərək səssəmir eşitməyəm. Vaxtsız oyandım ki, səhərə kimi gözümlə kotan əkməliyəm. De görüm, xoruldamağın, sayıqlamağın varmı?

- İkisindən də azadam.

- Bura hansı dəliliyinə görə düşmüsən?

- Əfqan veteranıyam. Sinirlərim orda pozulub. Özümü saxlaya bilməyib, birinin başına araq şüşəsi vurmuşam.

Bu sözlərə bir az hırıldayıb, əfqan veteranına bəraət vermişdi:

- Bunu düşmənlərin ayağına yazmaq olar. Mücahidlər döyə-döyə başını xarab eləyiblər.

Sonra içində mənfəəti gizlənmiş məsələyə keçmişdi:

- Özündə böyüklərə hörmətdə, qulluqda necəsən?

İbad başa düşmüdü ki, onu özünün əlburuqçusuna çevirmək istəyir. Belə dar məkanda əziyyətli buyruq verə bilməyəcəyini düşünüb, onu xoşhallandırmağa çalışdı:

- Biz ceyrançöllülər özümüzdən böyüklərə qulluq eləyə-eləyə böyüyürük.

Vəzifə böyüklüyünü itirib bədən yekəliyini saxlamış adamın imtahanından yaxşı çıxmışdı. Üstəlik, onun rəğbətini də qazanmışdı. Ürəyindən

keçirmişdi: bu quzubalanı gərək buranın canavarlarından qoruyam.

Dostunun başına gələnlər Sədulla üçün günəşli günlərdə qara buludların ildirimindən betər olmuşdu. Həmin dar ayağında ondan köməyini əsirgəməməyə çalışmışdı. Elə ona görə də qonşusu molla Qaraxalın təkifiylə razılaşıb, rəhmətə gedənləri (qara çərçivəsinə düşənləri) dönyanın çıxışından yola salmağa başlamışdı. Və yola sal-sala da özünü də ətrafında hələlik rəngi qonura çalan çərçivə yaratmağa başlamışdı.

İbadsız içkini tərgidib kərbəlayılığını elan etmişdi. (Qaraxal onun həmin titulunu təsdiqləyən möhürlü şəhadətnaməsini görəndə heyrətlənmişdi). Az müddətdə Kərbəlayı Sədulla Nardaran camaatının və ətraf kəndlərin camaatının hörmətini qazanmağa başlamışdı. Adamlar ölülərini onun bələdçiliyi ilə o dünyalarına yola salmaq istəmişdi.

Sədulla ilə dostu arasında həmin dar məkana (dəlixana çərçivəsinə) düşdürüyü gündən görünməz ünsiyyət telleri çəkilmişdi. O, dostunun sıxlığındı (az qala intihara qalxmaq istədiyini) həmin tellər vasitəsiylə hiss edir, boğcası və təskinliyi ilə özünü ona çatdırırırdı.

Hər dəfə yol boyu özünün ağır düşüncələrinə də qərq olurdu: dünya cümlə ölümlü insanlar üçün çıxılmaz dairə imiş. Yaşadıqları məkanlardasa onların hamısı (lap varlıları da) öz çərçivələri içindəymiş. Hərənin öz soyuna, boyuna uyğun çərçivəsi varmış kimi insanlar da onun içində sığışa və alışa bilirmiş.

Sədulla ən qorxulu çərçivədə olanları dostu İbad kimi dəlixanada (sonra da günahsızca həbsxanada) olanları hesab edirdi. Odur ki, nəyin bahasına olursa-olsun, onu ordan çıxarmağı qərarlaşdırırırdı. Keçmiş vəzifə sahibi də İbada mehrini saldığundan hər dəfə ondan rahatlıqla ayrılrırdı.

Alnına qara gənə kimi yapmış qara taleyi özünü İbada yetişdirmək üçün əvvəl onun yolu üstən havadarlarını gömürdü. Kiminsə sifarişiyə institutlarının direktoru, müharibə qəhrəmanını qətlə yetirdilər. Havadarı keçmiş vəzifə sahibi növbəti gəzintisi zamanı yoxa çıxdı. Onun qaçıb canını qurtarması barədə zurna çalındı. (Bu da bir növ qara zurnanın müəmmalı, qara xəbərinə bənzəyirdi).

Ölkəsinə və onun əhalisinə nümunə bildiyi adamın başına gələnlər İbadı sarsıtdı. Onu Əfqanistanın bir düzünə qaytarıb, yenidən minaya saldı. (Əslində İbad ömrünün boğanlığı həmin gündən başlamışdı. Gözünü açanda dönyanın

alışıb-yandığını fikirləşmişdi). İbadın varlığını həmin xəbər özünün qoruyla doldurdu. Qollarını Tanrıya qaldırmağa da canında güc tapmayıb yanına saldı. İçindən keçirdikləri hələ tam sənməmiş bir ocağın qoruna bənzəyirdi:

– Deyəsən, boğanağımdan qurtara bilməyəcəyəm...

...Günlərin bir günü İbad yuxudan oyananda çarpayısında bir qadın gördü və dəhşətə gəldi. Həmin yaraşqılı qadını gəzintiləri vaxt bir-iki dəfə dəlixananın bağçasında görmüşdü. Qadın özü onun simasında cin-şəyatın görmüş məsum gənci ovutmağa, soyutmağa çalışdı:

– Məni o timsaha oxşayan Saleh həkim dərmanla uyudub zorlayıb. Ondan hamilə qalmışam, hər şeyi sənin üstünə yixmaq istəyirlər.

Oğlana xeyir etməkdən gözlərini kəlləsinə çıxardığını görüb təskinliyi ilə sir-sifətini sahmana salmağa çalışdı.

– Mən kişi qızı kimi söz verirəm ki, səni şərləməyəcəyəm. Hələlik nə sən, nə də mən üstünü vurmayaq. Yoxsa hər ikimizin axırına çıxarlar. Uşaq dünyaya gələndə atasının kim olduğunu söyləyəcəyəm.

Amma bu tamaşanın quruluşcuları da işlərini bilmiş. Onlar otağına gəlin köçürəndən sonra İbadın müalicəsini tərsinə aparırmışlar. Oğlanı dəli azarına salıb üzü azdırmağa çalışırdılar.

Sədulla son günlər nə qədər çalışsa da, dos-tuya görüşə bilmirdi. Yeri gəldikdə dəliləri döyən yekəpər gözətçi axırıcı dəfə döşündən vurub çıxarmışdı.

– Dostun aşnasıyla keyfindədi, kişi yengəsinə ehtiyacı yoxdu.

Sədulla hissiyyatının gözüylə dostunun başı üzərində dolaşan qara buludları görürdü. Onların qara ildiriminin İbadın başında çatlayacağından ehtiyatlanındı.

Axır ki, dünya dairəsinə bir tifilin düşmə günü yaxınlaşdı. Baş həkim bir tibb bacısı ayırib iki xəstənin körpəsinin qaldıqları otaqda dünyaya gəlməsinə şərait yaratmışdı. Həmin gün İbadın sifarişiyə Sədulla da bir müstəntiqlə özünü ora yetirmişdi. İçəridə doğuşa görə onlar pəncərə önündə qalmışdı. Sədulla iynələr hesabı dostunun ağının sovrulduğundan, yerinə hava vurulduğundan xəbərsiz idi.

Dəlixananın balaca bir otağında dünyaya böyük insan təşrif gətirirdi. Onun valideyn kimi böyüklərinin birinin, – anasının ağrı-acı dolu çığrtısı az qala tavanı deşib, ərşə yüksəlib

dünyanın insanlıq ətrafına çəkdiyi dairəni yarmaq istəyirdi. O biri “valideyninin”, yəni atanın güldüyü, ya ağladığı bilinmirdi. Bu səs xaşılı arasından hərdən eyni kəlmələri ucalırdı.

– Uşaq çığırır, dartınır, görmürsüz, dünyaya gəlmək istəmir.

Müstəntiqə ananın izahatını almaq üçün səhər gəlməsini söylədilər. Səhərsə dünyaya təşrif gətirmiş uşaqın ayağının ağır olduğunu söylədilər. Ana, çoxlu qan itirdiyindən ömrünü balasına bağışlamışdı. “Ata” dözməyib özünü asmışdı.

***

Sədulla son qara çərçivəyə dostunu salıb, vidalaşdı. Ordan şəhərin ucqarındakı kafeyə yolunu saldı. Bu dəfə həm müdər, həm aşpaz, həm də xörəkpəylayan ürəyindən “qoşa alabaxta” sözünü keçirmədi. Bir zamanlar Ceyrancıl bazarda xırdavat alveri eyləyən, içdiyinə görə yaşılbəş ayaması qazanmış İbrahimin bayatısını keçirdi:

Yaşıldı başın, ördək,
Qohum-qardaşın ördək.
Sən ki qoşa üzürdü,
Hani yoldaşın ördək?..

KÖKALTı

Rüstəməli, riyaziyyat müəllimləri Əlipaşanın sözünün məmmədqulusunu gec də olsa gerçəkliliyi (çılpaqlığı) ilə başa düşmüşdü. Ayağı yeniyetmələrin təcridxanasına düşəndə Əlipaşa müəllimin tüttün tüstüsünə bələnmiş sözlərini acı-acı uda bilmışdı.

Həmin sözləri həmin müəllim məktəbin buraxılış ilində onunculara xeyir-dua verilən zaman söyləmişdi. Direktor Dursun müəllim birinci dəfə bu qaradınməz adamı da dilləndirmək istəmişdi. O da ağzını açan kimi heç kəsin başa düşmədiyi sözlərini deyib dörd yanındakıları çəşbaş salmışdı:

– Həyatda çalışın kök altda düşməyin. Bəxti-qara Ramiz bala kimi...

Sonra da hönkürüb ordan çıxıb getmişdi.

Siqareti siqaretə calayan bu adamı dindir-diyyindən Dursun müəllimin özü də peşman olub ürəyindən keçirmişdi: batmışın sözü də papiro-sunun tüstüsü kimi adamı boğmaqdan başqa bir şey deyil imiş. Mənə de ki, niyə onu alışdırıb uşaqları tüstü-dumana verirəm.

Əlipaşa müəllim Ceyrançölün ən kəllə riyaziyyatçısı hesab olunurdu. Əvvəllər rayon mərkəzinin bir nömrəli məktəbində dərs deyirmiş. Sonradan oralarda ailə həyatına görə təngnəfəs olduğundan özünü Əskipara dərəsinə vermişdi. Əvvəlcə savadına görə Əlipaşa meyil salmış Gūlara adlı bir qızdan zərbə almışdı. Nişanlısı idman müəlliminə qoşulub Sumqayıta qaçmış, yaziq Əlipaşanı həyatının kəsr xəttinin surətindən məxrəcinə yuvarlamışdı.

Sonra müəllimlər arasında yeganə ünsiyyət bağladığı Bəkir müəllim avtomobil qəzasında o dünyalıq olmuşdu. (Əlipaşanı bir tək Bəkir müəllimlə, Həsinin dükanında araq süfrəsində görə bilirdilər. Əslində sürücü Ağacan da badə yoldaşları idi ki, bir növ meyxanada sacayağına bənzəyirdilər. Həmin gün maarifə çağırıldığından Əlipaşa həmin məclisə təşrifini gətirməmişdi. Kefli Ağacan da maşını Bəkir müəllimin ömrünün sonunda, özünün də türmə qapısının önündə saxlaya bilmişdi.)

Bəkir müəllimin oğlu Ramiz Əlipaşanın ən sevimli şagirdlərindən idi. Dəfələrlə özünü saxlaya bilməyib, uşağın atasına, anası qara Gövhərə də oğullarının böyük riyaziyyatçı olacağını söyləmişdi. Amma, necə deyərlər, riyaziyyatçı olmursan, kim olursan-ol, sən saydıqların deyil həyatinkı, acı da olsa gerçək olur. Bəkir müəllim ayağını külfətin-dən və dünyasından çəkəndən sonra ailəsinin başına müsibətlər gəlməyə başlamışdı. Əvvəlcə qızı Validə özünü zəhərləyib öldürmək istəmişdi. Həkimlər gözünün yaşı, anası da sözünün daş yağışını aşa bilmışdi. Demə, oxuduğu Tibb texnikumunun müəllimlərindən biri qızın namusuna toxunmaq istəyibmiş. Bunu hamidan sonra öyrənən Ramiz atası Bəkir müəllimin vəsiyyətindən kənara ayaq qoymalı olmuşdu. Halbuki atası, - dayısı Tapdıq kimi əlinə bıçaq yox, əmisi Zakir kimi qələm götürməyi oğlunun qulaqlarında sırga kimi asib getmişdi. Ramiz həmin müəllimi yaxalayıb, bıçaqlamışdı. İki maşın hadisə yerindən iki adamdan birini xəstəxanaya, o birisini milisə aparmışdı.

Ramizin türməlik olması Əlipaşanı sarsılmışdı. Qazandığını türmə nəzarətçisinə töküb, uşağın pis yola düşməsinə əngəl olmalarını istəmişdi. Ailəyə nə cür havadar ola bilməsi üçün də həyat məsələsini özünəməxsus düsturlarla həll etməyə çalışmışdı. Axır ki, öz ağlına uyğun riyazi açarı tapa bilmişdi. Fikrini imkan tapıb əri öləndən tənbəki qoxusu verən Qara Gövhərə açmışdı:

- İstəyirəm ailənizə başçılıq edəm. Uşaqları adıma keçirəm.

Sözləri Qara Gövhər üçün ildirima çevrilmiş, o da həmin təhlükəni onu yaradanın özünə tərəf ötürə bilmədi.

- Bəkirlə içdiyin araqlar, caxırlar burnunun iki deşiyindən gəlsin. Sən arı yeyib, namusu belinə bağlayan adamlardan imişsən.

İldirimin zərbəsindən Əlipaşa imkan tapıb qabaqcadan hazırladığı sözləri Gövhər arvada deyə bilməmişdi: bizim iki baş, dörd ayaq olmağımız lazımlı gəlməyəcək. Bu ailənin bir növ bostan qarovalıçuluğuna bənzəyəcəyəm.

Amma Gövhər tərəfindən yediyi turşulu aş sonrası, ildirimin zərbəsi onu Ceyrançöl mərkəzindən Əskipara dərəsinə salmışdı. Yol boyu içindən keçirmişdi: Ramiz baladan heyif. Düşdüyü kök altdan çıxmağı onun üçün çətin olacaq.

...Rüstəməli təcridxanaya ayaq basan kimi Əlipaşa müəllimin siqaret tüstülü sözlərinin mənasını anlamışdı. Həm də həbsxana ilə bərabər, Əlipaşa müəllimin papiros tüstüsünə düşdürüünü də başa düşmüşdü. Bircə, həmin tüstdən boğulacağından qorxub üzəyindən Əlipaşa müəllimlə görüşməyi keçirmişdi. Tale də həmin görüşə biçarəyə yuxusunda imkan vermişdi. O da ürək sözlərini gerçək hesab elədiyi həmin görüşdə söyləyə bilməşdi: Mümkünsə, mən burdan çıxana kimi tənbəki tüstülətməyin... Gözümdə əlimdən xəta çıxaran təfəngə dönürsünüz. Elə biliyəm, onun tüstüsü çoxalır. Papiros tüstünüzə qarışib, məni burda, dar ayağında boğur. Sizin dediyiniz kök altına Ramizdən sonra mən düşmüşəm. Ondan çıxmağım üçün, siz ölenlərinizin goru, məni bu tülkü, çäqqal yuvasından da betər koğuşda tüstüylə boğmayın. Kökaltı...

Koğuşun dəmir qapısının zərbələ döyülməsi tükürpədici səsiylə yuxusunu da kəsməli olmuşdu. Səksəkəli ayılmasının bəhəri gözlərinin iki-üç damla yaşı olmuşdu. Onlar yarımcıq sözlərinin ağırdan ağır üç nöqtəsinə çevrilmişdi. Nədənsə yadına babasının ovçu yoldaşlarının ən cavanını, - Qələndəri salmışdı. Yeniyetməliyindən, ayıbasan ovçu atasının yerini tutmaq üçün onların ovçu yoldaşlarına qoşulan, sonrakı illərdə qazancı bir-iki qurd-quşla bərabər, tənbəki çəkmək, araq içmək olan həmən Qələndər bir dəfə yolunu keflı-keflı onların evinə salmışdı:

- Dədənin təfəngini ya mənə peşkəşlə, əvəzində ovumdan payını əskiltməyəcəyəm, ya da sat. Rəhmətlik özü də buna gorunda yanmaz.

- O tūfəng, o xalçanın üstdən əskik olmayacaq.
Biri nənə, o biri baba yadigarıdı.

- Tüfəng həm də şeytan əməlididir, a südəmər bala. Sarı tükünü töküb, ağıllı davran. Günlərin bir günü dəli şeytan barmağınla başına bəla açar. Həm də şeytan ki işinə başladı, bəlasını üç kərədən az eləmir.

İndi olaqlarını araq qoxusuya dolduran adama tüfəngi verməməyinə yanıb-yaxılırdı. Buralara düşüb barıt qoxulu tüstüylə boğulmazdı.

Rüstəməli ötən günlərinə hər boylananda tək bir nəfəri azadlıqda qoyub gəldiyi adamların içində görmək istəmirdi – Sənəmi.

Onlar onuncuya kimi məktəb pillələriylə bərabər addimlamlıdırlar. Günlərin bir günündəsə bir yazın bənövşələri yeniyetmələri ilk məhəbbətin bəndinə salmışdı. Rüstəməliyə elə gəlirdi ki, Sənəmi yadına salsa, onu da bu dar qəfəsə salıb həbs elədəcək. Bir-birlərinə yaxınlaşdıqları Kar qaya ətrafindakı güllü-çiçəkli talanı həmişəlik duman basacaq və həmən yerlər kor dumanla gözsüz qalacaq.

Hər dərs ilini başa vurandan sonra məktəblilərin ayağı Ceyrançölün həmin tovuzquşu kimi gözəlliyi cilvələnən guşəsinə açılırdı. Bəlkə, müəllimlər özləri də uşaqları bir növ buranın gül-çiçəkləriylə mükafatlandırmaq istəyirdi. Səkkizinci sinfə kimi Rüstəməliylə Sənəm küsüllülük saxlayırdı. Çəkişmələri də beşinci sinifdən başlamışdı. Buna da səbəb Rüstəməlinin oxuduğu bir mahni olmuşdu. Həmin il Rüstəməlinin atasına Ceyrançölün mərkəzində qulluq vermişdilər. Onlar da Əskiparadan Ağköynəyə köçmüştülər. (Həmin kəndlə Ceyrançölü aralarındakı tut bağı ayırırdı). Rüstəməli həmin il Sənəmlə göz-gözə gəlmışdı. Və həmin il də Sənəmə gizlicə vurulan uşaqların sayı bir nəfər də artmışdı. Sənəm başına güllü şal örtürdü. Üzünün qara xalı onun gözəlliyyini bir az da artırırdı. Rüstəməli yeni sinfinə alışdıqdan sonra özünü Əskipara məktəbində hesab eləyib, sevimli mahnisini oxumuşdu. Həmin mahniya qədər Sənəmin ancaq simasına gizli-gizli baxdıqından başındakı şala, üzündəkisi xala çox elə fikir verməmişdi. Beşinci sinifdən (bəlkə də, bir az da əvvəldən) öz gözəlliyyini hiss eləyən, oğlanların ona baxdıqından zövq alan Sənəmi Rüstəməlinin mahnisı özündən çıxarmışdı:

Üzündə var xal bunun,
Başında var şal bunun,

Bir dəli şeytan deyir,
Dur qadasın al bunun.

Həmin özündən çıxmanın gücüylə Sənəmin çernil qabı Rüstəməli tərəfə tolazlanmışdı. Üst-başı çernillə boyanan oğlan özünü itirib qalmışdı. Çernil qabı atan qız oğlanın ona eşqnamə oxudığunu başa düşmüşdü. Və onu bax beləcə düşdürüyü bəndin, çernillə də olsa bənövşə rənginə boyamışdı.

Doqquzuncu sinfi bitirdiklərinə Kar qaya səyahətlərinə qədər küstüllükləri davam eləmişdi. Bunun Rüstəməliyə bir xeyri olmuşdu. Özünü Sənəmə göstərmək üçün dərslərinə var gücüylə hazırlanmış, şəklini Sənəminki də olan məktəb əlaçılalarının lövhəsinə vurdura bilmışdı.

Həmin səyahətləri zamanı tale onları Mərcan bulağı üstdə üz-üzə gətirdi. Rüstəməli Sənəmin gözəlliyi önündən pərəstiş korlarının ən məğlubu şəkildə geri çəkilmək istədi. Bu göylə gedən qız tərəfindən bu dəfə də daş-qalaq olmaq istəmirdi. Amma qızın səsi ona ayaq saxlatdı:

- Əskiparalılardan qorxaq tapılacağına inanmırıdım.

Rüstəməli qızdan belə kəlmələr gözləmədiyindən həmin sözlərin bulağın mərcan dişlərindən qopduğunu düşündü. Üzünü Kar qayaya tutub, kar qalmaq istəmədi:

- Göz gördüyündən qorxar.

- Mahnını bir də oxusan, barışaram.

Həmin sözlər həm sahibini, həm də Rüstəməlini insan laləsinə döndərə bilmışdı. İllərlə həmin mahni üstə onu dindirməyən qız həmin şərqiylə barışmaq istəyirdi. Rüstəməli mütləq həmin barışışı yaratmalı idi. İllərcə bütün varlığı ilə bunun həsrətini çəkmışdı. Üzünü Kar qayaya əvirib, oxumağa hazırlaşdı. Və həmin mahni bu dəfə bir yeniyetmənin ilk məhəbbət çeşməsinə çevrilən ürəyindən sözülməyə başladı:

ÜZÜNDƏ VAR XAL BUNUN...

Və oğlana elə gəldi ki, bu dəfə oxumur, illərcə gizli-gizli baxdığı qızı öz eşqini açır. Açıdı və qızın cavabını həyəcanla gözləməyə başladı. O da irəli yeriyb cavabını həm əli, həm də diliylə verdi. Çeçələ barmağını oğlaninkinə keçirdi:

- Bəsdi küsdük, alışdıq, barışdıq, barışdıq...

...Düşdüyü kökaltının tüstüsüylə nəfəsi boğulduğu günlərin birində dərdi üstə birini də yüksəlmək istəyən tapıldı. Bu, türmənin qoçusu sayılan

yeniyetmələrdən ən zodlusunun əlaltılarından idi.

- Ala süpürgəni, bu gündən tualetdən tutmuş, hər yanın təmizliyi ilə sən məşğul olacaqsan. Da-lınca gələnin, pay-püş gətirənin yoxdu. Bizə boğazortağı olmusan. Heç olmasa işinlə haqqını ödə.

- Mən əlimə süpürgə almayacağam.

- Qulaqlarını dovsan qulağına döndərib məcbur edəcəyik.

Həmin adam sözlərinə əliylə qüvvə vermək istədi. Rüstəməlinin qulaqlarını çəkməyə hazırlaşdı. O da (bəlkə də, boğulmamaq üçün) yeganə çıxış yolunu əl-qolunu işə salmaqdə gördü. Qarşısındakından zərbə gözləməyən sə süpürgəsiylə bərabər yerə sərələndi. Və tale təcridxanada Əlipaşa müəllimin iki sevimli şagirdini üz-üzə gətirdi (demə, yeniyetmələrin təcridxanasının qoçusu Ramiz imiş). Rüstəməliyə yaxşı qulaqbırması verməyə hazırlaşan Ramiz onun sıfətində bir suyuşırınlıq, doğmalıq gördü. Elə ona görə də əlini yox, dilini işə salmalı oldu:

- Haralısan, ay tərs damarlı?

Rüstəməli də qarşısındakından rəğbət hiss elədi.

- Ceyrançöldənəm. Kök altda Rüstəməliyəm.

Bu kəlmələr Ramizi diksindirdi.

- Deyəsən, səninlə bir bulaqdan içənlərdənlik. Əlipaşa müəllimin sözlərini hardan bilirsən?

- Əvvəl Əskiparada oxuyurdum. Riyaziyyati bizə o deyirdi.

Ramizin sıfəti Qazançı dağının başı üstə yağışqabağı buludlar kimi qapqara kəsildi. Həmin bir anlığa sanki görünməz bir şimşek işığında onun ürəyini Rüstəməliyə göstərə bildi. Bəlkə də, tale özü dostluğu baş tuta bilecək yeniyetmələrə bir anlığa da olsa ürəklərini göstərə bilirdi. İlk baxışdan zalima bənzətdiyi Ramizin böyük və həlim ürəyi olduğunu yəqinləşdirib Rüstəməli rahatlaşdı. Başa düşdü ki, həyat bu dar macalda həmin yeniyetməni zalim rolu oynamağa məcbur etmişdi. Ramiz də öz növbəsində qarşısındakının Əskiparanın Coğaz çayı kimi bulaq saflığına bir anlığa tamaşa eləyə bildi.

Ramizin sözləri Rüstəməlinin ürəyini Qazançı dağına döndərdi:

- Biz ki Əlipaşa müəllimin kökaldə düşmüş balaları imişik. Gəl bir qardaşvari qucaqlaşib bu bərk ayaqda bir az da bərkiməyə çalışaq.

Həmin an Rüstəməli onu boğan tüstüdən xilas ola bilmişdi. Allahına şükür edirdi ki, Əlipaşa müəllimi xilaskarı kimi yuxusuna, Ramizi də gerçək

həyatına göndərmışdı. Yəqin ki, ona yazığı gəlib tüstüylə boğulmağa qoymayacaqdı. Rüstəməlinin ürəyindən keçirdiklərini Ramiz dilinə gətirəsi oldu:

- Bundan sonra tüstülənib, dumanlanıb eləmə. Özümü deyə bilmərəm, səni tezliklə kök altından çıxaracağam. Günü sabah bir yaxşı adamlı tanış eləyəcəyəm.

...Demə, həmən, Ramizin insanların safi hesab elədiyi adam türmə məktəbinin dərs hissə müdürü Şəmiddinmiş.

- Məktəbinizə yazmışıq, sənədlərini göndərəcəklər. Sentyabrdan məktəbimizdə oxuyacaqsan. Ramiz kimi qardaşın var. Yəqin ki, dərs oxumağına şərait yaradacaq. Onun özü də kəllədi. İnanıram ki, ikiniz də məktəbi bitirib tələbə olacaqsınız.

Rüstəməlinin qiymətləri hamını mat qoymuşdu. Bircə məktəb direktoru bir az dodaq büzüb qiymətləri əzməyə, büzməyə çalışırı.

- Kənddə beşləri beş yumurtaya da çox vaxt yazdırırlar. Görək burda da onları təsdiqləyəcəkmi...

Az müddətdə Ramizlə Rüstəməli ürəklərinin döyüntülərini eşidə biləcəkləri qədər yaxınlaşdırılar. Və başa düşdülər ki, özləri ilə bərabər, ilk məhəbbətləri də həbs olunub.

- Sənəmlə bir mahni üstə küsdük də, barışdıq da...

- Sənəmi elə bil mən də tanıyıram. Ağköynəyin kolxoz sədri Usubovun qızı olmalıdır. Qardaşı Aliyla bir sinifdə oxuyurduq.

- Özüdü ki, var. Qardaşı riyaziyyat fakültəsində əlaçı oxuyur.

- Əlipaşa müəllimin sayəsində, atası Əlipaşa müəllimə görə oğlunu Ceyrançölün bir nömrəli məktəbinə qoymuşdu. Hərdən dərsdən sonra da onunla məşğul olurdu.

Ramizin pərtliyi sıfətini qaraya çekirdi. Bu dəfə də buludlaşandan sonra sözlərindən yağış ətri gətirdi:

- Bura düşməsəydi, Lələşin də oranın əlaçılardan ola bilərdi.

- Allah qoysa, yenə olacaqsan.

- Kök altdan çıxmaq növbəmi sənə verirəm. Ona görə də o beşlərini doğrudub türmə rəisinin dodağının büzməsini aç. Burda altiya, yeddiyə bilməlisən ki, beş ala biləsən.

- Sənin ümidsiz danişığın məni pərt eləyir.

- Bıçaqladığım adamin qohum-əqrəbasının çoxu prokurorluqda işləyir. Onlar məni dolaşdırıb müddətimi uzatmağa çalışırlar. Hələlik özümü qoruya bilirəm. Ramizəyə söz vermişəm ki, o,

orta məktəbi qurtarana kimi burdan çıxbı univəsitet tələbəsi olacağam.

Ramizə demə xalası qızı imiş. Adlarını da bir-birilərinə yaraşdırıb qoyublarmış.

- İnşallah, ikimiz də kök altdan çıxbı özümüzü işıqlı dünyada yenidən göstərəcəyik. Arxamızca dikiłən gözlər səmtini dəyişməyib, güldürə biləcəyik.

- Mənimki məlumdu, sən hansı ixtisası seçəcəksən?

- Şərqşünas olmaq istəyirəm. Babam rəhmətlik molla məktəbi qurtardığından mənə köhnə əlifbanı, fars dilini öyrədə bilmışdım. Ərəb fakültəsinə daxil olmağı arzulayıram.

- Burdan çıxanları bəzi fakültələrə - tarixə, hüquqa çətin götürürlər. Yəqin ki, şərqşünaslığa əngəl yaratmazlar.

Rüstəməli zəkasıyla əvvəl müəllimlərin alınının qırışlarını ütülədi, sonra da rəisin dodağının büzməsini. Rəis özü onun başını sığallayıb dedi:

- Halal olsun sənə ata-ananın əməyi. Maarif Nazirliyinə yazmışaq, görək cəza çəkənlərin qızıl medalmasına icazə verəcəklərmi?

***

Rüstəməli ikinci dəfə türmə qapısını yarıb dünyaya gəldi. Və ikinci ömrünü arxasına boylanmadan (bir də boynubükük türmə həyatı yaşamadan) davam eləməyi qərarlaşdırıldı. Ramiz qəsdinə duranlardan can qurtarmaq üçün Rusiya həbsxanalarının birinə dəyişdirilmişdi. Onsuz da həmin, Rüstəməli üçün kök altı sayılacaq məkanda arxaya چərvilib baxmaq üçün heç kəs qalmamışdı. Orta məktəbi bitirməyə bitirmişdi. Amma haqqında qızıl kəlmələr deməklə kifayətlənmişdilər.

- Bu uşaq eşikdə olsayıdı, medalın ən yekəsi ona düşərdi.

- Heyif qızıl ömrü də ləkəli bir həyat başlayacaq.

Türmə əlaçularına qızıl medal verməyi rəsmən qadağan edə bilməmişdilər. Ancaq bunu pis örnek hesab eləmişdilər. Türmə rəisinə mötəbər yerlərdən məsləhət vermişdilər: - Zəif yerini tapıb qiymətinin birini aşağı salın. Onsuz da medalsız da o bir yerə qəbul olacaq.

Rüstəməliyə rus dili fənnindən kafi qiymət verib qızılı çalan son ümidi də söndürmüştüdilər.

Ayağı Ceyrançölə dəyəndə həyatının ən böyük zərbəsini aldı. Onun sevimli mahnisını da susdurmuşdular. Daha heç bir zaman dilinə gətirə bilməyəcəkdi. Çünkü o cəza çəkdiyi dövrdə Sənəmin

başına şalın əvəzi gəlinlik fatası qoyulmuşdu. Həmin fata da süd rəngli dumana dönüb xalını qərq eləmişdi. Qadasını da Ceyrançölə təyin olunmuş bir müstəntiq çəkəsi olmuşdu. Həmin oğlunu qızı bəyəndirənə kimi ata-anası Rüstəməlinin arxasında öz qaramtı kəlmələrini Oğuztayfa çayının qara daşları kimi atmalı olmuşdu:

- Onsuz da türmə damgası sonrası ondan çətin adam ola.

- Hələ deyilənə görə, orda ciğanlara qoşulub.

Hümmət adlı müstəntiq Gəncənin kasib ailələrinin övladlarından idi. Həmişə səliqəli geyimləyə üstünlük vermişdi. Tələbəlik illərindən boğazından kəsib pal-paltar görkəmiylə necə var, elə görünmək istəməmişdi. Müstəntiqliyə başlayandasa varlığını bir az da artıq bəzəməyə çalışmışdı. Sənəmin atası Hümməti evə qonaq çağıranda özünü bəy balasına döndərə bilmüşdi (həmin günlər o, Ağköynək kəndinin mühasibatını yoxlayırdı). Qızın qarşısına yalnız və yalnız görkəmdən ibarət olan bir cavan çıxarmışdilar. Həmin görkəmdən də təcrübəsiz Sənəm onun içini görə bilməmişdi.

Mühasibatda aşkarladığı nöqsanlara görə sədri xoruza yükleməyə hazırlaşan müstəntiqin qazancı onun su sonasına bənzəyən qızı olmuşdu. Üstəlik, anası Sənəmin yaralı yerini də yağı diliylə məlhəmləmişdi. İki il dalbadal Tibb universitetindən kəsilən qızı məlhəm həmin sözlər olmuşdu:

- Hümmətin dayısı tibbin professorlarından. Söz verir ki, səni oxudub, həkim edəcək.

...Rüstəməli Ceyrançolda bir xeyli dolaşib nə edəcəyini bilmədi. Ancaq və ancaq öz əcaib fikrini də hey ürəyindən keçirəsi oldu: Türmələrin qəşərində kaş bir ələkçi dükəni açydılar. Ordan çıxanlar hərəsi bir ələk alıb, üzünə tutub el-obasına qayıdaydı.

Xeyli düşünüb-daşındıqdan sonra yolunu Əskiparaya salmağı qərarlaşdırıldı. Əlipaşa müəllimlə görüşmək, kök altdan çıxmağı bacardığını nümayiş elətdirmək istəyirdi. Yol boyu ürəyindən keçirirdi: Kaş atasını Ceyrançölə dəyişməyəydi. Əskiparanın hər evinin keşiyini bir dağdağan ağacı çəkir. Ata ocaqlarında ata-anasının başına həmin fəlakət çətin gələydi. O da Sənəmi (unuda bilmədiyi qızı) görməyəydi. Onu qurbağa edib, gölünə də daş atıb, ağızına su alırmayıydılar. Üzü xallı, başı şallı qızı nəgməsini dodaqlarından korş ülgüclə ütməyəydi.

Köhnə dəyirman səmtində alasəy Temiylə rastlaşdı. Türmə həyatı sonrası işinə Teminin yarayacağına sevindi.

- A Temi, bir-iki sualıma cavab verərsənmi?
- Üç manat versən, hə...

Talenin ağlından kəsdiyi tifildən əlini kəsmədi. Üstəlik, də bir onluq uzatdı.

- Kalana oxşayırsan, olmuya Tapdıl dayımın dükanını sən yarmışan. Birini də ver, kəndə car çəkməyim.

- Gedəndə verəcəyəm, indi de görüm, Əlipaşa müəllimi harda tapa bilərəm?

Temi əlindəki çomağı yaxındakı qəbiristanlığa tərəf uzatdı:

- Bax orda, qırxi da çıxıb, ili də, halvasından yeyə bilməmişəm...

Temiyə bir onluq da verdi. O da fikrini dəyişib qabağındaki dəlinin pulu əlindən almasın deyə, qarşısındaki bircə özünün görə bildiyi qoyunqızunu çomağının qabağına qatdı.

- Püş-püş, sən get Əlipaşanın goru tərəfə, qorxma, Hümbət dayımın canı haqqı, Tapdıl dayiya bir şey deməyəcəyəm.

Rüstəməli Əlipaşa müəllimin qəbrini tapdı. Üstünü ot-alaf basmış qəbri səliqəyə salmaq istədi. Əlini hara vurdusa, toz-duman qalxdı. Ona elə gəldi ki, Əlipaşa müəllim məzarında da tənbəki çəkməyə başladı. İşini yarımcıq qoydu. Başa düşdü ki, belə taleli adamın goru da pərişan olmalıdı. Bir xeyli susub yas saxladı. Həm də yeniyetmə yaşına kimi bütün itirdiklərinə. Sonra hayqırmağa başladı. Əlipaşa müəllimi ayağı altındakı torpağın dərin qatlarında olduğunu hesab edib səsini çatdırmaq istədi:

- Gözün aydın olsun, Rüstəməli kök altdan çıxıb. Bu gün-sabah Ramiz də çıxacaq...

Alt yolla Xoşkotana piyada gedən iki erməni ayaq saxladı.

- Bu nə səsdi, a Duraxon?

- Yəqin, qanlı Rəhimin goru üstə bayqus ulayır.

Əskiparada da qala bilmədi. Temi onluqları Tapdıl dayısına verib demişdi:

- Dükanını yaran qəbiristanlıqdadı. Get, tutub kəmərinlə dağını çıxar.

- Ayə, a şəşbatmış, dükanı yarib-eləməyiblər. Bu Mastı batmışın uydurması. Toy olmayıanda qara zurnasını yox, yalanlarını üfürür. Pulun qalsın, istədiyin vaxt gəl, qəletdən, xoşun gələn içi pavidlalı konfetdən xışma-xışma götür.

...Rüstəməli sənədlərini götürüb Bakıya yola düşdü. İşini şərqşunaslığın ərəb şöbəsinə verdi. Bəy balalarının rəqabətinə davam gətirmədi. Qiymətləri kəsildiyindən balı çatmadı. Yaxşı ki,

ona məsləhət verən tapıldı. Bu, qiymətini kəsən müəllimlərin insaflısından idi.

- A bala, bu şöbə vəzifəli, pullu adamların balaları üçündü. Neçə il gəlsən də, balın çatmayacaq. Havayı yerə vaxtını itirmə.

Rüstəməli mövsümü işə gedənlərə qoşulub, yolunu Rusiyaya saldı. O, həm işləyib pul, həm də ünsiyyət saxlayıb rus dili qazanmaq fikrinə düşmüşdü.

...Düz iki il fəhləlikdən sonra Rüstəməli arzusuna doğru addımlarını atdı. Həmin müddətdə əllərini işə, başını rus dilini öyrənməyə sərf eləmişdi. (Dil öyrənmək qabiliyyəti pis olmayan cavan isteyinə nail ola bilməşdi).

Nə qədər özünə güvənsə də, qəbul komissiyasına həyəcanla, kəsilə-kəsilə yaxınlaşdı. Sənədlərini qəbul edən qızlar onu məsul katibin yanına göndərdilər.

- Şərqi dillərinə qəbul olmaq istəyənlər müsahibədən keçməlidilər.

Məsul katib, - çeşməkli cavan özü tələbəyə oxşayırdı. Bu yerdə tale çəşbaş qalmış Rüstəməlinin köməyinə çatdı. İçəri özünü verən yaşılı qadın təşvişlə dilləndi:

- İrandan mübadiləmiz əsasında tələbələr gəlib. Onları əslində sabah gözləyirdik. Odur ki, tərcüməçi ehtiyatı görməmişik.

- Bir bələdçi qoşun, yataqxanaya aparsın. Sabah iranşunaslarımız özünü yetirər.

- Elə onu da başa sala bilmirik. Bəlkə, yanınızza gətirək, içərilərində, yəqin ki, Avropa dillərindən bilən tapılar.

- Gətirin görək, bunlar hazırlıq ilində rus dilini necə öyrənəcəklər?

Bu yerdə Rüstəməli özündə cəsarət tapıb dilləndi:

- İstəsəniz, mən sizə tərcüməcilik edərəm.

- Siz özünüz kimsiniz?

- Ərəb şöbəsinə sənəd vermək istəyirdim, yanınızza göndərdilər.

İrandan gələn cavanlar içəri doluşduğundan sorğu-sualları yarımcıq kəsildi.

- Yaxşı, onları başa sal ki, bugünlük yataqxanaya yerləşəcəklər. Sabah onlarla fars şöbəmizin əməkdaşları məşğul olacaq.

Rüstəməlinin fars dilində danışması çəş-baş gəncləri özünə gətirdi. Onun gənclərlə ünsiyyətindən məsul katib də xoşlandı:

- Əgər tərcüməciliyə başladın, axıra kimi elə. Onları bizimkilərin biriyələ aparıb yerləşdir. Kəməndanta da hər şeyi başa sal. Sonra yanına gələrsən.

Onları çətinlikdən qurtarmış oğlanı məsul katib mehribanlıqla qarşılıdı:

- Hazır farsşünassan, daha ərəbə girməyinə nə ehtiyac. Sənədlərini fars şöbəsinə ver, ərəbi də ikinci dil kimi öyrənərsən. Bu il təzə, mətnşünaslıq şöbəsi açmışıq. Yararsız hala düşmüş əlyazmaları bərpa etmək üçün Şərqsünaslıq İnstitutu üçün kadrlar hazırlayacağı...

...Moskvanın Şərqsünaslıq İnstitutunda illər sonrası Rüstəməli adında bir mətnşünas çalışırdı. Namizədlik dissertasiyasını ikicə ildə müdafiə edib, doktorluğu üzərində işləyirdi. Həmin müdətdə ingilis, ərəb dillərinə də mükəmməl yiyələnmişdi. İllərin xəzanına düşüb nöqtələrini payız yarpaqları kimi tökmüş nə qədər əsəri bərpa eləmişdi. Bir mütəxəssis kimi çətinə düşən dostlarının da işinə yarayırıdı. Hərdən rəğbət bəslədikləri oğlandan soruşanlar da olurdu:

- Başın sağıdan sola başlayan əlyazmaların pozulmuş hərflərinə, nöqtələrinə qarışlığından başını qaldırıb sənə pərəstişlə baxan gözəlləri görmürsən. Evin də var, maşının da, qazancın da, niyə evlənmirsən?

Hamiya da cavabı eyni olurdu:

- Mən başında şal, üzündə xal olan bir qız axtarıram.

- Onda gərək iki ölkə gözəlini birdən alasan. Əsərini bərpa elədiyin Əmir Xosrov Pəhləvinin vətəni Hindistandan üzündə xalı olan qız, Əfqanistandan başında şal olan gözəl alasan.

- Onda gərək vətəndaşlıqdan çıxam. Bizim ölkədə çoxarvadlılıq qadağandı.

Rüstəməli əlindən çıxan ikinci qəza sonrası ovçu Qələndərin sözlərini yadına salası oldu: - O tüfəng şeytanın barmağı ilə üç dəfə açılmalıdır...

Həmin hadisə doktorluq müdafiəsi sonrası baş vermişdi. Opponentlərindən birini hava limanına apararkən...

Maşının qabaq təkəri partlayıb rulu əlindən çıxarmış, səkidə bir qadını ölümcul yaralamışdı.

Partlayan təkərin səsi qulağına ötən illərindən gələsi olmuşdu. Həm də qoşalulə atəsi kimi. Rüstəməli elə bilməşdi ki, bu dəfə də əlində tüfəng açılıb, bir günahsız insanın ömrünə son qoymuşdu.

Şahidi məşhur alimin, iş yoldaşlarının köməyiylə həmin xatadan yüngül qurtara bildi. (Ölən qadının nüfuzlu qohum-əqrəbəsi ona ağır cəza verdirmək istəyirdi).

Üç il həbs cəzası alıb, yenidən kök altına düşdü. Həm də dimdiyinin çör-çöpüylə yuva qurdugu şəhərlə vidalaşmalı oldu.

- Daha bu şəhərdə yaşaya bilməzsən. Qadının adamları axırına çıxar. Kömək eləyəcəyik cəzani öz ölkəndə çəkəcəksən. Cox elə həbsdə qalmayacaqsan. Direktorunuzun oranın böyüklerindən tanındıqları var. Tapşıracaq, ikinci dəfə məhkəmə eləyib işini icbariyə çevirəcəklər.

Rüstəməli ikinci dəfə kök altda düşəndə tanımadığı kamera yoldaşları önündə tanışlığını mahni ilə başladı:

Üzündə yox imiş xal onun,
Başında yox imiş şal onun,
Sənin özün də yox ikən,
Al görüm qadasını, al onun.

Kameradakılar təzə yoldaşlarının ariyasına öz münasibətlərini ağılları kəsdikləri şəkildə bildirdilər.

- Hərif özünü dəliliyə vurmaq istəyir...

- Bilmir ki, dəlixana həbsxana yanında toya gedəsidi...

...Rüstəməli yeniyetməliyi sonrası yetkinlik dövründə ikinci dəfə kök altına düşdü. Dostların köməyiylə onu Bakı türmələrinin birinə dəyişib, Moskva yolunu alabəzək şalbanla bağladılar. Mənzilini Bakıya dəyişməyinin də qayğısına qaldılar. Cibində dördətaqlı mənzilin açarı hələlik kameraya yerləşdi. Yuxarılardan tapşırıldıqna görə türmə rəisi özü ona kamerasına qədər bələdcilik etdi. Qısa yolları boyu söhbətləşdi də...

- İnanıram burda darıxasan. Kameranızı alımlər evi adlandırmaq olar. Cörək yoldaşların da institut müəllimləridi. Rüşvət üstə tutulublar. Səndən muğayat olmayı tapşırıblar. İnanıram ki, o cür adamlar səni burda çox saxlatmazlar.

Əlipaşa müəllim dünya ilə təhvil-təslimini başa vurduğundan ikinci kökaltında Rüstəməli tənbəki tüstüsündən boğulmurdu. Ondan ata yadigarı tüfəngi istəyən Qələndəri yadına salırdı: gərək onun araq qoxulu sözləri məni ayıldayıdı. Tüfəngi xalçadan açıb ona verəydim. Görəsən, fəlakətin üçüncüdəmə bərəsində pusub yolumu gözləyir? Doğrudanmı, həyatım kökaltı üçün yaranıb? Babamın qanına qəltən etdiyi cüyürlərin günahını mənmi çəkməliyəm?

Rüstəməli bir zamanlar özünün Əlipaşa müəllimin tənbəkisinin tüstüsündən boğulduğunu hiss elədiyinə görə öz yeniyetmə sadəlövhələyünə

gülümsədi. Yetkin yaşında ömrün boğanağını yaşadığını çıpaqlığı ilə anladı. Əlipaşa müəllim tənbəkisi ilə öz ömrünü yandırıb, tüstülətmişdi. O, sadəcə olaraq ömrü həbslərdə boğanaq payı kimi olanların həyatının riyazi formulasını söyləmişdi: kökaltı həyat...

Bir neçə gündən sonra Rüstəməlini rəisin otağına çağirdilar. Rəis onu müstuluqladı:

- Gözün aydın olsun, işinə yenidən baxılacaq. Üzümüzə gələn ay məhkəmən olacaq.

Fürsətçiliyi bütün varlığından yağan adam Rüstəməlidən də istifadəyə çalışdı.

- Mənim oğlumun da adı Rüstəməlididi. Şərqişünaslığa hazırlaşır. Adaşın da sizin ixtisası bəyənib.

- Rus dilini necə, bilirmi?

- Rusca təhsil alır, o nəyə gərəkdi?

- Mən Moskvadakı dostlara təqdim edə bilərəm.

- Anasının aman-zaman bircə balasıdı. Gözündən uzaqlara çətin buraxa...

- Buralarda tanış-bilişim yoxdu.

- Deyirəm, özünüz bir onu yoxlayaydınız.

Məsləhətinizi verəydiniz.

- Məhkəməm uğurlu olsa, işim icbariyə çevrilsə, həm məsləhət verərəm, həm də köməkçi kitablar.

- İnşallah, hər ikimizin işi yoluna düşəcək.

...Nəhayət, yarımcıq da olsa Rüstəməli ikinci dəfə kök altdan çıxa bildi. Rəis ona qayğı göstərmək istədi.

- Qalmağa yerin yoxsa, hələlik bizim Bilgəhdəki bağda yerləşə bilərsən.

- Mənzilim var, düzdü, hələlik özüm də görməmişəm.

- Otur maşına, bərabər gedək. Yerini bilim, təyin elədiyin vaxt uşağı da gətirərəm.

Rüstəməlinin evini şəhərin mərkəzinə dəyişmişdilər. Köhnə ev sahibləri ər-arvad rəssamlar, evin əşyalarını, hərəsi bir əsərini də ona bağışlaşmışdilar.

Mənzil rəisin ağızını açıq qoydu. Bu adamlı möhkəm ünsiyyət bağlamağı qərarlaşdırıldı.

Rüstəməli adaşıyla tanış olub, tezcə də isinişdi. Və özünün yetim yeniyetməliyini yadına salıb, oğlana qibtə də etdi. Onun kök altda düşmək təhlükəsi yox idi. Yumurtadan yun qırxan atası kök altına bənzəyən həbsxanaların keşikçilərindən

idi. Sinəsini qabağa verib oğlunu bəlalardan qurtarmağa hazır idi.

Rüstəməlini, demə, həyatının ən gərgin görüşü gözləyirmiş. Rəis onu evinə dəvət edirdi. Ataya nə qədər etiraz eləsə də, övladını sindira bilmədi.

- Tanış ol, bu da adaşının anası Sənəm...

Onlar illər sonrası göz-gözə gəldi. Baxışların hər ikisindən Kar qaya ətrafindakı çiçəkləri sayışan talanın ruzigarı əsdi. Həmin meh dimdiyində bir nəgməni də ərməğan kimi gətirmişdi. Və həmin iki adam üçün yaranmış mahnını da illər sonrası qəfil göz-gözə gələnlər eşidə bilirdi. Onlar bir-birini tanımadıq vurub, həyatın insafsız bir gərdişinin üstünü ört-basdır etməyə çalışdı.

Həmin gün Rüstəməli özünün, gecikmiş də olsa, ən böyük mükafatını aldı. Adaşı ona ailə albomlarını göstərirdi. Ən nəhayət, növbə anasının şagirdlik şəklinə çatdı.

Rüstəməli üzündə xal, başında şal ilk məhəbbətiylə albom səhifəsində görüşə bildi. Adaşı ona çay gətirməyə gedəndə həmin şəkli oğurlanmış məhəbbəti əvəzi çırpışdırımaqdan çəkinmədi. Bu ona hava-su kimi lazım idi. Düşdüyü kökaltı adı qazanmış ömür boğanağında onun üçün içi güllü, nəgməli talanın ətri ilə dolmuş oksigen balışına çevrilə bilərdi.

Albomda boş qalmış şəklin yerini Rüstəməli üçün çoxdan başının şalını, üzünün xalını itirmiş Sənəm gördü və həmin boş şəkil yerinə gözündən bir-iki inci tökdü.

...İcbari müddəti qurtaran kimi Rüstəməli yolunu Ceyrançölə salmağı qərarlaşdırıldı. Artıq onun köksü üstə ilk məhəbbətinin nişanəsi olan şəkil vardi. Həmin şəkil onu boğanağından qurtara bilərdi. Odur ki, üçüncü dəfə kökaltda düşməmək üçün tədbirini görməyə hazırlaşdı.

Əvvəl-əvvəl əlində mələfəyə sarılmış tüfənglə bərabər yolunu ovçu Qələndərin evinə saldı. Zamanın tələsinə düşmüş kişini az qala tanımadı. O da ancaq deyinməyə yarayan sallaq dodaqlarını işə saldı:

- A bala, kimsiniz, dəqiqədə bir nəyə gəlib köhnə palan içi tökürsünüz...

Rüstəməlini onu rahat ölməyə qoymayan müstəntiqlərdən birinə oxşatmışdı.

- Axi yüz dəfə demişəm ki, Həmid mənim gulləmlə o dünyalıq olmayıb. Onun nəfəsini kəsənin özünün də nə vaxtdı canı çıxıb. Şofiq havaxtdı ayağını Ağköynək məzarlığında uzadıb. Ürəyiniz soyumursa, gedin qəbrinə istədiyiniz qədər iş kəsin.

- Bir dayan, məni də sözünlə gulləbaran eləmə. Mən Ceyran Əlinin nəvəsiyəm. Bir zamanlar gözün düşən tūfəngi sənə hədiyyə gətirmişəm.

- Gecikibsən, a bala, daha artıq arxamdan əldən qoyuram. Özümünküləri də təzə cükkül-dəyən ovçulara dəyər-dəyməzinə satmışam.

- Məndən peşkəşləmək, özün bilərsən, istərsən, atar, istərsən, satarsan.

...Sonra Ramizi axtarış tapmağa getdi. Oğuz-tayfa çayı sahilində balaca yeməkxana açdığını eşitmİŞdi.

Boş masaların birinin arxasında oturub əziz adamının yaxınlaşmasını gözlədi. Zamanın öz firçasıyla dəyişdiyi bir insan mənzərəsinə tamaşa hazırlaŞdı. Görüşünəsə Ramizin yeniyetməliyi gəldi.

- Hələ yeməklərimiz hazır deyil, ay dayı. Naştoylanmağın üçün pendirdən, qayğanaqdan təklif edərik.

- Sən Ramizin oğlu olmalısan, adın nədi? Atan hardadı?

- Rüstəməli. Qağam Bakıya gedib. Bu il riyaziyyat fakültəsinə qəbul olmuşam, mənə ev kira-yələməyə gedib.

Ramiz oğlunu riyaziyyatçı edib, murazını gözündə qoymaq istəmirmiş. Kövrəlmış Rüstəməli ondan ağılı bir şey kəsməyən yeniyetməyə sarıldı. Bağrına basdı.

- Mən sənin əmin olmalıyam. Yəqin, atan adın qoyulan Rüstəməlidən danışib. Zəng elə, ev tutmasın. Mənimlə qalacaqsan...

...Sonra yolunu Kar qaya ətrafindakı talaya saldı. Dörd həndəvərində yeməkxanalar tikmişdilər. Müştərilər üçün araq boğanağı yaratmışdilar. Orda kabab tüstüsünə manqal boğanağına düşmək istəmədi. Qurtuluş yoluna bənzəyən ciğirlə dağdağan ağacına tərəf irəlilədi. Nəhayət, əl-ayaqdan uzaq bir guşədə boğanağından xilası rəmzi şəklə baxıb nəgməsini oxudu:

Üzdən var xal bunun,
Başında var şal bunun...

İltimas SƏMİMİ

GÖY ÜZÜ

Bu da ciyinlərimdə
Yorğun-yorğun
Daşlığım göy üzü.
Təbəssümü balıqların
Dəniz sevincinə bənzəyən.
Köksünə sökəndiyim
O şam ağacı arxamca
Nələr söyləyər, bilmirəm...
Kölgə qoxuyan
Bütün səslər
Daş-daş üstümə yeridikcə
İçimdə ilan-ilan qırırlan bir dağ ciğiri
Hönkür-hönkür ağlayır.

TANRININ UNUTDUĞU ADAM

Desəm, inanmazsan,
Yolların ətəyindən
Sürüşüb düşən yuxusuzluğum,
Bax, belə qırıldı.
Nə sən arxaya dönüb baxdın,
Nə mən ardınca
Yüyürüb gələ bildim.
Büründüm yağışın piçiltisina,
İçimdəki xatirələr
Ot-ot göyərdi.
Yarpaq-yarpaq boy atdı,

Sən səsə çevrilən yol,
Mən sükutun
Göz yaşında islanan yolcu.
Kimi dağ həvəsində,
Kimi dəniz...
Mən isə içimdəki tənhalığımı
Daşımaqdan yorulmuş
Tanrıının unutduğu adam...

XATİRƏLƏR SÖYLƏYİR

Hələ də yolların kölgəsində
İtirdiyim yuxumu axtarıram.
Ümidim bir yarpaq da boy atıb.
Bütün itirdiklərim
Bir kölgə.
Yuxum bir soyuq məzar,
Ardımcı bir başdaşı yol gəlir.
Yuxusu qarışmış bir ovuc torpaq,
Bir parça daş,
Bir damla su...
Ovcunu aç,
Bəlkə, illərcə axtardığım ünvanı tapdım.
Göz yaşımıla suvardığım ağaclar
İndi mənə xatirələr söyləyir.
Kirimək olmur,
Dənizlə sözüm tutmadı,
Yığışış getməliyəm...

BU DA İNAM QAPISI...

Hələ bir az da
Qarışar torpağın yuxusu
Ayaqlarımın səsindən
Diksinən yollar kimi.
Heç nə səssiz-səmirsiz deyil,
Daş da, qaya da qabarır,
Sükutun da dili var.
Dənizin coşduğu kimi,
Ağacın göylərə boy atdıgitək.
Bir az külək əsəcək,
Bir az yağış yağacaq,
Bir az da qar.
Bəmbəyaz xatirələrimiz
Hardasa yayın bürküsnə bənzəyir.
Adladığımız yol,
Getdiyimiz ünvan bir qaşiq ümidiir.
Sən gözə görünməyən toz,
Mən yerə düşən bir damla yağış,
Hələ qapılar üzümüzə açıq,
Bu da inam qapısı...

XATIRƏLƏRİM

Yaddaşımdan sürüşüb düşən
“Təsəlli” sözü arxamca yürüməkdədir.
Bu da sənsiz adladığım yol,
Dolandığım şəhər,
Baxdığım dəniz...
Daha heç nə əvvəlki kimi deyil,
Bütün fəsillər payız qoxuyur.
Çıxb getməyə bir ünvan da yox,
Hər sabah içimə yüklənən yorğunluğumdur.
Bu da üzümə bağlanan sonuncu qapı,
Arxasında hönkür -hönkür ağlayan xatirələrim.

QIRILMAMIŞDI

Udduğumuz hava,
Gəzdiyimiz torpaq
İnam qoxuyurdu.
Akvariumda üzən balıqların
Dənizdən xəbərsiz
Olduğu kimi.
İçimizdə ilan-ilan qırırlan yolları
Sevə-sevə
Adlayıb gedirdik.
Hələ “ümid” kəlməsi
Əlimizdən düşüb qırılmamışdı.

SUSURDUM

Qüruba sarı
Baxmaqdan bezikib,
Danışmağa bir arşın
Yol da tapmirdim.
Buludların ovcunda
Bir səs çırpınırdı.
Zamanın qoltuğunda bir kitab yol...
Sükutun dodaqları
Varaq-varaq açıldıqca
Susurdum...

QARIŞIR YOLLARIN SÜKUTU

Hamı kölgəsi olmayan
Ümid adlı ağacın altında
Dincəlməyə can atır.
Öz içində

Qüruba sarı yürüyüb gedən
“Təsəlli” sözü yalquzaq kimidir;
Nə buluda çevrilə bilir,
Nə daşa.
Bəlkə də, düşüncələr
Öz kölgəsindən utanır.
Yarpaq-yarpaq yorulan səslər
Torpağa yixıldıqca
Qarışır yolların sükutu.

ƏSRLƏRİN YALQUZAQ KÖLGƏSİDİR

Gəl qalan
Vaxtimızı da,
Qoltuğumuza vurub qaçaq,
Daha zaman adlı
Ağacın kölgəsində
Dincəlmək mümkün deyil.
Ölüm qoxuyan otlar
Hardasa buraları köhnə qəbir kimi,
Adama xatırladır.
Uzaqda görülən qaraltı
Əsrlərin yalquzaq kölgəsidir;
Qurd-qurd uladıqca
Daşlar yarpaq-yarpaq titrəyir...

RAHATLIĞIMDIR

Elə bil içimdə
Bir tabut ayaq tutub yeriyir.
Susuz səhraları xatırlayan
Xatirələrim bir səsdir,
Mənimlə birlikdə yol gedir.
Döydüyüm qapı
Əlimdən sürüşüb düşən rahatlığımdır.
Nə qədər xatırlasam da,
Unutduqlarım yadına düşməz.
Bu hicran qoxuyan yağış
Üstümə yağıdıqca
O şam ağacının kölgəsində
Görüşdüyümüz günlər
Daha çox yadına düşür.

Bilal ALARLI

AĞRILARIN DƏRMANI SÖZ...

Qürbət eldə yaşayıb vətəni layiqincə təmsil edən iki həkim şair xanım haqqında söhbət açmaq istəyirəm. Öz peşəsinin ustası olan bu xanımlar Rusiyada yaşayır, işləyir və yaradırlar. Afaq Şıxlı və Solmaz Qəribel! Bu imzalar çoxlarına tanışdır.

Həkim kimi ali təhsil alıb, ədəbi yaradıcılığından qalmayan Afaq Şıxlı həm də tərcüməçilik fəaliyyəti ilə məşğuldur. Afaq xanım Azərbaycan, Rusiya və Avrasiya Yazarlar Birliklərinin, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin, Beynəlxalq Yazıçılar və Publisistlər Assosiasiyasının üzvü, Rusiya Poeziya Akademiyasının müxbir üzvüdür. O, AYB-nin Moskva bölməsinin katibi, "Nicat" – Azərbaycan İrsinin Dirçəlişi cəmiyyətinin təsisçisi və həmsədrdir. Bu ədəbi-ictimai fəaliyyəti Afaq Şıxlının yorulmaz, erudisiyalı bir yaradıcı xanım olduğunu təsdiq edir.

Afaq Şıxlı (Şıxlinskaya) 25 iyun 1969-cu ildə Bakı şəhərində anadan olub və burada on beş yaşında 12 sayılı orta məktəbi qızıl medalla bitirib.

Afaq xanım həm də Bakı şəhərindəki 15 sayılı musiqi məktəbini fortepiano ifaçlığı üzrə əla qiymətlərlə başa vurub. Azərbaycan Tibb Universitetinin müalicə-profilaktika fakültəsində ali təhsil alıb. Bir müddət Bakıda həkim-terapevt işləyib. Moskva Ədəbiyyat İnstitutunun Ali Ədəbiyyat kurslarını əla qiymətlərlə bitirib və burada "İdrak" BGM-də Azərbaycan dili və ədəbiyyatını tədris edir.

Afaq Şıxlı iki övlad anasıdır. İşi və ictimai fəaliyyəti ona bədii yaradıcılıqla məşgül olmağa mane olmur. O, rus ədəbiyyatı və türk dünyası ədəbiyyatından bədii tərcümələr edir, publisistik yazılar, şeirlər və hekayələr yazar. Afaq Şıxlının əsərləri Türkiyə türkçisinə, rus, ingilis, fransız, yapon dillərinə tərcümə olunub. Çoxsaylı ədəbi mükafatları var. "Qəlbimin dedikləri" (2003), "Sevərsənmi?" (2005), "Məndən uzaqda" (2008), "Səni düşünürəm" (2011), "Ömrümün beşinci fəsli" (2013), "Dostlarım, bana da bahar gönderin!" (Türkiyə türkçəsində, 2013), "Bədii tərcümələr" (Saratov, 2014), "Sənə demədiklərim" (2015), "V poiskax sebya" (Moskva, 2017), "Sakura dueti" (Yaponiya, ingilis və yapon dillərində, 2017) adlı kitabları işiq üzü görüb.

Azərbaycandan kənarda yaşamasına baxma-yaraq, öz şeirlərində ana dilimizin şirinliyini qoruyub saxlayan Afaq Şıxlı bədii gözlənilməzlikləri ilə oxucusunu təəccübəndirə bilir. Hamı kimi yazmayan, hamı kimi ahəngdar şeir arxasınca qaçmayan müəllif həttə hər misrasından sonra oxucu üçün yeni fikir söyləyə bilir, düşüncəni yeni təzadlara, bədii qarşılaşdırılmala çəkə bilir. Hansı mövzuya müraciət edirsə, bu mövzuda deyilənlərə yekun vurur və yenilik axtarışına can atrır. Bu yenilik fikir yeniliyi, ifadə yeniliyi, deyim yeniliyidir. Ana haqqında çox yazılıb, bu mövzuda yeni fikir demək çətindir, amma Afaq Şıxlı özündən əvvəlki şairlərdən fərqli bir Ana obrazı yarada bilir:

Analar
qucaqlarında özümüzü,
qəlblərində qəm yükümüzü daşıyırlar.
Analar
kişi qeyrəti çəkib
qadın ömrü yaşayırlar.
Gözlərilə qor götürüb
ömrümüzün çıraqını yandırırlar analar.
Saflıqda, paklıqda
göylərdən enmiş mələyi andırırlar analar.

Dar gündə Nüşabə, Həcər olurlar,
Xoş gündə - Nigar...

Yağış obrazı da yeni deyil, amma Afaq Şıxlı şeiri ilə fərqli bir yağış yağıdır: "Payızlaşan arzularım saraldıqca ilgim kimi, xəyalıma yağış yağır". Payızlaşan arzular və xəyalala yağan yağışlar! Qəribə tapıntıdır. Yaş ötdükcə, ömrün qışı yaxınlaşdıqca arzular tükənir, xəyallar qapanır, sanki bu xəyalların üstünə su çılənir, Afaq xanımın dili ilə desək, yağış yağır.

Həsrət, intizar gizli şəkildə olsa da, qürbət ömrü yaşayan Afaq Şıxlının şeirlərinə siğal çekir. Bəlkə də, buna görə şair xanım "Həyat məni dalğa kimi sahillərə çırpa-çırpa təmizləyir", deyir. Amma bu hissərdən qəçməq o qədər də asan deyil, çünki insanın Vətəndən uzaqlarda həyatla "əlbəyaxa çarpışmada ümidi ləri qaralır". İndi gəl sözün qaya ağırlığına döz, görüm, necə dözürsən, necə kövrəlmirsən!

Ürəyimin nə zamandır yaşadığını o yerlərə
bir gün mən də gedəcəyəm!
Gerçəyimlə yuxularım,
qismətimlə arzularım görüşəndə gedəcəyəm!
Gedəcəyəm,
ümid taxıb mavi rəngli bəxt quşunun qanadına!
Heç yorulma!
Gedəcəyəm,
yaşanmayan günlərimin inadına!

Övladları dərbədərdirsə, torpaqları dağımı-
dağımdırsa, arzuları param-parça olur Vətənin!
Bu misraları həyəcansız oxumaq olmur:

Gözü yolda,
ümidləri bircə zəfər harayına
qalan Vətən!
Ağrıların necə yaman,
yaraların necə dərin!
Hani sənin igidlərin,
hani sənin ərənlərin?!
Ağlasığmaz bu dərdlərin,
dəhşətlərin
öhdəsindən necə gəldin,
Anam mənim?
Doğma diyar!
Talesizim!

Bu da qəribliyin sonu: Bizləri qorxudan bu
aci həsrət qışın buzundan da soyuqdu, sərtdi,
deyir şair xanım. Qəribin həyatı özünə, məzari

dostlara dərd olur. Fikrimi əsaslandırmaq üçün Afaq Şıxlının "Qərib məzarlar" şeirindən nümunə gətirmək istədim, ha götür-qoy elədim, gördüm, bu fikri, bu ağrını müəllifin özü qədər verə bilməyəcəyəm. Başa düşdüm ki, bu şeiri xirdalamaq çətindi, bu şeiri bu hissələri yaşayan yaza bilər və onuancaq qəriblikdə olanlar, ya da qəriblikdə olanları olanlar duya bilər. Şeirin bütövlüyünə heyrət etdim və ona əl (qələm) qaldırmadım, yəni dəymədim, toxunmadım:

Yenə axşam düşüb, qərib bir axşam...
Qərib ürəklərin dolduğu vaxtdı.
Uzaqdan baxana bu - adı yaşam,
İçindən çəkənə - bir qara baxtdı.

Ulduzsuz səmanı bürüyübüdü sis,
Dolmuş gözlərimə görünmür ay da.
İllərdi gümana aldanırıq biz:
"Bəlkə, bu baharda... bəlkə, bu yayda..."

Əcəl də qürbətə yol açılıb bu il,
Seyrəlib dostların səfi, sırası.
Vallah, qorxduğumuz ölümən deyil,
Onsuz da öldürüb Vətən yarası.

Qorxuruq yad eldə tapşırıq canı,
Elə qərib kimi bükülək ağa.
Bir də görəmməyək Azərbaycanı,
Gömülək bu ögey, soyuq torpağı.

Özü həkim olsa da, Afaq Şıxlının bir şair kimi mərəzi var, buna görə də "Həkim, sağaltma məni, yaşamağa qorxoram", deyir. Nədir bu qorxu? Ömrün payızımı? Şair xanım "ruh ağrısına" dönməkdən qorxur:

Durma başımın üstdə
Sabah açılanadək.
Yenidən doğulmağa
Bir daha dözməz ürək.

Bir də alışsam əgər,
Bir daha sönmək də var.
Ömrüm payızı doğru -
Xəzələ dönmək də var.

Soyuq qıran gözümü
Yumum günəş var ikən.
Əlimi burax, gedim
Yollarım hamar ikən.

Dərd budur! Nə qədər ki, yollar hamardır, insan son mənzilə də rahat gedir. Çünkü bu ağrını çəkən insanın “ishi göylədir, sürünməklə arası yoxdur”. Sürünmək ölümən betərdir. Həyatda mübariz olan qadın, övladlarına nümunə olan ana, şeirlərində də mərddir, Vətən dərdini sinmadan çəkən, içindəki ağrıları üzə vurmayan bir şairdir. Bu böyüklüyü, bu ucalığı Afaq Şıxlı “Bəxtin qurbət adlı sürgünlərində” şeirlərdə daha sərrast ifadə edib və mən ona özünə məxsus olan bu sözlərlə təsəlli verirəm:

Başını dik tutub elə yaşa ki,
Hər kəs səndəkini dəfinə bilsin!
Nə dostlar üzüsün çətinliyinə,
Nə də ki düşmənlər sevinə bilsin.

Ağriyan belini əymədən yeri,
Nə qədər gəlsə də üstünə həyat,
Yorğunluq sıxsa da ciyinlərindən,
Ağrı-acıları misralara at.

Qamqalaq edərək arzularını,
Yolunda od çatsa xəbis adamlar,
Yansa da ayağın, şux tut özünü,
Elə bilsinlər ki, qanadların var.

Həsrətin əliylə qapa gözünü
Məhəbbət zamansız qismət olanda.
Şaxtaya, borana şeirlər oxu
Bir günəş nuruna həsrət olanda.

İsti yaşlarını görən olmasın
Qəmli günlərində, dar günlərində.
Desinlər, necə də xoşbəxt yaşayır
Bəxtin qurbət adlı sürgünlərində.

Həmişə ulduz ol, həmişə parla,
Arxanca sürünsün qoy acidillər!
Başını dik tut ki, şair ömrünü
Dəhşət olduğunu düşünməsinlər!

Qurbətdə yaşayıb-yaradan həkim yazarları-mızdan biri də Solmaz Qəribeldir. Solmaz Qəribel (Solmaz Bəhlul qızı Həsənova) 25 yanvar 1973-cü ildə Ağdərə rayonunun Qərvənd (Kərimli) kəndində anadan olub. Şuşada və Ağdərədə orta məktəbdə oxuyub. Azərbaycan Tibb Universitetinin pediatriya fakültəsində təhsil alıb. Bir müddət Bakıda həkim-pediatr vəzifəsində çalışıb. 2004-cü ildən Rusyanın Həştərxan (Astraxan) şəhərində

1 sayılı uşaq poliklinikasında nevroloq-həkim vəzifəsində işləyir. Burada Astraxan Dövlət Tibb Universitetinin həkim-nevroloq fakültəsini bitirib. Solmaz xanım deyir ki, iki dəfə vətənsiz qaldığına görə, əvvəl Ağdərədən, sonra isə doğma Azərbaycandan uzaq düşdüyü üçün özünə Qəribel təxəllüsünü götürüb. Solmaz Qəribelin şeirlərində sevgi və vətən həsrəti aparıcı mövqedədir. Bu da onun qurbətdə yaşaması və işləməsi ilə bağlıdır. Solmaz Qəribel həm qurbətdə yaşayan, həm də doğma Azərbaycanda işləyən həmpeşələri ilə əlaqə saxlayır, şeirlərini əsasən sosial şəbəkələrdə paylaşır. “Məni məndən alan dünya” adlı şeirlər kitabı çap olunub.

Həkim və şair Solmaz Qəribel şeirlərində də qərib kimi görünür. “Ömrü bir ağaç kimi kökündən qopan” şair xanımı zaman yalan vədləriylə “körpə uşaq kimi ağladır”:

Daşan sellər, sular yudu, apardı,
Çırpdı qayalara yalan ömrümü.

Bu qurbət ağrısının acı tərəfi Solmaz Qəribeli daha çox yandırır:

Zamanın acısı üzdü qəlbimi,
Büküb yumaq etdi o şux qəddimi,
Yoluma keçilməz çəkdi səddini,
Qoymadı tərpənə qalan ömrümü.

Solmaz xanım etibarı, sədaqəti məhəbbət şeirlərinin mayası sayır, onun sevən qəhrəmanı öz keçmişindən və ona gözəl anlar yaşamış hissələrində asanlıqla üz döndərə bilmir:

Səni ürəyimdən necə atım mən?
Kəsdiyim cœuryi, duzu atımmı?
Mən sənə canımsan demişdim axı,
Ürəkdən dediyim sözü atımmı?

Narahat bir ömrənən yaşayışının ədəbi qəhrəmanın könlü də narahatdır, bu gen dünyada özünə yer tapmır, çünkü bir yola çıxıbdır, sonu bilinmir, bir həsrət çəkir, sonu görünmür:

Yuvasından perik quşa dönübür,
Çağlamır, ağlamır daşa dönübür,
Yanaqda quruyan yaşa dönübür,
Yer tapmır özünə narahat könlüm.

Şair xanım Aynur Yasəmən Əliyeva yazır ki, dəyərli el qızı Solmaz xanımın bu gün bir şeirini oxudum, şeir xoşuma gəldi, bir-iki bənd yazmadan dayana bilmədim... Solmaz xanım öz şeirində Aynur xanımı söz duelinə çağırır: "Ey sevgi şairi, əlini saxla, Sevginin tərifin, düsturun söylə". Aynur xanımın poetik silahı Solmaz xanımın nişan verdiyi hədəfi sərrast vurur və hər iki söz adamının "söz güləşdirməsi" adəmi heyran edir:

Sevgi düsturundan gəl deyim bir az,
Oxu, səhvərimi düzəlt, el qızı.
Hər nə var, xəlq edib o uca Allah,
Sevgiyə yaratdı hər birimizi.

Sevgi o deyil ki, eşqdən yanasan,
Ana sevgisindən üstün nə olar?
Gözəlim, sən özün gözəl anasan,
Balani sevərsən, gözlərin dolar.

Körpələr göz açar, dünyaya gələr,
Ana qucağında rahat uyuyar.
Sevgiyələ öpülər balaca əllər,
Bu öpüş çevrilər, sevgi qoxuyar.

Vətən həsrəti hər iki şair xanımın bədahətən deyişməsi daha təsirlidir. Solmaz Qəribelin özünü ifadə edən ədəbi qəhrəmanı vətənpərvər bir insandır, əhdinə və sevgisinə etibarlı bir qadındır, övladını böyük məhəbbətlə sevən bir anadır. Özüylə, daha doğrusu, əksiyələ səhbəti Solmaz Qəribel dünyasının açarıdır. Öz dərdini özünə açan müəllif əslində daxili dünyasını, təlatümlərini, kimsənin görmədiyi və duymadığı yaştalarını ortaya qoyur:

Daniş mənlə
mənim əksim,
Nədən belə gözlərində
sual dolu baxırsan sən?
Nədən belə ürəyimi
yandırırsan, yaxırsan sən?
Yoxsa mənə
deməyə heç sözün yoxdu?
Bəlkə, çoxdu,
vaxtin yoxdu?
Daniş mənlə,
mənə baxan mənim əksim.
Söylə mənə
gözündəki sualları,
qorxma məndən,
mən özünəm,
dərdlərini gizlədəcəm,

heç bir kəsə deməyəcəm,
danış mənlə,
mənim əksim.
Söylə mənə
olanları, qalanları,
bu həyatda
üzə gülən yalanları;
Səni səndən alıb,
sonra dananları.
Söylə əksim,
Sakit baxıb
durma belə
gözlərində sual dolu...

Solmaz xanımı şeirə çəkən duyğular qəriblik həyatı yaşayarlara daha doğmadır. Vətəndən uzaqda poetik sözümüzün siqlatını qoruyub saxlayan, poeziyasevərləri yeni-yeni yaradıcılıq nümunələri ilə sevindirən Solmaz Qəribelin şeirlərində bəzən fikir ahəngi üstələyir, qafiyələr bilərkəndə pozulur. Ritmin arxa plana keçməsi bu şeirləri urvatdan salmır, əksinə, oxucunu şair xanımın qürbət yaştalarına daha da yaxınlaşdırır.

Rusiyada yaşayan həkim xanımların arasında ən gənc şair Dilşad Zülfüqarovadır. Zülfüqarova Dilşad İlqar qızı 10 sentyabr 1994-cü ildə Moskvada anadan olub, şeirlərini rus dilində yazır. Musiqi məktəbinə əla qiymətlərlə, orta məktəbi isə qızıl medalla başa vurub. A.İ.Yevdakimov adına Moskva Dövlət Tibb Universitetinin sonuncu kurs tələbəsidir. Bu tələbə qızın yaradıcılıq nümunələri diqqətəlayiqdir. O, Moskvada fəaliyyət göstərən Şəhriyar Ədəbi Mədəni cəmiyyətinin üzvüdür. 2015-ci ildə Rusiyanın paytaxtında keçirilən "Gənc azərbaycanlı şairlər" müsabiqəsinin qalibi olub.

Doğma diyarının vüsəlinə can atan Dilşad xanım, az qala, hər şeirində Vətən, Torpaq, El həsrəti çəkdiyini gizlədə bilmir: "Gecə boyu Şərq nəğməsi oxuyacaq bizə quşlar". O, "Əllərin qucaq yerimdir, ürəyin ocaq yerim" deyib, ana sevgisinə siğınır. Onun sevgiyə münasibəti də müdrikdir:

Sevginizi dilinizə almayıñ,
Görməsinlər aranızda ülfəti.
Duyğuları aşkar etmək asandır,
Bir sırr kimi bəsləməksə çox çətin.

Sevgi gizli dəfinəyə bənzəyər,
Nişanıdır o, günəşin, həm ayın.
Sevənlərə körpə kimi göz dəyər,
Sevginizi dilə-dişə salmayın.

Ulduzları saya-saya Simurq kimi alovlardan keçən Dilşad xanımın şeirlərini Azərbaycan oxucularına Afaq Şıxlı təqdim edir.

2. MÜHARİBƏ İLLƏRİNİN KÖRPƏSİ:

Pərvin Abbaslınin poetik ağrıları

Həkim yazarların gənc nümayəndəsi Pərvin Abbaslı (Abbasova Pərvin Elçin qızı) 26 sentyabr 1987-ci ildə Ağcabədi şəhərində anadan olub, orta məktəbi bitirdikdən sonra Odlar Yurdu Universitetinin mualicə işi fakültəsinə daxil olub. Bir müddət Ağcabədi Mərkəzi Xəstəxanasında işləyib, Respublika Narkoloji Mərkəzində həkim-narkoloq rezident kimi çalışıb və hazırda Bakı şəhər Narkoloji Dispanserində həkim narkoloq vəzifəsində işləyir. Eyni zamanda Heydər Əliyev adına Hava Limanının poliklinikasında tibb xidməti göstərir. Pərvin həmçinin alman və ingilis dillərini bilir. Özünün dediyinə görə, on bir yaşıdan şeir yazır, duyğularını mənsur seirlər, esselər və mənalı sözlər səklində ifadə edir. On səkkiz yaşında "Vəfa" ədəbi məclisinin üzvü olub, ədəbi yazıları ilk dəfə "Aran" qəzetində işiq üzü görüb.

Pərvin Abbaslıının "Rəngarəng həyat" adlı ilk poetik toplusu 2015-ci ildə "Nurlar" nəşriyyatında işiq üzü görüb. Kitaba Zeynəb Bəhmənli gənc yazarın ədəbi yaradıcılığına işiq salan özəl söz yazıldı. Zeynəb xanım özü də şeir yazır və Yazıçılar Birliyinin üzvüdür. Onun Pərvin haqqında olan təqdimatı maraqlıdır: "Ziyalı, duyğulu şair ömrünün dərinliyində fəlsəfi bir aləm vardır... Öz daxili dünyasının sehrində adı həyatla, bu fani dünya ilə bəzən səsləşən, bəzən də səsləşməyən şeirlər yazması, hər anı olduğu kimi qələmə alması onun ilk uğurlarıdır". Zeynəb xanımın təəssüratı ilə razılaşmaq mümkündür. Əlbəttə, Pərvinin bütün şeirləri şedevr deyil, bunu ondan ummağa da dəyməz, çünki gənc şairin məqsədi yaşam təəssüratını poetik şəkildə bölüşməkdir. Pərvinin peşəsi və işi dərdini danışmağa adam gəzən xəstələrlə bağlıdır. Pərvin dünyası və insanları alt qatdan, kimsənin görə bilmədiyi və görməyə can atmadiği bir aləmdən müşahidə edir. O, kövrək bir şair qadın kimi insanların dərdini çekib öz dərdi eləyiib. Onu duymaq, başa düşmək üçün qafiyələrinin tarazlığını, yaxud taraz olmadığını qabartmağa ehtiyac yoxdur. Sadəcə, bu şeirlərin və esselərin daxilindəki ağrıları görmək kifayətdir.

Pərvin Abbaslı öz şair obrazını özü daha yaxşı ifadə edir: "Ruhuna yad olan insan sənin daxili dünyanda ola bilməz. Real həyatında isə heç ola bilməz". Bu sevgi şeir sevgisi deyil, şeirin gətirdiyi sevgidir: "Sevgi, hissələr, xatirələr səni burulğantək dağın zirvəsinə qaldıranda düşün ki, o dağda qaya da var, sıldırıım da!"

Poetik təlatüm elə-belə gəlmir, silkələyir, tərpədir, hətta qafiyələri də qırır, şeirin ritmini sindirir:

İllər ürəyimdə qalan yaradır,
Hərdən xatirələr onu qanadır.

Yaxud:

Azadsan, bir quştək uç uzaqlara,
Qərq olum əbədi yalnızlıqlara.
Bağışla, dözmədim haqsızlıqlara,
Səni keçmişimə hədiyyə verdim.

İnsan tamamlanmaq istəyir, tam olmaq istəyir, yarican (yarı can) yaşamaq çətindir. Yar həm də yarmaq felindən gəlir, yarışansa, yarımayıbsan: həyatdan yarımayıbsan, sevgidən yarımayıbsan və duyğuların da bütöv ola bilmir. Bu axtardığını tapırsanmı? Sual budur! Pərvin Abbaslıını bir şair kimi narahat edən duyğular, incidən yaşam təəssüratı budur:

Mənə soyuqdur, elə bil
Qişda, boranda qalmışam.
Elə bil illərlə belə
Tənha və yalqız olmuşam.

Pərvin Abbaslıının əlinə qələm verən və sinəsini duyğulandıran hansı hissələrdir? İnsan da ağrıdan-acıdan bu qədər sixilərmi? Oxucunun səndə görə bilmədiyi nədir? Bəlkə, sən şeirlərində yaxşı ifadə oluna bilmirsən? Əlbəttə, belə deyil, çünki şeirin dediyi sənin düşündüklərin və səni düşündürənlərdir. Bu, özümə verdiyim sualdı və cavabı çox sadədir: Pərvin Abbaslıının daha çox sərbəst olduğu mənsur şeirlərə və esselərə üz tutmağa dəyər, mənim axtardığım Pərvin Abbaslı bu yazılarının içərisindədir. Bu yazılarında Pərvin Abbaslı nə deyir? Deyir: "Mən müharibə illərinin körpəsiyəm... Kasıb bir ailənin hər cür əzab-əziyyətinə dözmüş, üzü muharibənin hisinə batmış günahsız şahidiyəm". Bax indi Pərvini başa düşmək çətin deyil, çünki o, "Savaş körpəsi"dir. O, Vətən həsrətlidir! Gözlərində torpaqların əksi qalan

qisas baxışlı biridir! Bu, hələ harasıdır? Pərvinin ağrısının bir pilləsi də onun erkən, gənc yaşlarından ata həsrəti ilə böyüməsi, daha doğrusu, atasının ondan uzaqda, xarici ölkədə yaşaması ilə bağlıdır: "Sənsiz yasadım həyatımı. Çətinliklərimi görmədin. Yanımda olmadın. Sevgiyə ən cox möhtac olduğum anlarda yox idin, mənimlə deyildin. Başqaları məni incidərkən səni hər dəfə daha çox axtardım. Basqalarını ataları əzizləyərkən mən sənin isti əllərini saçlarımda xəyalən hiss elədim, Ata! Amma sən yox idin". Bu ağrılı və kövrək misralarla oxucusunun hissələrini öz dərdinə şərik edən Pərvin Abbaslı esseni daha təsirli şəkildə bitirir. Yana-yana "Ata, sənsiz böyüdüm" deyir.

Tərk edilmiş, atılmış yetmiş yaşlı bir kişi obrazını yaradan "Qoca" essesi də oxşar təsir effekti yaradır. Atası sağ ola-ola, atasız böyüyən bir qız uşağı üçün atılmış atanın dərdləri təzadlı həyat lövhəsindən başqa bir şey deyil. Biri övladı ola-ola, övlad həsrəti çəkən atadır, o biri ata həsrəti çəkən və bu boşluğu öz həyatının ağrılı mərhələsi sayan qız uşağıdır! Buna görə də Pərvin Abbaslı öz kövrək hissələrini qəzəbə çulğayırlar: "Məgər bumudur bir ömür yaşamının sonuncu səhnəsi? Teatrları, filmləri heç zaman sevmədim əslində... çünkü yaxşı insanlar kimsəsiz köcür dünyadan ən sonda. Onları biz icad etmədikmi? Həyatımıza daşımadıqmı bu qaydaların zəhərimar olası sonluğunu? Yaxşı yol, qoca! Gözlədiyin gəlmədi, neyləməli?" Pərvin özü də özünün həyat əhəmiyyətli problemlərini həll edərkən o doğma nəfəsə həsrət qalıb. Qəribə tale "ironiya"sı!

Pərvin Abbaslı haqqında bu kiçik yazımı oxucusuna aşılılığı hissələrin təsiri altında öz sözləri ilə bitirmək isteyirəm:

Ağlayan var, dostum, sil gözlərini,
Yaşım yaşa doldu, heç böyümədim.
Kimisi unutdu öz sözlərini,
Mən isə biganə ola bilmədim.

Əslində böyük içimizdəki heç zaman böyüməyən körpə arzularımız!

3. SÖZ AĞRISININ DƏRMANI: *Şəkinin yazıçı həkim qadınları nadən yazır?*

Ədəbi fəaliyyətindən söhbət açmaq istədiyim yazıçı həkim qadınların hər ikisi Şəki Tibb Kollecində işləyir. Xatirə Kərimova (Kərimova Xatirə Nəsrullah qızı) Azərbaycan Tibb Universitetinin pediatriya fakültəsini bitirib, internatura müdəttəni uğurla başa vurub. Şəki Tibb Kollecində həkim-müəllim kimi işə başlayıb və bu günə qədər orada işləyir. Xatirə xanım bir neçə il Şəkidə Uşaq Poliklinikasında kiçik tibb işçisi kimi də çalışıb. Ailə həyatı qurub, bir övladı var. Pərvanə Məmmədova (Məmmədova Pərvanə Şirəli qızı) Şəki Tibb Kollecində müalicə işi ixtisası üzrə orta ixtisas təhsili alıb. Sonra Sumqayıt Dövlət Universitetinin kompüter texnikası və texnologiyaları fakültəsində kompüter mühəndisi ixtisası üzrə fərqlənmə diplomu ilə subbakalavr dərəcəsi alıb. Xatirə xanımdan fərqli olaraq, Pərvanə Məmmədova orta məktəbdə oxuyarkən Şəki şəhər 3 sayılı uşaq musiqi məktəbində musiqi təhsilinə də yiyələnib. Şəki Tibb Kollecində kadr işləri üzrə mütəxəssis vəzifəsində çalışır. Pərvanə xanım ailəlidir, iki oğlu var, həyat yoldaşı Qarabağ əlilidir.

Bu iki qadın yazılımını birləşdirən nədir? Həmyerli olmaları? Həkim olmaları? Onların arasında on yaş fərq olsa da, hər ikisi gənclik ehti-rası ilə yazır. Xatirə Kərimova 1968-ci il dekabrın 6-da Şəki şəhərində anadan olub. Pərvanə Məmmədova isə 1978-ci ildə Şəki şəhərində anadan olub. Bəlkə, onları yaradıcılığa eyni mühit, eyni ab-hava ruhlandırır? Buna hər iki yazılımının yaradıcılıq nümunələrini nəzərdən keçirdikdə qərar vermək mümkündür.

Xatirə Rəhimovanın "Bir dəniz əfsanəsi" hekayəsi allegorik üslubda qələmə alınıb. Hekayə belə başlayır: "Küləklə dəniz dost idilər. Daima bir yerdə olar, heç ayrılmazdılar. Ən cox sevdikləri oyun da sahilə hansının birinci çatacağı idi. Dənizin dalğaları irəlidə olmağa çalışsa da, külək onu qabaqlayır, pərişan ləpələr yenə süzülüb sulara qarışardı". Lakin günlərin bir günü dəniz insanla söhbət edir, onun dərdini dinləyir. İnsan bu dərdi küləyə söyləməməyi xahiş edir. Dəniz vədinə əməl edir. Bundan sonra küləyin üzü dönür: "Dəniz də küləyi görcək təlatümə gəlir, coşub-dasıdır, lakin onun tələbini yerinə yetirmirdi. O zamandan külək dənizə çıxan insanlara kin bəsləyir, onların dənizi dərdli edib qocaltdığını

düşünürdü. Odur ki, gəmiləri, qayıqları aşırmaq, sulara qərq etmək istəyirdi".

"Taxta qaşığın hekayəsi" də eyni dillə nəql olunur. Bu allegorik hekayənin də tərbiyəvi əhəmiyyəti böyükdür. Hekayənin başlanğıcı artıq söhbətin nədən getdiyini bəlli edir: "Bacarıqlı əllər taxta parçalarına quruluş verib yonaraq sığal çəkdi, hamarladı, qaşiq düzəltdi – taxta qaşiq. Naxışlarla da bəzədi onu. Sonra satışa çıxardı. Piştaxtanın üstünə qoyulan ağappaq, yaraşıqlı taxta qaşığa ötüb keçənlər laqeyd qala bilmədilər. "Necə də qəşəngdir" deyə oxşadılar və tərəddüd etmədən aldılar. Çünkü qiyəməti də dəmir, gümüş qaşılardan çox-çox sərfəli idi". Taxta qaşığın taleyi iibrətamızdır. Dəmir qaşiq qazanda səs-küy qopardığı, haray saldığı halda, taxta qaşiq öz işini səssiz görür. Hətta çatlayır və sonda onu ocağa atıb yandırırlar.

Yananda belə səsini çıxarmayan və onu işlədən əllərə sədaqətini nümayiş etdirən taxta qaşığın taleyi xeyirxah olub, gördüyü işə görə qürrələnməyən insanların taleyinə bənzəyir.

Pərvanə Məmmədovanın topluda "Vətənin başlandığı yerdə" və "Amal" hekayələri yer alıb. "Vətənin başlandığı yerdə" hekayəsinin qəhrəmanı Elman sərhədçi olmaq qərarına gəlir. Yaralı əsgərə tez-tez baş çəkməyə gələn Elman həkim məntəqəsində tibb bacısı ilə tanış olur: "Bir müddət sonra yaralı əsgər tam yaxşılaşmış çıxsada, artıq Elmanın üzəyi sanki həkim məntəqəsində qalmışdı. Asudə vaxtlarında tez-tez bura gələ bilməsi üçün hər dəfə bir bəhanə axtarış tapırı. Və bir gün gülümsünərək öz-özüne etiraf etdi: "Deyəsən, mənim sevgim də buradan başlandı – Vətənimin başlandığı yerdən". Evlənmək şərti şəhərə köçmək olan tibb bacısı Şəhla, Elmanın sərhədçi peşəsini seçməkdə qərarlı olduğunu görüb, sevgisi xətrinə öz istəyindən keçir. Günlərin bir günü Elman özü də yaralanıb huşsuz vəziyyətdə həkim məntəqəsinə düşür. Gözlərini açanda başı üstə sevdiyi tibb bacısı Şəhlanı görür. Onun "Bəs sən daimi iş yerinə getməmişdin?" sualına Şəhla belə cavab verir: "Mən artıq daimi iş və yaşayış yerindəyəm - qəhrəmanların, cəsur sərhədçilərin yaşıdığı yerdə, Vətənin başlandığı yerdə. Öz seçimimdə də qərarlıyam".

Hekayədə tibb bacısı obrazının məhəbbətlə təsvir olunması müəllifin özünün bu peşənin sahibi olmasından irəli gəlir. Yaziçi ədəbiyyatımızı zənginləşdirən daha bir həkim obrazı yaradır. Onu da deyim ki, bu hekayə vətənpərvərlik ruhuna görə mükafata layiq görülüb.

"Amal" əsəri sənədli hekayə təsiri bağışlayır. Burada da vətənpərvər bir insanın – Bakı Dövlət Universitetinin məzunu İbrahimin obrazı yaradılıb. Bir qədər publisistik üslubda olan "Amal"da Azərbaycan tarixinin şanlı səhifələrindən birinə işiq salan müəllif bunu həmyerlilərinin – şəkililərin simasında daha obrazlı şəkildə təsvir edir.

Göründüyü kimi, Xatirə Kərimovanın bədii üslubu Pərvanə Məmmədovanın yaradıcılıq kredosundan kəskin şəkildə fərqlənir. Həkim yazıçılarından biri tərbiyəvi mövzuya üstünlük verir və öz fikirlərini oxucusuna allegorik şəkildə çatdırır. Digəri isə vətənpərvərlik mövzusuna üstünlük verir, obrazların daxili dünyasını açmağa çalışır. Demək, bu iki nasiri birləşdirən onların qələmə biganə qalmamalarıdır...

Zemfira MƏHƏRRƏMLİ

ANA PİŞİK VƏ YAVRULARI

hekayə

Nəvəm on üç yaşlı Nihadın yay mövsümünü birgə keçirdiyimiz bağımlı bağlı uşaqlıq xatırları var. Bir dəfə onun sinif yoldaşları bağış qonaq gəlmişdi. Uşaqlar qol-budağı yamyaşıl, iri çətiri xatırladan ağ tut ağacının kölgəsində deyib-gülür, şənlənirdilər. Nihadın ucadan:

– Kim maraqlı əhvalat danışar? – sualı eşidiləndə ara sakitləşdi. Uşaqlar bir-birlərinin üzünə baxdır. Hər kəs olub-keçənləri yada salaraq nə isə söyləmək üçün, necə deyərlər, dil boğaza qoymurdu.

Nihad üzünü dostlarına tutub:

– Deyəsən, ən maraqlısını özüm danışacam. Diqqətin ona yönəldiyini duyaraq üzündə xoş bir təbəssüm yarandı:

– Uşaqlar, bu, neçə il önce baş verən əhvalatdır. Bağa təzəcə köcmüşdük. Bir gün nahar vaxtı alçaq daş hasarın üstündə oturan sarı pişiyin miyoltusunu eşitdik. Boşqabımdan bir tikə ət götürüb heyvanı səslədim. Pişik aşağı tullanıb çəkinə-çəkinə bizə yaxınlaşdı. Amma atdığım ət tikəsinə

yemədi, dişləri arasına alıb bir an içində həmin hasara dirmaşaraq gözdən itdi.

Az sonra yenidən qayıtdı. Xaxına gəlib xeyir-xahalarından gözünü çəkmir, məlul-məlul baxırdı. Bacım Nigar uca səslə:

– Görün yaziq necə acdır! – dedi.

İkinci tikəni stolun altına atdım. Ona düşən payı tezçə qamarlayıb dişləri arasında sixaraq bir göz qırpmında yenə də hasarın o üzünə tullandı. Sarı pişiyin bu hərəkətinə mat-məəttəl qalmışdıq. Düşünürdük: "Əgər acdisa, tikəni niyə yemir".

Bağda əl-ayaq çəkilmiş, ətrafa sakitlik çökmişdü. Mən açıq eyvanda oturub kitab oxuyurdum. Həniriyə başımı qaldırdım. Nə görsəm yaxşıdır? Sarı pişik bapbalaca balasını ağızına alaraq hasarı aşdı. Yavrusunu ağac kölgəsində qoyub o birisinin dalınca getdi. Beləliklə, üç balasını da qonşunun bağından gətirərək özünə yurd-yataq saldı. Bütün gördüklərimi söyləyəndə anam:

– Heyvanlar onları yemləyənlərə, yavrusunun qayğısına qalanlara tez isinişirlər. Görürsən, oğ-

lum, ana pişik balalarının salamatlığı üçün onları bizim bağa gətirib. Sən də, bacın da heyvanları çox sevirsiz, bala pişikləri qoruyun, tez böyüsünlər.

Bir-iki gündən sonra ana pişik və balaları daha bizi dən çəkinmirdi. Bir-biriylə oynayır, ana-sından süd əmir, həm də doğrayıb verdiyimiz kiçik tikələri yeyirdilər. "Məstan, məstan" səsləyərək özünü yetirən Nigar yavruları tumarlayır, əziz-ləyirdi.

Səhər-axşam tənəklərin arasında qaçısan, bağıımızın enini uzununa qatan balaların ikisi eyni gündə yoxa çıxdı. Nigar rəngi, ipək kimi tükləri anasına bənzəyən balaların əvvəl birinin, sonra isə onun ardınca ikincisinin evin arxasındaki iydə ağaçına dırmaşdığını və oradan yaxınlıqdakı divara çıxaraq görünməz olduğunu bizə həyəcanla söylədi. Ana pişiyin hələ bundan xəbəri yoxuydu, ağ şanı tənəyinin kölgəsində yatmışdı.

Babam şəhərə getməyə hazırlaşındı. Maşının mühərrikini işə salıb həyətdən çıxarkən mənə dəmir darvazanı açmağı tapşırılmışdı. Onu dala-nadək yola salıb geri dönəndə sarı pişiyin orabura vurnuxduğunu gördüm. Bağın hər küncünü dolaşan ana pişik miyoldayıb, yavrularını axtarırdı. Balaların biri də gözə dəymirdi. Qəribədir ki, bayaqdan maşının dövrəsində qaçısan, bizim "qorxaq sonbeşik" adlandırdığımız üçüncü bala da həyət-dən yoxa çıxmışdı.

Ana pişik heç cür rahatlıq tapmır, aram olmur, qəribə səslər çıxarırdı. Yeməyə də məhəl qoymur-du. Ürək dağlayan, kəsilməyən miyoltusu bağlı başına götürmüdü. Nə edəcəyimizi bilmirdik.

Ən yaxın qonşularдан da xəbər aldıq. Yaraşıqlı yavruları "gördüm" deyən yox idi.

Qaş qaralır, axşam düşürdü. Şəhərdən qayıdan babam nəvələrini yanına səsləyib:

- Uşaqlar, sürprizim var, heç bilirsiniz sizə nə gətirmişəm? - deyə soruşdu.

Cavabımızı gözləmədən maşının yük yerini açdı, bala pişiyi ovcuna götürüb yerə qoydu:

- Bu da sizin "qorxaq sonbeşiyiniz". Elə də qorxaq deyilmiş... Sonra da əlavə etdi:

- Bütün şəhəri mənimlə birgə gəzib dolanıb.

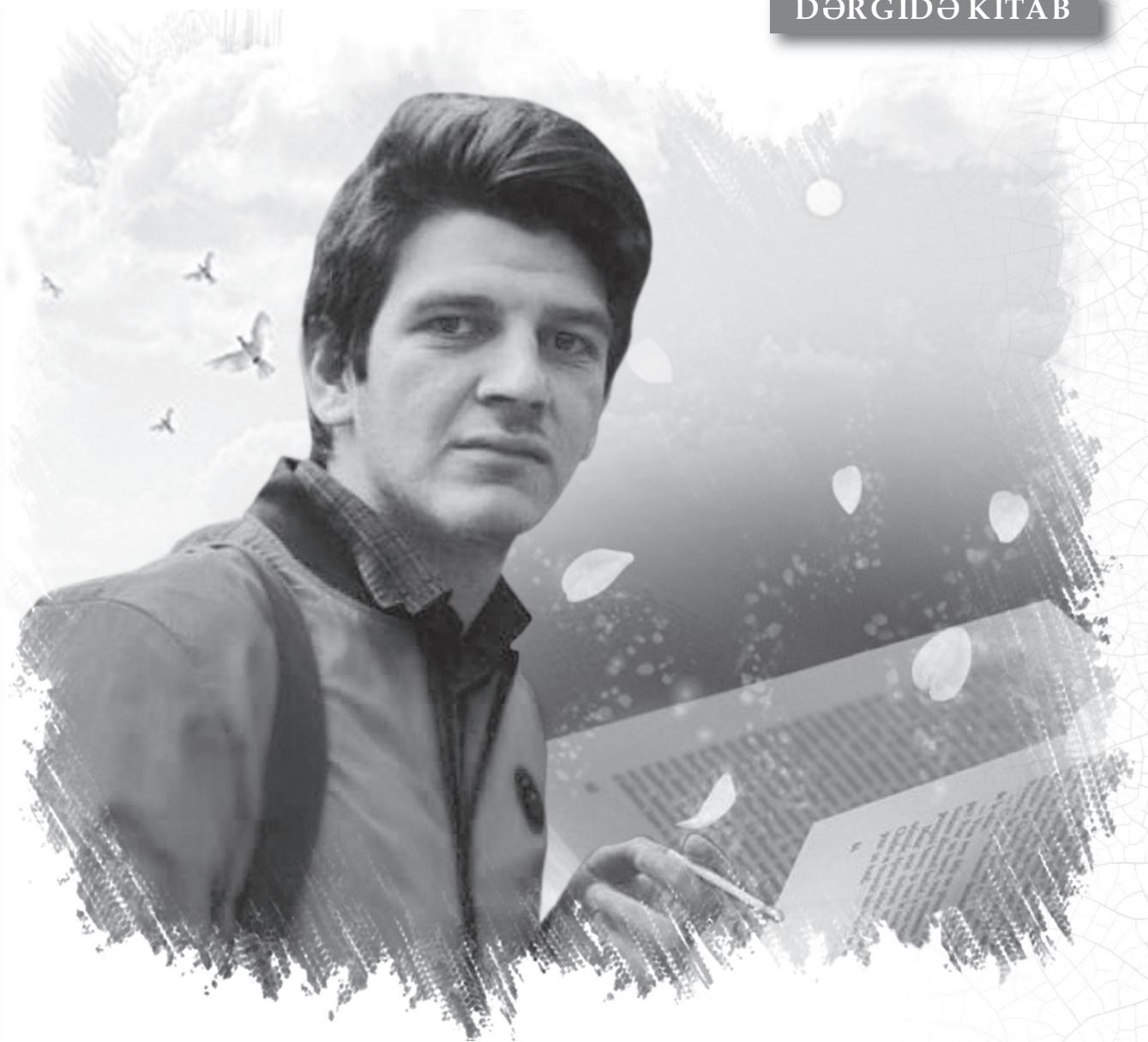
Təəccüblə babama baxırdıq, baş verənləri ona danışdıq. Babamın söylədikləri isə lap maraqlı idi. Sən demə, ona "yol yoldaşı" olan yavru-cığaz maşının "peredok" adlanan qabaq hissə-sindəki yuvayabənzər boşluğa giribmiş. Yaxşı ki, maşın idarə olunarkən yerə çırpılmayıb. Yayın circiraması, mühərrikin istisi də bir yandan. Babam işə çatıb maşından düşəndə təngnəfəs olub tövşüyən bala pişiyi qabaq təkərlərin yanında görüb və məsələni anlayıb. İt-bata düşməsin deyə, "günün qəhrəmanı"nı sağ-salamat bağa gətirib çıxarıb.

Heç olmasa, bir balanın tapılmasına çox se-vindik. Nigar bağlı dolaşib "piş-piş" eləyərək ana pişiyi səsləyirdi. Sarı pişik sanki ildirim sürətilə irəli cumdu. Gözləri parıldayırdı. Bu dəfə çox sa-kitcə qəribə səslər çıxarı, kimsəyə məhəl qoymadan intizarında olduğu balasını yalayırdı.

Nihadın danışdığı əhvalat hamımızı kövrəltmişdi.

DƏRGİDƏ KİTAB

ƏHMƏD ƏLƏSGƏR

Memuar

REBEKKA

Van Qoqun kəsilən qulağına and olsun,
Arxamca dediyin bütün "gəl"ləri eşidirəm,
Mənə olan nifrətinin səsi
Dodaqlarını bürüyür.
Meyvəsindən günah dişlədiyimiz
Alma ağacı da çürüyür, Rebekka.
Dünən yenə masadakı çərçivədən "gəl" çağırırdın,
Mən şəkilləri eşidirəm;
Dodaqlarının qırmızısı döşəməyə dağlırdı...

Bildin hansı şəkil?
– Sol qolunla dünyani qucaqlamışdın,
Gözlərin sonuncu çağırışını edirdi
Açmağa gecikdiyim telefon zəngi kimi.
Sağ qolunu məscidin divarından asmışdın,
Heç nəyə yaramırdı – Çexovun tüfəngi kimi...

Əllərim Antarktidadan daha soyuqdu,
Ovuclarımda buz salxımına dönüb
Siqaretimin qullabından oğurladığım tüstü
Keçdiyin yollardan qəsdən keçsəm də,
Toqquşmamaq istəyim –
Gəmiçinin aysberq qorxusundan da pisdi.
Məncə, elə susmağım
Əsrin ən yaxşı minacatıdı.
Aramızdakı münasibət
Şimal Buzlu okeanının plagiatıdı, Rebekka...

Mən bir az getməyindən naraziyam,
Bir az da darıxa bilməməyindən,
Yoxluğun da dağ boydadi.
Zirvəsində bir göyərçin sülh axtarır
– Qanadı yoxdu –
Özümü atmağımın da adı yoxdu,
Bilirəm ki, tutacam gəlməməyindən...

Bir gün yaşamaq üçün
Qəpiklərimizə güllə atacağıq,
Muğayat ol ölməməyindən, Rebekka.

SEVGİSİZLƏR GÜNÜ

İçimdə lalların orkestri alqışlanır
korların gözlərini qırpmayıla.
Əziz Valentin,
evimin başıma uçması
qapını çırpmayıyla eyni günə düşdü.
Balaca hədiyyə qutusunda
arzularım böyümüşdü...
Həyatda ölümdən başqa,
yeniliklər də var...
Özü də bilmədiyimiz qədərdi.
Müqəddəsliyinə geciksəm də
6 dəqiqə yarım,
Benedikt, Henrini kral kimi tanıdı,
o isə zəngimi açıb,
"buyurun, kimdi" deyə –, cavab verdi,
Kaponenin rəqibi qətlə yetirildi,
mənim sə xəyallarım...

Artıq
evimizi dəyişsək də,
qonaqlar dəyişməyəcək.
Gəlib-gedənə qapı açmaqdan
açarıımızı itirdik.
Birimiz hamımızi itirdik
"Zirvə" arzusuyla qalxaq da,
yixıldıq göydələndən.
Paklar diyarından barıt qoxusu gələndən
"hindı"lər Avropaya integrasiyadan danışdı.
Bircə onun
kinini gülləleyə bilmədik,
mühəribələr barışdı
– ölmədik –
Məni nə bahalı içkilər sərxoş etdi,
nə qadağan olunmuş narkotik vasitələri.
Aludəçi
hər gün gözümün önündən keçir,
gözləri mavi,
donu qırmızı,
saçları yaşıł,
gəcənin cismləriylə daranmış...
"Onu düşünməyim" hər qadının xoşuna gəlir,
deyəsən, əcdadları
Rost çayının ətrafında yaranmış.

Atam əməliyyatdaykən
anam demişdi ki,
qayıdır, hamı qayıdır...

Əslində ondan da çox şey istəmirəm
və mən də bilişəm ki:

Adları sinonim olan
bütün xoşbəxtliklər barmaq sayıdı.
Onları da
barmaqları qapı arasında qalanlar sayır.
Bu tərəflərə yolu düşə –
dodaqları əsə-əsə deyə ki,

MƏLİK YAŞAYIR

Yenə monoton gözlətilər,
pəncərələr açıq,
otaqlar süs...
Umdağum yerdən
bığaqlanacağımı düşünməmişdim...
Öpdüyü dodaqlarından
bu sallandı:
"Sən də mi, Brut?"

İndi ən lazımsız anda gəlib
sual vermək həyəcanıyla
baxır gözlərimin içində:
Pəncərədən tullanmaq istəyəndə
dizlərini qoruyan qız haqqında nə deyə bilərsən?

– Heç nə –

Bu yaxınlarda yazılmışa başladı
dilimizin ucundakı "uzaqlıq" janrı...
Sən qərar ver!
Mən niyə?
Qara dərili birini görüb
gülən birinə
yanımda ağ gəlinliklə
ağ günə çıxmağı arzulayım ki, Tanrı?

UNUTMADIQLARIM

Biz uşaqlımızdan
50 kilometr uzaqlıqda böyüdük.
Qollarımız –
çeyirtkə ayaqlarından arıq
Ailə bədbəxtciliyimiz-
dünyaya gəlməyimizdən çevik...
Bir gün güzgünen öündə
dodağımızın üstünə big,
altına saqqal çəkdik;
uşaqlıqda böyüdük.

Hər ay daxlılimizi
telefon arzusuyla sindirsaq da,
ən çoxu 10 qəpik düşürdü,
o da bir gilə siqaret almağa,
olmayanda bapbalaca hünərimiz
babamızın cibindən oğurlamağa çatardı.
Nənəmiz ölmək istəməzdə
nə də, atamız anamızı söyəndə
"qeyrət damarı"mız tutardı.
Evə gecikmək üçün
avtobus gözləyərdik
Arxa oturacaq zarafatları:
"Dost alıb, düşmən verəcəyəm"
"düş, mən verəcəyəm"
Özümüzü yox,
zarafatlarını güləməli bilirdik.
Onda saflığımızvardı,
"Fəryad" filminin "düşmən dəstəsi"ni,
həqiqətən də, erməni bilirdik.

15 yaşa çatdım.
Allahın unutduğu tinlərdə
siqaret yandırı-yandırı.
15-də də uğursuzluq sindromu
14-dən qalmışdı.
Bir gün məhəllənin bütün babaları
eyni gündə öldü.
Adına güldüyüm Aleksandra
3 bağ evi,
3 şirkət,
3 mərtəbəli villa qaldı,
mənimkindənsə adət-ənənə...
Bir də Kafkadan novella qaldı,
onu da böcək öldürməkçün almışdı.

Məni öz dilimdə anlayan adam,
boğaziyla, 1 metrlik ipi
Ölüm döyüşünə salanda anladım ki,
10 il sonra, ən yaxın dostum dənizdən qorxacaq.
Onun uşaqları,
mənim uşaqlığım bir çərçivədən çıxacaq.
Dükançıydı, hər öndən keçəndə
gülümşəyirdi.
Bilirdi ki, ən sadiq sevgi
parta yoldaşının
arxasında düşməkdən başlayır.
Evin kasib adımı,
çatlaq divarları, sökük damı olsa da,
bircə bunu deyirdi:
"Kasıblıq varlığının da haqqını yeməkdən başlayır".

Demək olar ki, böyümüşəm;
aldatdığını adamlar
canına and içdiklərimdən çoxdu.
Pulumuzun yoxluğu
hər dəfə qış vaxtına düşür...
Cəhənnəmdən qaçıraq, irəm kimi
qardı,
su yoxdu.
Həmişə odun peçini atam yandırdı,
ayın 4-dən bəri evimiz soyuqdu,
ikinci kursda dediyin "səni sevmirəm" kimi.

MEMUAR

"Kasıbçılıq" sözünün qafiyəsini tapmırıq,
niyəsini hardan tapaq?
Elə çarəsini də...
Bizə demişdilər ki,
anamızın gülüşünü,
atamızın əllərini ayrılıqlardan tapaq,
tapmadıq,
itirməyə başladıq
behəştən ana bətninə çekilən
həyat işarəsini də.

Xoşbəxtlik də asanlaşıb:
nə az, nə çox,
nənəndən yadigar üzük,
bir də ona can atan barmaq lazımdı.
"Sən o qızın gözəlliyi

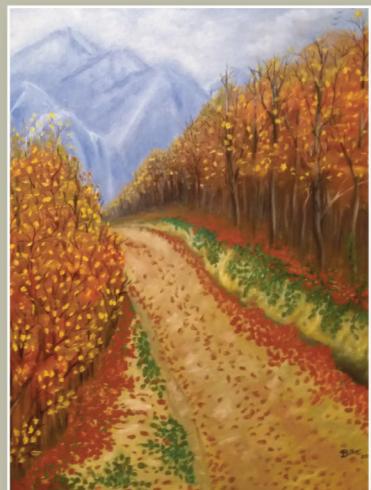
gül al" deyən qadın da bilmir ki,
o qızın gözəlliyini evə aparmaq lazımdı,
şam yeməyindəki qadın
həzm üçün gələn qaimənin qəssabı deyil...
Hərdən
restoranın pəncərəsindən qışkırməq istəyirəm:
Bura gəldiyimiz yollar da,
qarsona deyilən çox sağollar da
alman hesabı deyil!

Niyə deyil?
Sevəndən sonra
bir kişi də cavab tapa bilmir...
Sevirsən, sevirsən,
əllərin pulqabından qopa bilmir...

Bir də görürsən ki,
nə o qayıdır, nə də kağız parçaları.
Gözlədiyin yollara
qanının rəngiyələ dəst salırsan xalçaları,
yenə də ayaqqabısının tozunu silmir.

İki eyni adama sual vermişdim:
biri uzaqlardasan,
biri uzaqlardayam,
demişdi.

Yəqin, yadına düşür,
zəng edib soruşdum,
hardasan?
Dedin, Allah bilir, hardayam...
Zəngdən qabaq soruşmuşdum,
bilməmişdi...

ISNN 0134-522
İNDEKS AZ 1000 2 AZN